

בצרון

ירחון למדע, לספרות ולבעיות הזמן

נוסד על-ידי חיים טשרנוביץ (רב צעיר) ז"ל

המערכת:

משה טשרנוביץ — עורך אחראי

חיים ליף — עורך, גבריאל פרייל — עורך מיוחד

מועצת המערכת:

צבי אורלינסקי, נחום גלאצר, שמעון הלקין, אברהם י. כ"ץ, ש"ו צייטלין

שנה ל"ו (כרך ס"ו) כסלרימבת, תשל"ח חוברת כ' (315)

ה ת ו כ ן

- 49 שורשי המשבר יוחנן גרנץ
שנה למותו של דוד בן-גוריון:
- 53 (א) עם דוד בן-גוריון אברהם ברוידס
57 (ב) דוד בן-גוריון — איש החזון והמעש ג. יוחנן
59 (ג) פגישתי עם דוד בן-גוריון באמריקה יהודה וולפסון
60 שיחות עם רב צעיר שניאור זלמן אש
63 מהודש לחודש: יש ברירה לישראל י. מישאל
על ח. ג. ביאליק:
- 67 (א) ח. ג. ביאליק והילדות י. זמורה
(ב) ח. ג. ביאליק על ש"י איש הורוויץ והסימפוזיון על היהדות
ועתידותיה שלמה נש
73 (ג) שיר האהבה הראשון של ח. ג. ביאליק שרה גלזמן
78 (ד) ספר לציון יובל המאה להולדתו של ביאליק פ. בירנבוים
אגרת מישראל: המאבק להקמת ממשלת ליכוד לאומי
83 יצחק א. ברזילי
רשימות:
- 86 „חינוך לערכים“ או ניהיליזם רוחני? מ. עובדיהו
87 מבעיות חינוכנו — כשלון הוראת התנ"ך פנחס וולמן-צמיר
90 עשרים שנה של מאסף לתולדות יהודי רוסיה יצחק לוויטאץ
92 יד יעו ת
93 ספרים חדשים
מפתח ותוכן-העניינים של כרך ס"ח

„ בצרון “
1141 ברוחני
ניו-יורק

BITZARON

THE HEBREW MONTHLY OF AMERICA

Founded by CHAIM TCHENOWITZ (RAV TZAIR)

MAURICE E. CHERNOWITZ, Executive Editor

HAYIM LEAF, Editor; GABRIEL PREIL, Special Editor

Editorial Board: Nahum Glatzer, Simon Halkin, Abraham I. Katsh,

Harry M. Orlinsky, Solomon Zeitlin

Thirty-Sixth Year of Publication

Vol. LXVI KISLEV-TEVET, 5735 (December, 1974) No. 2 (315)

CONTENTS:

- Social and Moral Problems Confronting Israel . . . *Y. Granach* 49
- BEN-GURION—ONE YEAR AFTER HIS DEATH:
- (a) With Ben-Gurion *Abraham Broides* 53
 - (b) Ben-Gurion—Man of Vision and Action . . . *G. Yochanan* 57
 - (c) Encounter with B. G. in America *J. Wolfson* 59
- Conversations with Rav Tzair *Sol Ash* 60
- The Month in Review: Israel Has an Alternative . . . *I. Mishael* 63
- CHAIM NACHMAN BIALIK IN RETROSPECT:
- (a) Childhood in Bialik's Poetry *I. Zmora* 67
 - (b) Bialik's Views on S. I. Hurwitz's Attitude
Towards Judaism *Shlomo Nash* 73
 - (c) Bialik's First Love Poem *Sarah Glozman* 78
 - (d) Volume Commemorating the
Bialik Centennial *P. Birnbaum* 80
- From Our Israel Correspondent: Debate on the Establishment
of a Government of National Unity *I. E. Barzili* 83
- NOTES AND COMMENTS:
- (a) Educating for Positive Values
Or For Nihilism? *M. Ovadyahu* 86
 - (b) Our Failure in Teaching Bible *P. Wollman* 87
 - (c) Twenty Years of "Heovar" *I. Levitats* 90
 - (d) Opera and Theatre (1) Britten's Death in Venice;
(2) Bela Bartok's Bluebeard's Castle; (3)
Puccini's Gianni Schicchi; (4) Sholom
Aleichem's Big Winner *A. B.* 92

INDEX TO VOLUME LXV

BITZARON
1141 Broadway
NEW YORK
MU 6-7680

בַּעֲרוֹן

נוסד על־ידי חיים טשרנובין (רב צעיר) ז"ל

שנה ל"ו (כרך ס"ו) כמלו-טבת, תשל"ה חוברת ב' (315)

שורשי המשבר

מאת יוחנן גרנך

האידיאל הלאומי והמציאות הישראלית

מילחמת יום-הכיפורים השפה לעיני-כל עובדה יסודית, שאמנם היינו מדעיים לקיומה, אך לא התמודדנו „חזיתית“ עימה, כדי לעשות למען תיקונה — עובדת המשבר העמוק הפוקד את החברה הישראלית כולה, המתנכרת לציוויו של האידיאל הציוני המקורי, שאמור היה לשמש נר לרגליה של תחייתנו הלאומית-תרבותית. מידה מינימאלית של „חשבון-נפש“ תובעת במפגיע, בראש-וּבִראשונה, מידה מאכסימאלית של כוונת-עצמית (כנגד הוּנְאָה-עֲצִמִית — ביטוי מובהק לתודעה מעורפלת). האמת העירומה היא כי העם היושב בציון גאלץ להימצא במצב של התגוננות מתמדת מפני פורענויות שונות, הנובעות מן האיום הבלתי-פוסק של מדינות-ערב לעצם קיומו, ובר־זמנית — מפני אלו הנובעות מעיוותים חמורים, שקנו להם שביטה בתוככי החברה הישראלית עצמה.

אמנם האידיאל הציוני מומש בחלקו, שכן, העם היהודי הצליח לכונן את מדינת-ישראל ולשוות לה מעמד של מיקלט-מיבטחים לכל יהודי באשר הוא שם. שבטים חשובים מקרב „בית-ישראל“ כונסו במולדתם ההיסטורית ועלו בדרך-המלך של זקיפות קומה לאומית. מדינת ישראל העניקה וביטחון לחלקים ניכרים מקרבו, שמנת-חלקם בארצות-הפזורה היתה התשפלה, האיומה, סכנת-הכליון, והיא החדירה לתודעת הדור הצעיר את הצורך האישי והלאומי במיבטה כלכלי-חברתי חדש, אל הכיוון המיוחד של יצירת אקלים מוסרי-תרבותי שונה מזה של עמים אחרים (בהסתמך על השאיפה עתיקת-יומין להיות „עם-סגולה“).

עם כל ההישגים הגדולים האלה טרם הצלחנו להשתחרר מכל אותו מיטען „רוחני“ נפסד, המעלה על נס את העוצמה-לשמה (בכל מישורי החיים, ולא-דווקא במישור שבו בלסד הוא בבחינת הכרח לא-יגונה: המישור הביטחוני!), המתנכר למאוויהם הכמוסים ביותר של אבות התנועה הציונית, שראו את חזות הכל בהגשמה-עצמית, אך סלדו מכל-וכל מן הסממנים המסוכנים של עוצמה אישית. האידיאל הציוני הבראשיתי חרת על דיגלו תכלית עליונה אחת: לכונן בניין לאומי-תרבותי חדש לחלוטין לעם היהודי המעונה, העקור מאדמת מולדתו ההיסטורית, שבו בלבד אפשר יהא להצמיח דגם מקורי של חיים אנושיים, המושתתים על עקרונות-המוסר של נביאיו הקדמונים ועל דרישות בסיסיות של

האדם המודרני גם-יחד. כלומר: לכוון חברה מטיפוס חדש, שבמרכזה יוצב האדם-היהודי כתכלית-התכליות שלה, באשר רק בטיפוח מיכלול הערכים, כגון: חופש, שיוויון, צדק, אחרון, כבוד-לזולת, עזרה-הדדית וכו"ב, ולא-כיל-שכן בטיפוח משולב של עבודה ויצירה אפשר יהא לממש, הלכה למעשה, את השאיפה הלאומית של עם-עולם, שראה מני-אז את תכלית חייו עלי-אדמות, בכפיפות החומר לרוח, מבלי לבטל את ערכו הסגולי של החומר כתשתית בלבד לכל יצירותיה של הרוח האנושי.

הידרשות מפוכחת לבעיית קיומנו הלאומי במדינת-ישראל תולכנו אל המסקנה הבלתי-נמנעת, כי המציאות הישראלית (ל-א-ר-ק זו שבתקופת "הזוהר" המדומה — בין מילחמת-ששת-הימים ומילחמת-יום-הכיפורים — אלא גם זו של המומנט ההיסטורי העכשווי), מפריכה לא-במעט את האידיאל הציוני הבראשיתי. תנועת תחייתנו הלאומת נעצרה אי-שם, בדרך-לא-דרך של הפיכת האדם מתכלית-בפני-עצמה לאמצעי בלבד, לשם השגת תכליות לא-לו, כאשר לנגד עיניהם של רבים בקירבנו ניצבת מטרה כגון ניכוס מופרז, הצבר-הזון או רכישת קרקעות, חמרות-יתירה, סטאטוס ויוקרה, ראותנות ושאפתנות.

על-אף "רעידת-האדמה" של מילחמת-יום-הכפורים, משתרשת והולכת בתוככי חברתנו הלאומית, ולא במעט גם בקרב ההסתדרות ("מיבצר" הציונות הסוציאליסטית?), מגמה של בוסיוס וסנוביוס, המטופחת בייחוד על-גלי הביורור-טכנוקרטיה המושלת בכיפה.

באחת: נוצרה אווירה עכורה של ריקנות רוחנית וקשיחות נפשית, ותשתית מסוכנת לניכור, להשפלת-הזולת, לקידוש התחרות הפרועה בין בני-אדם (על-מקום השותפות היוצרנית, לשם קידוש מימוש התכלית של האידיאל הלאומי), לטיפוח "חממה" של מעשי-מירמה במעגלים שונים של חינו הציוניים-הברתיים (כמו בפרשת "החברה לישראל" באחרונה, שלה קדמו, כידוע היטב, זו של בנק א"י-בריטניה, נתיבי נפט, ורד, אוטוקרס, תשלובת ערד ועוד). כלומר: חל פחות משמעותי ביותר של מסכת-הערכים העליונה של תנועת תחייתנו הלאומית, שהדור הצעיר היהודי-חלוצי הביאה עד הלום. ועל-כן, נשאלת שאלה — שתומלה המוסרית אינה נופלת מחריפותה הרעיונית —: כלום "עגל-הזהב" חוגג את נצחוננו המדומה גם בדורנו-אנו במדינת-ישראל?

התרופפות הזיקה לערכים — התעצמות הזיקה לנכסים

ברי, כי אין לחרוץ מישפט על חברה מסוימת — על-פי מומנט היסטורי או מצב יהודי מסויים, אלא בהתאם לגיליים שבתהליך התהוותי והתכוונותו האימננטית של האקלים התרבותי-הברתי האופייני לה בתקופת-מעבר מוגדרת. כולנו מודעים לעובדת המשבר העמוק הפוקד את כולנו, כשם שאנו חשים בעליל את המבוכה הרב-מימדית האופפת את קיומנו הלאומי, כאן ועתה, וזאת לא-דווקא משום היותנו — פחות או יותר — "בעלי-מאה", מבלי להיות במקביל ובמשולב גם "בעלי-דעה", כתוצאה מן ההשתלטות המואצת של הטוטאליטאריזם הביורור-טכנוקרטי על כל ריקמות חינו האישיים והציוניים. בעיקרו-של-חשבון, הרינו בשר-ודם, וכל אחד מאיתנו שואף לחיי-רווחה, ככל שהדבר ניתן בצוק-העתים.

דווקא משום כך עלינו להיות מודעים להכרח הלאומי שבהתעצמותנו הביטחנית והכלכלית, אף-כי לא-מעטים בקירבנו יודעים יפה, שריבוי מקורות-השאיסה של "הכסף", והצבר-הזון המושקע בכלכלתנו הלאומית, אינם משרתים תמיד את הצורך העליון של קיומנו הממלכתי, אלא חורגים לעתים אל-עבר התעצמות הזיקה לנכסים של כל אותם גורמים, האמורים להיות קודש לצרכי המדינה והעם בלבד. אין כל ספק, כי הצבר נכסים חומריים, לשם קידום עניין האדם, העם והמדינה הוא גורם חיובי במחלט. אולם הכפפת הכל לצור-הצבר-הנכסים היא בגדר סכנה מוחשית ביותר לעצם קיומנו הלאומי-ממלכתי, בהווה ובעתיד כאחד. עצם העובדה שמדינתנו חייבת להגביר את עוצמתה הביטחנית באמצעות תמיכתו הנדיבה של העם היהודי בתפוצותיו, (ובייחוד — מארצות-הברית), גורמת למצב מיוחד של התרופפות הזיקה לערכים (כגון ליהנות מפרי העבודה עצמית, ולהעריך מלוא-הופניים את התוצר של "זיעת-האף"), ושל התעצמות הזיקה לנכסים. שהרי העולם כמיתהגו נוהג, וכאשר הכסף "בא" על-נקלה הוא גם מתבזבז על-נקלה.

אין תימה, איפוא, כי השפעתו הפסיכולוגית של מומנט זה הוא לפעמים הרסני לגבי נפשו החצויה של הדור הצעיר שלנו. הוא שואף אמנם לחיירוותה, אולם הוא דורך גם שאיפות נעלות למימוש עצמי בדרך המלך של הגשמת אידיאלים לאומיים-ממלכתיים נשגבים. המציאות הסוציולוגית האמורה אינה מסוגלת לבטל כליל ערכים מושרשים בקרב הדור הצעיר שלנו, כגון: כיבוד האדם, אחרות לחמיהם, חירות אישית, שיויונות חברתית, אהבת האומה, והזדהות לאומית וכדומה. רבים מן הצעירים העובדים והלומדים חיים את "הציונות" מבלי לדגול בה, שהרי הם מתנדבים תדיר לפעולות מגוונות בצבא, בהתיישבות העובדת (הקיבוצית והמושבתית), במעבדות ובסדנאות, בבתי-אולפנא ובאוני-ברסיטאות.

אך האווירה החמרנית הכללית שבמדינה, הרדיפה אחר נכסים והסגידה לעוצמה (פוליטית-מפלגתית, כלכלית-מינהלית וכיו"ב), הנהירה הבלתי-מרוסנת אל "סטאטוס-ווקרה" — אין בהן כדי לעצור את התהליך ההיסטורי של התרופפות הזיקה לערכים, כאשר "הצד-השני-של-המטבע" הלאומי מתבטא בהתעצ-מות הזיקה לנכסים, להתעשרות קלה, להצבר-הון, בדרך-המלך של תמיכה ממלכתית, או בדרך-לא-דרך של מעשי-מירמה-והונאה.

אין דברים אלה מנסים "להעמיס" על שכמ-השילטון את האחריות להתדר-רות המחושית אל הכיוון של ניכוס תומרי המלוה ניכור חברתי. אחריות לא-מעטה ובאותה מידה של חומרה חברתית ומוסרית רובצת על פיתחו של כל אחד מאיתנו, שהרי מן-הנמנע להאשים את השילטון הממלכתי על החטאים "הקטנים" שבחיי היום-יומיים שלנו.

דווקא התעצמות הזיקה לנכסים גרמה לכך, שחל פחות משמעותי בערך של האחריות האישית והציבורית לגבי נכסים שאינם בתחום שליטתו הבלבדית של ה-"אני". אשר לנכסים שהם נכס-צאן-ברגל של ה-"אנחנו", הרינו עדים לכך, שמשתרש בקירבנו הנהוג הנפסד של "ציפוף ארוך", כביטוי הולם להידרשות בטלנית למערכת-הערכים המקודשת בחברה, השרויה במבוכה ערכית ונאחזת בציפורניה בכל קורטוב של "עוצמה" עובדתית.

ברם, אין בכל אלה כדי להוליכנו אל מסקנה מוטעית, כי החברה הישר-אלית נידונה לניוון מוחלט או לכיליון אפוקאליפטי. אדרבא, הכרת הסכנות והעיוור-תים עשוי לשמש גורם ראשוני-במעלה להגביר את כוח-ההתגוננות שלנו ולהעלו-תנו אל דרך-המלך של התאוששות חברתית ותחייה תרבותית, הדרושות לנו עתה יותר מאי-פעם כאוויר לנשימה. למעשה, שורשי המשבר נעוצים — בין השאר — גם בעובדה, כי מילחמת-יום-הכיפורים האירה פינה אפילה בנפש האומה הישר-אלית, בתהוותה ההיסטורית רבת-ההפוכות. תודעת-השואה (המזערפלת כלשהו לגבי גורלם של ששת מיליוני היהודים שנרצחו בידי הנאצים באירופה שמלפני שלוש שנה), "התעוררה" מתרדמתה והזחיקתה על-גלי "הביטחון-הלאומי" המופ-רז, שאפיין את אקלימנו המדיני-חברתי שלאחר מילחמת-ששת-הימים. עקב-כך, שרויים אנו עתה בתסיסה חיובית ובמבוכה "יוצרנית", כאשר לנגד עינינו הדחיפה להתמודד עם בעיית-הבעיות של קיומנו הלאומי: כיצד "להפוך את הקערה על פיה", דהיינו: מה לעשות כדי לממש את התעצמות הזיקה לערכים ולשמור נפשנו ממיקסם-השווא של חמרנות-יתירה (כלומר: לחתור אל התרופפות הזיקה לנכסים).

ברי, כי שינוי מהפכני כזה בתהליך המתהווה לנגד עינינו, הוא מטבע בריתו תהליך ארוך-טווח, מייגע ומיסר. אולם, בלא תמורה משמעותית במנטליות הלאומית, אין גם סיכוי לשינוי במציאות הלאומית.

מוקדי-המשבר ודרך החתחתים לפילוקם...

המתהוות המתמדת, שבה שרוייה מדינת-ישראל מאז כינונה, מוסיפה להתרדנו ללא-הפוגה, ומעניקה לקיומנו הלאומי תאשי כאחד, מימד של משבר רצוף. המצור, האיבה הערבית, חוסר-הוודאות באשר לעתידנו בחבל-ארץ זה, אי-נעימויות הנגרמת מכוחה של הדיפלומטיה הבינלאומית, העומדת בסימן "הצביעות הקדושה", ומעל-לכל: בעיות-פנים חמורות (כגון: הונאת-הציבור,

רשלנות במילוי תפקידים ציבוריים, צימצום העלייה מארצות־הרוחה וירידה מקרב העליה האחרונה מבריה"מ, קשיי קליטת־העלייה, בייחוד במישור החברתי־תרבותי וכיו"ב) — כל אלה יוצרים מישקע מריר, ואף „תגובות־שרשרת” שליליות בקרב החברה הישראלית בכללותה. אמנם בשעת־חירום מובהקת נוצרת סולי־דאריות לאומית ספונטאנית, אך תופעה ברוכה זו אינה מאריכה ימים. הבזבזות לשמה, השגת טובות־הנאה למיניהן, התאזנות לפירסומת אישית או מוסדית, הראוותנות המנקרת־עיניים והמכרסמת־לבבות אינן מרגינות נפש־האדם בישראל. למעשה, מתמקד המשבר הלאומי שלנו בכמה מוקדים מרכזיים:

א. ביסחון המדינה. אמנם צה"ל מפיק את הלקחים, בעקבות המחזלים שנחשפו במילחמת־יום־הכיפורים, אולם „כור־היתוך” חשוב זה לאינטגרציה לאומית אינו מסוגל לבטל את כל אותם הפגמים המאפיינים את דפוסי החשיבה וההתנהגות של רבבות האזרחים, המשרתים בו בתור חיילים „בחופשה בת עשרה חודשים בשנה”. דומה, כי למרות מעשי־גבורה ללא־אצה, אין חיילינו מודעים די־צרכם לחובה הראשונית במעלה — אם של מפקדים ואם של אלה הסרים לפקודותיהם — להגברת המישמעת. לא זו בלבד שהאינדיבידואליזם היהודי הטיפוסי משפיע על הלך־הרוח גם בקרב הצבא, אלא שהוא מתבטא בתופעות שליליות, הצומחות מתוך החברה הישראלית הגדולה (דהיינו: התפרקות מעול שילטון־החוק — „הגמוקרטית”). ברם, אין לשכוח, כי לעתים ערכה של מישמעת אינו פחות מזה של גבורה...

ב. הכלכלה הלאומית. — אין זה בגדר סוד כמוס, כי בעשור האחרון השתרר בה מצב של אנדרלמוסיה — אינפלציה בלתי־מרוסנת, היעדר־פיקוח על המחירים, על רווחיהן, על התעשרות קלה. התון הספקולאטיבי דוחק את רגלי ההון הקונסטרוקטיבי. כמעט הכל סוגדים לאליל „הריווחיות”, ומעלימים עין מן המטרה הלאומית המרכזית התובעת במפגיע את הכפפת האינטרסים הכלכליים „הטהורים”, לצו העליון של פיתוח משאביה הכלכליים של המדינה. למען קליטת־עליה נאותה ויצירת חברה שיוויונית מופתית, מערכת־מיסוי מעוותת. המשקפת פרוטקציוניזם לגבי קבוצות־לחץ למיניהן. „חברת־עובדים” הסתדרותית, המתגכרת ליעדיה הסוציאליים.

ג. החברה הישראלית. — הדימוי־העצמי האהוב עלינו („חברה עובדת שיוויונית”), התפוגג במרוצת־השנים, משתהוותה הנגדה תהומית כמעט בין ציפיות בני עדות־המיזרח לחיים טובים יותר לבין האפשרות הממשית להגשימן (על־אף השיפור הרב שחל באורחות־החיים שלהם ובאפשרויות הנוספות שנרכשו עלידם, כדי להתקדם בסולם האישי והחברתי). עובדה היא, כי הפער התרבותי־חברתי מהווה בעיה חמורה. לא זו בלבד שלא צומצם, אלא אורבת לנו סכנה של הרחבתו המתמדת, אם לא נשכיל לעשות למען יציקת תשתית איתנה להשתלבות רב־צדדית, מלמטה ועד למעלה, — בין כל השבטים והעדות, החיים עדיין זה לצד זה, אך לא „זה־יחד־עם־זה”.

הדור הצעיר, יליד הארץ, נדהם למראה המדכא של הפיכת אצמעי־העלייה לתכלית־בפני־עצמה. הלא העלייה חייבת לשמש מנוף לקידומה של המדינה, ולא־דווקא לביצורה הביטחוני בלבד. כדי להסיר מדרכנו הלאומית חיכוכים ואי־סובלנות תודית בין העדות והשבטים, עלינו לטפח ביתר־ישאת את מיגוון האלטרנטי־טיבות במחירה חופשית ובלתי־מופרעת של הדור הצעיר, באשר לעתידו. תוך שקידה מברית על מימוש המגמה של אינטגרציה חברתית, הלכה למעשה.

ד. חינוך ותרבות, יחסי־גומלין בין ישראל והתפוצות, טיפוח יחסי־שכנות בין יהודים וערבים במדינת־ישראל. — אמנם נחוצה לנו כאוויר לנשימה, פריחה בלתי־מופרעת של שונות חינוכית־תרבותית, על כל ביטוייה ומירקמיה, שהרי רק כך אפשר יהא להשיג את אישוש של מימד־החירות באורח מחשי, אך פעולת החינוך ההתירבות שלנו חייבות להיות מכוונות, בראש־ובראשונה, אל הכיוון של אינטגרציה תרבותית.

המערכת הנורמטיבית שלנו, שפחותה הפך לשם־דבר הן בקירבנו־אנו (יהודים כערבים), והן בקרב תפוצותינו, חייבת להיות מושתת על ערכים שונים מאלה שהורגלנו אליהם עדיכה. עלינו להחזיר לתודעת הדור הצעיר את הצורך החוזף ביותר בהידוק קשרים חינוכיים־תרבותיים בינינו לבין עצמנו פנימה (במישור

עם דוד בן-גוריון

מאת אברהם כרויהם

עם הקמת בית טשרניחובסקי נדמה היה לי כי הנה נפתח אופק חדש לאגודת הסופרים ונחוץ להרחיב את תחומי מפעלותיה ולהתאימם כראוי לצרכי השעה במדינת ישראל ובתפוצות הגולה. עלה אז בדעתי כי אם דוד בן גוריון יצטרף אל הפמליה הספרותית שלנו, הוא עשוי לתרום תרומה נכבדה ומועילה. זכות אישיותו תוסיף לנו משקל וערך מיוחד.

נודמנתי אתו בחדר בין כתלי בית טשרניחובסקי, ראיתי בכך את להתקרבות, צעד של רצון טוב מצדו ושמחתי, שכן לגמרי לא ברור משום-מה קמה איזה מחיצה מזוהה בינו לבין ציבור הסופרים. (זה נושא בפני עצמו). בשעת פגישתנו העליתי משאלתני, שעליו להיות עמנו ובתוכנו. דביא תמה

השבטי-עודי והיהודי-ערבי כאחד). ולא-כל-שכן: בינינו לבין יהדות-תפוצות, שאינה רוצה ואינה צריכה להיוותר בשולי הפרובלימטיקה הלאומית הכוללנית שלנו, בבחינת "הדרך העשיר", שכל תפקידו מצטמצם בהענקת "כספים" לקרוב "העני", וביד נדיבה ביותר.

ככל שמעורבותה של יהדות-תפוצות בענייני מדינת-ישראל תהיה מש-מעונית יותר, כן תיגבר גם העלייה למולדתנו המשותפת (היחידה שהיא משותפת לכל העם היהודי באשר הוא שם). יתר-על-כן: גורם חשוב זה יגרום למעין "שרשרת-תגובה" חיובית אף במישורי-חיים אחרים — בכלכלה, במדע בטכנולוגיה, בחברה ובתרבות הכללית. ושכן, "הרומנטיקה העתידנית" של הנוער היהודי בכלל, תמצא בישראל כר נרחב למימושה.

כללו-של-דבר: לפני מדינת-ישראל ניצבת עתה, בכל חומרתה, "משימה-בלתי-אפשרית" כמעט: "הכורח-המודע" להתמודד עם בעיות אקטואליות והיסטוריות של העם היושב בציון, מתוך התכוונות בראשיתית, שעליה להצליח במילווה, ויהי-מה, כי בנפשנו הוא, אם חפצי-חיים אנו, או-אז עלינו לפקוח לרווחה את עינינו, כדי לראות את המציאות הישראלית כהווייתה. לא יועיל לנו אם נתעלם, בידיעין או בלא-ידיעין, מן העובדה שאין להפריכה, כי חלה "ארוזיה" משמעותית ביותר באימון הציבור הישראלי ביושר ההנהגה הלאומית שלנו; כי חל פיתוח במעמדה של הסתדרות-העובדים הכללית במערכת הכוללנית של "המימסד" הלאומי שלנו; כי תפנית חדה אל-עבר ספקנות תהומית חלה במנטליות החברתית-תרבותית של הדור הצעיר — המאוכזב והמתוסכל — עקב עיוותים לאין-ספור, שקנו להם שביטה בחברה כולה, ואין עדיין מושיע.

אי-אימון אין לשרשו בלתי-אם בדרך אלטרנטיבית יחידה, העשויה להצליח: בדרך של השרשת אימון חדש בקרב המונהגים לגבי המנהיגים, ובקרב המנהיגים לגבי המונהגים. המפתח לכך — יצירת אקלים רחבני של אימון הדדי בכל שדירות הציבור. האמת העירומה היא כי גם ההנהגה החלה "להתדרדר" אל הכיוון של חוסר-אימון בציבור המונהג על-ידיה (וכתוצאה מכך אף הסתירה — לעתים — מפניו, אי-אולה דברים, שמן הראוי היה להביא לידיעתו, ובעוד-מועד). המסקנה המתבקשת בסוגיה זו היא שיש להגביר את תהליכי הדימוי-קריטיציה בכל תחומי חיינו הלאומיים, בתוך "המימסד" הממלכתי, ההסתדרותי, הסוכנותי ומחוצה לו ("המימסד" הפרטי, התעשייתי, והאוניברסיטאי, הקיבוצי וכיו"ב), כדי שהאימון ההדדי יפרח בלא הפרעה.

לא די במחצות לשורשי המשבר הלאומי. צו-החיים הוא למצוא לו פתרון המניח את הדעת. זהו הוראת-קבע, ורק טיפול מתמיד ועיקש במימושה, ישא פרי.

תמיהה גדולה: מה? אתה רוצה שאתחיל להשתעשע בתרזים, לכתוב רזמן? הוא נודדו ומיד קבע בהטעמה מודגשת: אינני סופר וספרותנו היפה המודרנית ממני הלאה. אני קשור כעת לאקטואליה העתית, העתונאית. הפסקתי אותו באומר: מי שכתב את הפרק "ביהודה ובגליל" (נתפרסם ב"לוח אחיעבר", ניו-יורק, תרע"ו) מוחזק אצלי כמשורר, כבלטריסט בעל תחושת נוף וניחן בכוח תיאורי היודע לבטא חוויות-נפש והגותו של היחיד. בעיני אתה איש הרוח. איש הסמכות וההשפעה. בן-גוריון הסתייג ונרתע: ברוידס, לשוא הפיתוי, לשון-מחמאות דחה אותי. מימי לא נעתרתי לשפת חלקות. עסקתי תמיד בתורה שבעל-פה. שוחחתי, נאמתי, רוב הדברים נרשמו, הוקלטו ואחר-כך נמסרו לדפוס. במידה שבעצמי נודקקתי לעט, נתברר לי, שהכתיבה המרתיקה לשולחן, מחייבת מאמצי ריכוז, גיוס מלא, זאת עבודה. ואני, כידוע, חבר הסתדרות העובדים, לפיכך עצתי לכם להתארגן כחטיבה של אנשי-עט בתוך הסתדרות העובדים הכללית, אשר תוכל להגן על זכויותיכם המקצועיות המונחות. במילא נהיה או בהבורה אחת, במסגרת משותפת.

בן-גוריון עשה תנועת-יד ומבטו נח עלי. הוא המשיך: לא נתפס במוחי האיגוד הרוחני שלכם. ככל שהרוח איתן, חפשי ומרדני יותר, בלי סייג וגבול, לא יצלח להתאגדות. כוחו של הסופר ביחידות. כמעט ואין למצוא בשביל הרוח כל ארגון. אין דמות לרוח ומהותו טרם ברורה. לא הוגדר הפירוש האמיתי של איש הרוח. הרוח נודד, מתעופף ומגביה. בסגולה הרוחנית, בשאר-רוח נתעלו נביאינו מעל ומעבר לזמנם. המכונה כיום בשם סופר חסר את תכונת-הרוח הנשגבה והמרוממה. ביאליק חונן בתבונה נבואית, באותו רוח הסובב והמוליך לקראת נקודה ברורה, שהיתה נעוצה בארץ-חפץ, בארץ התנ"ך. ספר הספרים היה צור מחצבתו ומעווו. עוד בשחר נעורי נודעתי מ"עיר ההריגה" והגעתי לכלל מסקנה ביחס למצבנו הקודר והמיאש בגולה. נתעוררתי לקול קריאת "תחוקנה" שלו. עולמו היה מעוגן בחזון לאומי-היסטורי. ביאליק היה באמת איש הרוח.

בינתיים נכנס המשורר יוסף ליכטנבוים, שנהג לבקרני כמעט מדי יום בימו והספיק לשמוע את הדברים הנאמרים. הוא פנה אליו: מר בן-גוריון, יפה דרשת על ביאליק ואם זכרוני לא מטעני גם הקדשת דברי טעם לטשרניחובסקי. קראתי אותם וגזרתי גזיר מן העתון לצורך ספר מוזמן אצלי בשביל מחלקת הנוער של ההסתדרות הציונית.

— „נכון, ליום הולדתו הששים הבאתי לו ברכה מטעם הנהלת הסוכנות היהודית. ואף כי לא נחשב כמשורר לאומי בנוסח המקובל, הוא כביאליק, לקח את לבי, שניהם, כל אחד מהם נמנה עם המורדים בחיי הגולה ובדרך יצירתו נחלץ בעקבות המהפיכה העברית הקשורה בשיבת ציון. אינני מבקר ומוסמך להעריך, אני רק קורא בלבד. זכאן ביניכם, הדגיש בהצביעו לעברנו, עונים לרגשותי ולהשקפת עולמי אזרי צבי גרינברג הצעיר ממנו נתן אלתרמן. אחרי שהייה קלה חזר בן-גוריון על הנשוא הקודם: בזמן האחרון עיינית

בספרי מדע, בתחום הביולוגיה, אשר אישרו מסקנותי, כתוצאה של התבוננות. כי יש חיות מחוננות בתכונת הבטה והרגשה והן מודרכות לפי אינסטינקט נסתר ועמוק. לא רק האדם בחיר יצורי הבריאה, אלא, כאמור, כל מיני בעלי חיים, הבהמה והעוף לסוגיו, רוח נעלמה פועמת בהם. הרוח, במהופך למושג החומר, נעדר יסוד מוחשי, קונקרטי. לנושא תכלית חיי-אנוש ותנודות רוחו, כבר נתן את לבו מחברו של ספר "קוהלת" הקדום. הוא השתומם, התפלסף, ושאל: "מי יודע דרך רוח?" קוהלת אף קובע, "סובב הולך הרוח ועל סביבותיו שב הרוח", ואם הסופר הוא בבחינת "משיב הרוח", שומה עליו, ביתרון חכמתו להחליט לאן, לאיזו מטרה יהיה מכוון משב רוחו.

כוס התה כבר התרוקנה, אך שיחתו נתמשכה והוסיפה להתגלגל בעירנות: מן הפורסמות ולא אחדש דבר בנוגע לצעדה היומיומיות שלי. צלמים ועתונאים זרזים, שמלאכתם להכין מטעמים להנאת הקוראים, טורחים להציגני בפרסיה, והנה עם טיול והליכה במשעול שדה או בכביש אני נתקל ברמשים זעירים המפליאים אותי בזהירותם, בחוש פנימי להתגוננות. איך הם ממחרים להתרחק ובורחים מחשש פן אדרוך וארמוס בעקבי. אכן יש רוח ויש בינה גם ברמש זעיר, בנמלה קטנה. עם בואי ל"שדה בוקר" אני מטפל כאן בכבשים ויוצא אתם למרעה. בחרתי להשגיח על הקטנים והיתומים שבבני-הצאן. למדתי דברים שתחילה לא עלו על דעתי. מצאתי עניין רב בהוויית העדר. כל אחד מן הכבשים אופיו ונטייתו. בראותם שאני מתקרב אליהם, הם ממחרים ומקיפים אותי בפעיה של ידידות. קול פעייתם ערב ונקלט באוזני יותר מנאומים והמולת ויכחים בין כתלי בית המפלגה והכנסת."

— נו, — סיים בן-גוריון, בהבעה מעודדת, — ברוידס חביבי, אתה וחברי אגודתך מחזנים הנגבה. מוזמנים ותיקים וצעירים, הישן והחדש גם יחד. פה מובטח לכולכם מרחב ליצירה, מקור השראה וחזון. — הזמנתך יקרה לי מאוד, אך לפני כן אתה מוזמן לוועידה הכללית של סופרי ישראל. אקוה, שהפעם תואיל להיפנות. נשמח לראותך ולשמוע דבריך. כעבור ימים אחדים קבלתי מכתב מפורט, כעין תוספת הסברה והשלמה לשיחתו ובוה יובא לפני הקוראים.

ר א ש ה מ מ ש ל ה

שדה-בוקר, י"ח ניסן תשכ"ב, 22 באפריל 1962

אין ביכולתי לזוז בימים אלה מ"שדה-בוקר", ואני שולח עלייך ברכתי הנאמנה לוועידת העשרים של אגודת הסופרים העברים. אני מתוודה — אם כי אני מכיר כל הסיכון שבוידוי זה — שלא ברור לי מהו תפקידה ויעודה של אגודת הסופרים. אני יודע אולי מהו יעודו של הסופר, אם כי גם בנדון זה יתכנו חילוקי-דעות. ולא אסתכן בנסיון להגדיר מהו סופר. כל מי אשר דבר-אלהים, או חרדת האדם וחזויתו ותהיתו בלבו, והוא יודע להביע והחבר בשירה או בפרוזה, בסיפור או בדברי הגות ודעת — הוא סופר, כפי שנדמה לי. סופר כזה עושה מלאכת-מחשבתו רק ביחידות. אבל מהו תפקידו של כלל-הסופרים המאוגד? קשה לי להניח שהתפקיד הוא רק של איגוד מקצועי, וגם

עד כמה שידוע לי אין האגודה עוסקת במלאכה זו, אם כי זהו לדעתי מלאכה מכובדת ומעילה.

מומן לזמן נשמעות תלונות — ולא תמיד בלתי צודקות — שאין המדינה עושה כל מה שדרוש להגדיל הספרות ולהאדירה, ומה שאולי לא פחות חשוב, — למען רווחתו של הסופר. אבל ודאי שלא לשם כך נוסדה ומתקיימת האגודה והוצאות הנשמעות על-ידי ראשי האגודה בתעודת הסופרים הן ראויות להישמע, וגם הוויכוחים המתעוררים לרגל ההוצאות יש בהם ענין, אבל זאת יכול הסופר לעשות יום יום, וכמה מן הסופרים המעולים עושים זאת כמעט שבוץ שבוץ. הרשימות השבועיות של סופרים סאליעזר שטיינמן ונתן אלתרמן הן מאלפות ומעוררות מחשבה — וגם וויכוחים. ואני מפקפק אם רק בכינוס השנתי מונח היעוד של אגודת הסופרים.

ויש, נדמה לי, שליחות לסופרי ישראל ככלל בימינו אלה. ומה שאני רוצה להגיד אינו חדש ואין בו חידוש, אבל חשובני שהוא הולך ומשתבח ומתעלה מדעת הצבור ומהרגשת מורי הצבור, ולא כל-כך באשמת הצבור, אלא בתנאים שבהם הוא נתון; כונתי — לקליטת העלייה.

יש נימוקים למניעת דיבורים בענין זה, אבל זהו העלילה הגדולה והמפלאה של דורנו, עלילה שיותר מאחרות, שאף הן יש בהן מן הפלא וברכת התקומה, מחוללת התמורה ההיסטורית במצבה של האומה העברית וקובעת גדולה ועתידה. אבל עלילה זו כרוכה בקשיים גדולים וגם בסכנות חמורות. אין עוד דוגמא אחת בעולם ובהיסטוריה האנושית של התעצמות אומה והשתחררותה או התעלותה — על-ידי כינוס בידיה מכל כנפות הארץ.

פרט לבודדים — רוב סופרי ישראל הם יוצאי מזרח-אירופה או צאצאי יהדות מזרח-אירופה. יהדות זו היתה עתירת נכסים יהודיים ואנושיים, למרות התנאים הקשים שהיתה נתונה בהם. יהדות זו אינה קיימת עוד. רובה הגדול נשמד על-ידי הנאצים ובעלי בריתם, שאריתיה כלואה, מנותקת ונגזר עליה אדם וכליון רחני. אבל יש לנו פוורה לא קטנה בארצות אסיה ואפריקה, ועולי פוורה זו מהווים הרוב הגדול של קיבוץ הגלויות שהתכנס בישראל מאז חידוש עצמאותנו, ורוב זה הולך וגדל, גם מתוך עליה וגם מתוך רבוי פנימי, שלא כעליה האירופאית, שהילחדה שלה הולכת ומצטמצמת. ואלה יהיו בדור הבא עיקרו של העם בישראל.

פוורה זו התאכזרה אליה ההיסטוריה. היא ישבה מאות שנים בקרב עמים ירודים, מדוכאים ומדכאים, עשוקי-חינוך ותרבות. לא נעקרו מתוכה הכיסופים המשיחיים — והם שבים בכמות גדלה והולכת, והם רוצים וגם ראויים להיות כוח בונה ויוצר, ובעתיד הקרוב גם מכריע, בישראל. על הכוחות הגנוחים בתוכם, למרות מאות שנות גלותם האומללה, מעידות יצירות ישוביות מפוארות כתבל לכיש, ירוחם, דימונה, מצפה-רימון ועוד. אולם כמה מסופרי ישראל נפגשו אתם, הכירו אותם, התחברו אליהם ותיארו אותם?

יודע אני רק ספר גדול של אם גדולה בישראל, רבקה גובר. אם זו, לאחר ששני בניה נפלו במלחמת-הקוממיות, התמכרה יחד עם אישה, מרדכי גובר, בכל לבנה ונפשעה, לעולים אלה וגם תיארה סבלותיהם, ספריהם ונצחונותיהם בספר גדול ששמו "אל משואת לכיש". איני סופר ואיני מבקר ספרותי, ואיני יודע מהו הספר הנחשב בעיני מבקרים. אולם בעיני יהודי פשוט כמוני החש בכל רמיח אבריו ותרניג חושיו מהי אחריותו, גדולתו וסכנתו של דור זה בישראל — נראה ספר זה כאחד הספרים הגדולים בימינו, אם כי משום-מה — ואולי מחוסר תחושה של עלילת העלייה, — כמעט לא ראיתי אף מבקר ספרותי אחד — לא ב"דבר" ולא ב"הארץ", לא ב"הבקר" ולא ב"למרחב" ולא בעתון אחר עומד על ספר גדול זה ועל תוכנו רבת-התפארת האנושית.

דויד בן-גוריון — איש החזון והמעש *

מאת ג. יוחנן

לסידרת ספריו של א. וו. בנושאי הסוציולוגיה הפוליטית, נוסף עתה ספרו החדש, שבלא ספק תורם להבנת עולמו הפנימי ומעורבותו הפעלתית רבת-התנופה של אחד מן הבולטים באישי החזון והמעש הדגולים של עמ-ישראל בכל הדורות. אין ספק זה מחקר ביוגרפי על ד. בן-גוריון, ואף לא תיאור ממצה של אישיותו המגוונת. תכליתו אחת בלבד: להעלות קווים לדמותו מן האספקלריה של מימוש-העצמי "על הרקע הלאומי והתנועתי הרחב".

מכאן גם פתיחת-הספר בביוגרפיה הפוליטית הציגונית של ד. בן-גוריון, המשולבת הדוקות בכל שלבי תחייתו המדינית-הלאומית. ועל-כן, השליש הראשון של הספר מוקדש כולו לתיאור מאבקי ההיסטוריים של התנועה הציגונית לקראת כינון מדינת-ישראל, כאשר בה מהווה תנועת-העבודה את חוט-שידרתה — ובשתייהן כאחת מטביע בן-גוריון את חותמו החותך כמנהיג רחני ומעשי מוכר על הכל (אף כי לא תמיד מקובל על הכל, ביחוד בטרם קום המדינה).

המחבר משתדל להבליט את רוחב אופקו ההיסטוריים ועומק תפיסתו הפוליטית של המנהיג הזה, שהיה מודע לסכנת-השמדה מתמדת, הצפויה לעם היהודי בארץ-ישראל גופא לא פחות משהיא היתה מוחשית באירופה הנאצית. ועל-כן, כל מאבקי של בן-גוריון עמדו בסימן המגמה להתעצמותו של הישוב היהודי בא"י בטרם תקמת המדינה, ובכל מישורי החיים, אך בראש-ובראשונה בתחום ביצורו הביטחוני. ולא-כל-שכן לאחר כינון מדינת-ישראל, כחוט שני בכל פעילותו ההגותית והמדינית — התנועתית והלאומית — בשורת החרדה לגורל עמ-ישראל, על-אף ביטחונו בעוצמתו של עם זה, החבויה בבכיל ההיסטוריה בת אלפי שנים, והבאה לידי ביטוי ממצה במדינתו המחודשת ובתחייתו הלאומית כאחת.

ודווקא משום-כך, משוכנע היה אהריכלה של המדינה העצמאית ומעצב דמותה הפוליטית בחמש-עשרה השנים הגורליות הראשונות לאחר כינונה, כי אך בשילוב אורגני בין האידיאלים החברתיים של תנועת-העבודה לבין המגמות הלאומיות-התרבותיות של התנועה הציגונית נמצא המפתח לשערי-העתיד של האומה הישראלית בהתהוותה המחודשת, כאשר מולה ניצב העולם הערבי כולה, ומאחוריו גוש עולמי רבי-עוצמה, שמגמתו הבסיסית היא השתלטות מוחצת על

* אברהם ולפנון: "דוד בן-גוריון ומדינת ישראל", הוצאת "עם עובד" — תרבות וחינוך, ספריית "מן המוקד", 1794, עמ' 116.

ולא הספר ולא הסופרת — עם כל הוקרתי העמוקה — מעסיקים אותי הפעם, — אלא דבר העלית העולים, שאינו כאילו קיים כלל בספרות, ואני חושש, אין רוב הסופרים העברים, המחוננים והיקרים, מכירים כלל במציאותו ובגורליותו.

אין אני כשלעצמי עוסק בעניני עליה. לפי מקצועי ותפקידי לבי נתון לבעיות אחרות, אף הן חיוניות וגורליות. אולם כאדם וכאיש בישראל איני רואה ואיני יודע עלילה אנושית גדולה יותר בימינו בישראל — ובכל הדורות של העם היהודי — מעלילת העליה, ולא יתכן שהיא תהיה זרה ורחוקה לסופרי ישראל, שאני בטוח, חרדים, לא פחות ממני ולא פחות ממישהוא, לעתיד העם במולדת.

ואם ועידתכם העשרים, בשנת הארבע-עשרה למדינה, תצליח לראות ולהראות את העלילה הגורלית והמרכזית של דורנו השל כל הדורות בישראל, ועל-ידי התקרבות סופרי ישראל לעולים, לבעיותיהם, לסבלם ולסברם, לחייהם וליצירתם — תעורר בישוב ונותיק, בצבור הקורא ספר עברי, התרחה והאהבה וההתקשרות לעולים, — תהא ועידה זו תחנה חדשה מצמיחה ישועות, לא רק באגודת הסופרים אלא בעם ישראל.

המיוחדת-התיכון, ויהי-מה, גישתו הממלכתית המפוכחת, העדפת ענייני האומה והמדינה על-פני אינטרסנטיות צרת-אופקים של מפלגתיות-יתירה או הסתגרות דוגמטית בד' אמות של כיתתיות בעלת צביון "משיחי" כלשהו ומכל צד ספוגה היתה מודעות לסכנת-השמדה מתמדת, הרובצת על תחיתנו הלאומית מראשית דרכה ההיסטורית בתבל-ארץ זה.

בעמדו בראש המדינה העצמאית החדש, חתר ד. ב. ג. ללא-ליאות להתודרת ההכרה בקרב העם היושב בציון, כי התלכדותו הממלכתית תובטח לאורך דרכו ההיסטורית אך-ידי על-ידי כוננות ביטחונות מירבית, המשולבת בכוננות מוסרית-תרבותית להתמודד עם האתגרים הרי-גורל, הניצבים בפני עם-ישראל בהווה ובעתיד. בעיניו הצטיירה מדינת ישראל כתשתית מוצקה להצטייח עצם קיומו של העם היהודי באשר הוא, ומכאן מדיניותו הבלתי-גלואית, "להגביר ידידות אמיצה עם מדינות אמריקה, אירופה הדימוקרטית, אסיה, אפריקה, והמדינות הלא-ערביות במזרח-התיכון".

אשר למדיניות-הפנים שלו, הרי גישתו הממלכתית באה לידי התנגשות חריפה עם יריביו מימין ומקרב תנועת-העבודה עצמה, ביחוד בעניין אירגונו של צה"ל, שלהעתו צריך להיות מעין כור-היתוך להתלכדות לאומית מופתית, מעבר ומעל לזירה הפוליטית הבין-מפלגתית. מאידך, מאבקיו של בן-גוריון למען טיהור האווירה הפנים-מפלגתית במפא"י על רקע "פרשת לבון", השתתף התבררה הישראלית על עקרונות-יסוד של המסורת השיוויונית של תנועת-העבודה, הגברת העליה והרחבת מיסגרות קליטתה הנאותה במישור הכלכלי והתרבותי-רוחני, הבראת החיים הפוליטיים על-ידי הנהגת שיטת-בחירות חדשה (לכנסת, לרשויות המקומיות ולמוסדות המסודרות), — כל אלה לא עמדו בסתירה לתביעתו הנחרצת לטיפוח רוח חלוצית בקרב העם בכלל ובקרב הדור הצעיר בפרט.

אפילו לאחר הניצחון המזהיר של צה"ל במערכת סיני, שקד בן-גוריון על ביצורה הביטחוני המתמיד של המדינה, מתוך חרדה מפני סכנות צפויות. לפיכך, הוא "כונן והפעיל מעין מועצת ביטחון לאומית" בלתי-רשמית, שהוטל עליה לחקור, לבדוק ולברר את מצב הבטחון הלאומי לטווח-ארוך, ולהציע דרכים ופעולות לביצור ביטחוננו. קל-והומר, לנוכח הגברת מעורבותה הכלל-צדדית של בריה"מ בעולם הערבי, ציודים וחימושם של צבאות-ערב בנושק המשוכלל והמתוחכם ביותר (כולל מערכות טילים ואלקטרוניקה), אין תימה, איפוא, שהמחבר מדגיש, כי "השנים 1967 ו-1973 לימדו אותנו, שגם בשנת כהונתו האחרונה של דויד בן-גוריון כראש-הממשלה ושר-הבטחון, לא הגזים בהכנות ולא זילזל בסכנות. זהו הקרח המדיני העיקרי, שניתן ללמוד מדמותו של בן-גוריון בראש ההנהגה: תמיד בכוננות, תמיד דרוכים לאתגר".

פרק בפני עצמו מהווה פרישת בן-גוריון ממפא"י, כינון רפ"י (אופוזיציה חדשה בקרב תנועת-העבודה), שחרתה על דיגולה, בראש-זבראשונה: המגמה לשינוי שיטת-הבחירות ולדימוקרטיזציה של חיינו הציבוריים, הגברת הגישה הממלכתית — תוך-כדי דה-פוליטיזציה של צה"ל — בקרב המפלגות, העמקת זיקת-הגומלין בין העם והנהגה המדינית שלו. לצורך זה הציע ד. ב. ג. דרכים חדשות ליעול עבודת הממשלה, על-ידי כינון מועצה נבחרת ליד כל משרד ממשלתי (מבלי לפגום בסמכות המחוקקת של הכנסת, שכלפיה בלבד אחראים גם שרי הממשלה), על-ידי "שמירה קפדנית על הטהור המוסרי של מוסדות המדינה", ולא-פחות מזה: על-ידי עידוד רוח חלוצית והתנדבותית בכל מישורי חיינו הציבוריים, בד בבד עם פיקוח מירבי ככל-האפשר על מנגנונים בידור-טכנו-קריטיים למיניהם, המתנגשים תדיר בזכויות הפרט ובאשויות המדינה כאחד.

מעניין בהקשר זה, כי המחבר מבליט מומנט חשוב, שנשכח זה מכבר — הכללת עקרונות-יסוד של ד. ב. ג. לאיחוד תנועת-העבודה, באמנת היסוד של מפלגת-העבודה (1968), וביניהם: קיבוץ-גלויות, שקיחה על ביטחון-המדינה וחתירה לשלום עם עמי-ערב, חיסול הפער התרבותי בין העדות השונות, הקפדה על טוהר המידות הדימוקרטיות, שאיפה לחברה שאין בה ניצול ואפלייה. באחת: חזירתו המתמדת של ד. בן-גוריון לקיומו הלאומי ולטהורו המוסרי של העם, קיבלה צידוק משמעותי מספיק, ביחוד נוכח מאורעות אוקטובר 1973. ובמידה היסטורית חולם.

פגישתי עם דוד בן-גוריון באמריקה

מאת יהודה וולפמן

שיחק לי מזלי להיפגש עם בן-גוריון, ולבלות במחיצתו מספר ימים. אני אז בסינסינטי, העיר שהיטתה לי חסד ואיכסנה אותי אחרי שדרכו רגלי על אדמת אמריקה. באתי לחפש חופש וגם לחם. גם אז, כמו עתה, זרמו דיעות שונות בעולם היהודי פרט שהדיעות היו יותר חריפות ויותר מנוגדות זו לזו.

רוב האוכלוסיה היהודית היתה מורכבה ממהגרים מארצות שונות, שבאו לארץ החופש ליהנות מטובה ולזקוף גופם הכפוף מעמל ופחד. השפעת הסוציאליסטים היהודים גברה ברחוב היהודי שרוב אוכלוסיו היו עובדים בבתי חרושת. תנאי העבודה היו קשים, והתים — אפורים, כאן מצאו הסוציאליסטים היהודים כר נרחב וקרקע נוח לתעמולה. באווריה כזו קשה היה להרביץ את הרעיון הציני בין הפועלים היהודים ששאפו להיחלץ מעמלם וממצבם המר ולבנות עתיד יותר מזהיר לבניהם. הרעיון הציני לא תפס מקום חשוב בעולמם הצר, והמצב העלוב של היהודים בעולם לא הדאיג אותם. הציונים ומפלגת פועלי ציון דאו התאמצו לקנות לבותיהם של העמלים היהודים, להקנות להם, לפחות, אהדה לרעיון תקומת העם, ברוב סבלנות כווננו נושאי תחיית העם את הגישה לקהל העובדים. ביגיעה רבה התאמצו להסביר להם את הרעיון הציני ואת הצורך לקומם הריסת העם והארץ. מסירותם של הציונים הפעילים הביאה תוצאות. ביניהם מפלגת פועלי ציון, שהרוח הציני היה תוסס בה, השפעתם נעשה יותר ויותר ניכרה ברחוב היהודי, וניצניה עלו ועשו פרי.

בזמן ההוא (1915) הגיעו לאמריקה «הבנים-הבונים» — בן-צבי ובן-גוריון. מפלגת פועלי ציון השתמשה בהודמנות נדירה זו (בן-צבי ובן-גוריון, נ"ע, השתייכו למפלגת פועלי ציון), בביקור המנהיגים הדגולים האלה, והטילה עליהם משימה לבקר בערים, בהן אוכלוסיה יהודית הגונה, לשם הסברת רעיון תחיית העם והארץ. כשבא בן-גוריון לסינסינטי, נתכבדתי ללוות אותו בביקור במוסדות ובמקומות, החשובים בעיניו לבקדם. אחד המוסדות האלה היה «היברו יוניון קוליג'», שמספר מלומדים שהיו ידועים בעולם המדע היהודי תפסו מקום חשוב בו. לאנשים האלה יצאו אז מוניטין בעולם המדע והחקירה היהודית. בן-גוריון, הכיר שם את הספר, ד"ר אוקו ז"ל, שהיה מומחה בפיענוח כתבייד עתיקים, שהלך אחריהם לקצוות תבל לרכוש אותם ולהכניסם לתוך גינזך הספרייה. לספרייה הזאת נסענו, בן-גוריון ואנכי, פעמים אחדות בחשמלית שהיתה עולה במעלית. המעלית הפעילה אל ראש ההר אבונדיל ומניחה את החשמלית על הפסים, ומשם המשיכה דרכה הלאה. באחת מנסיעות אלו, הוצאתי פינקס סטן מכיסי, בו רשמתי בתים אחדים של שיר שהיו לו מהלכים ברחוב היהודי. השיר הזה בדחני שכל אחד יכול היה לחרוז חרוזים מתאימים לעצמו ולבנות את הבתים בו. את השיר הזה תרגמתי לעברית ורציתי לדעת אם בן-גוריון יאשר תרגומי זה. אני נותן כאן חרוזים אחדים של השיר במקורו ותרגומי.

הבה נתפייסה
סילחה-נא שונוי,
הבה נתפייסה,
בואי אל מעוני,

לאמיר זין איבערבעטן,
שטיי ניט ביי דער טיר,
לאמיר זין איבערבעטן,
קוט אריין צו מיר.

הבה נתפייסה,
תהיה לי לחתן,
הבה נתפייסה,
אביא לך מוהר, מתן,

לאמיר זין איבערבעטן,
דו וועסט זיין מיין חתן,
לאמיר זין איבערבעטן,
וועט זיין שמחה ושטון.

(המשך בעמוד 91)

שיחות עם רב צעיר

(פרק מזכרונות)

מאת שניאור זלמן אש

יום בהיר אחד בשנת 1923 נכנסתי למחלקת השפות השמיות של הספרייה העירונית בשדירה החמישית ורחוב מ"ב בניו-יורק. מצאתי את המפקח הר"ר יהושע בלוק, זכרוננו לברכה, כשהוא שרוי במצב רוח מרומם. שאלתי: "ר' יהושע, מה יום מיוחדים; לשמחה מה זו עושה"? נענה לי במאור פנים ואמר: עונג מיוחד היה לי היום. הרבאי סטיפן וויז ופרופסור צבי (הארי) וולפסון כיבדתי בהזמנה ללכת אתם יחד לקבל את פני החוקר הגדול ר' חיים טשרנוביץ. העומד להגיע היום לניו-יורק עם משפחתו. אשר גדול הוא לי להיות בן-לוויה לשני אישים גדולים בקבלת פני אחד מגדולי דורנו ולומר לו "ברוך הבא"!

לאחר כמה ימים נתמזל מזלי ונקראתי לאסיפה שנתקיימה בביתם של ר' שמחה זאב ומלכה זלצמן ורב צעיר היה גם כן בין הקרואים אליה. המארחים נימנו בין חברי ועד הנאמנים של בית המדרש למורים "הרצליה", שבין תומכיו הייתי גם אני, עבדכם. המוסד הזה היה נתון אז במצוקה ומשפחת זלצמן קראה לאסיפה לטכס עצה כדי לחלצו מן המיצר. רב צעיר היה ראש המדברים באסיפה זו, ואלה היו דבריו בקירוב:

"חברים! לדעה ולמעשה. ראיתי מעשה ונזכרתי בפיט הידוע: "כל עיר ועיר על תילה ובניה ועיר אלוקים מושפלת עד שאל תחיתה".

"הדברים הולמים גם את בית המדרש למורים "הרצליה" שלנו. הגג של הבניין תלוי כמעט על בלימה ואבן מקיר תזעק לבדק הבית. המורים והתלמידים יושבים בחדרים בלתי מוסקים, הרטיבות חדרת לעצמותיהם, ממש סכנה לבריאותם. יושבים הם במחלקותיהם עטופים מעילי-חורף. הכסף אול ואין לאל ידו של הגזבר לסלק למורים את משכורתם. רבותי! בית-ספר זה היחיד במינו זקוק לעזרתכם, עזרה ביד רחבה ולב נדיב. מצווה גדולה לחלץ מוסד זה ממצוקתו הכספית, למצוא בשבילו בנין אחר מרווח ונוח, שתהא התורה נלמדת מתוך רחבות ולא חלילה מתוך דחוקות. מוטלת החובה על כולנו מהנשף הזה והלאה, להוציא את "הרצליה" מאפילה לאורה!"

עצם הופעתו וניב שפתיו המלא חן של חכם זה עשו רושם רב על הנאספים. באותו מעמד נתארגן ועד של נדיבי-לב הממעטים בדיבור ומרבים במעש.

לא עבר חודש והוועד הצליח לקנות בנין נאה על גדות נהר הודסון שהיה במשך כמה שנים ביתו של בית-המדרש למורים "הרצליה".

מאז נעשיתי מקורבו של ד"ר חיים טשרנוביץ, המכונה רב צעיר. הוא היה מכבדני לפעמים בביקוריו אצלי, ואני הייתי מבאי ביתו. לימים נתמנה רב צעיר פרופסור לתלמוד והספרות הרבנית במכון

לימודי היהדות שנוסד על ידי הד"ר סטיפן ויז, זכרוננו לברכה. ר' חיים טשרנוביץ הכניס במוסד הזה רוח חיים וממאורה של יהדות. הוא לא הסתפק בהוראה אלא היה שוקד על חיבוריו הגדולים, שיצאו לאחר מכן בספרים „תולדות ההלכה“ ו„תולדות הפוסקים“.

ר' חיים טשרנוביץ השתתף באופן פעיל בחיים הציבוריים והתרבותיים באמריקה. בסוף שנות השלושים הגשים רב צעיר את חלומו להקים את הירחון „בצרון“ המוקדש לבעיות הזרים, הספרות והמחקר העברי כדוגמת „השלח“ לפניו. הירחון הזה הופיע גם בשנים הנודעות למצוקה של מלחמת העולם השנייה.

לאחר בגידת יפאן שחיבלה בצי „ארצות-הברית“ בפרל הארבור, נאלצה אמריקה להכריז מלחמה עליה.

הנאמץ הזה דרש גיוס כוחותיהם של כל האזרחים באמריקה. והם נתבקשו. מטעם ממשלת ארצות-הברית לקום כאיש אחד לעזרת הנאמץ המלחמתי הקשה. עלי הוטל להיות פעיל בלקט הנייר הישן, התתעסקות תזאת גולה את כל הפנאי שלי וחייבתני להזניח עניינים רוחניים. כשנסתיימה המלחמה ויד אמריקה היתה על העליונה, זכרתי את חובתי לענייני תרבותנו.

כשעמד רב צעיר להוציא לאור את מחקריו החשובים בחקר המשפט העברי ונתארגן ועד לשם כך, נתתי את ידי למפעל חשוב זה. נבחרתי סגן נשיא הוועד להוצאת כל כתבי רב צעיר. והייתי מצוי במחיצתו של אדם דגול זה. רב צעיר לא הניח ידו באותו זמן גם מן הירחון „בצרון“, בו פירסם את מאמריו החריפים בשאלות הזמן ואת פרקי הזכרונות על תקופת אודיטה וחכמיה שיצאו אחר כך לאור בספריו „שערי ציון“ ו„חבלי גאולה“. הוא ביטא במאמריו את רוח הציונות השלימה וגילה את מעשי הזדון והתעתועים של ממשלת המנדט בארץ-ישראל.

רב צעיר זכה לראות בחיים בהתגשמות משאת-נפשו — תקומתה של מדינת ישראל ואף הקדיש חוברת של „בצרון“ לכבוד המאורע הגדול הזה בחיינו.

רעייתו של פרוץ טשרנוביץ הצטיינה אף היא בשכלה הטוב, בטוב טעמה ובהליכותיה הנעימות.

זכרני בוקר אביבי, כשישבנו רב צעיר ואני על ספסל המדרכה באטלאנט-טיק סיטי. שיחתנו נסבה על תולדותיו של חכם זה. ביקשתיו לספר לי על המשרה הקשה שהטילה עליו ממשלת הצאר — לבאר לתלמידיו סוגיות התלמוד בשפה הרוסית.

„כן, כן, ידידי“, נענה לי רב צעיר, „המשרה ששמו על שכמי היתה באמת קשה ומסובכת, אך „דינא המלכותא דינא“ ואין מנוס מגזירת השלטון. מוטלת היתה עלי החובה להוציא את גזירת מושל העיר אודיטה, טולמאטשוב, לפועל ממש: אחרת היו צפויים לי לתלמידי כבלי ברזל ועבודת פרך בסיביר!“
אנב אורחא, סיפרתי לרב צעיר, שבנדודי ביאפאן נודמנתי עם טולמאטשוב

הרשע. מצאתיו עומד כעני בפתח בתור שורות התמחויו, לקבל ספל מרק מידי יהודיה... צורך היהודים הזה שנמלט על נפשו מהטרור הבולשביסטי, היה עטוף סמרטוטים ומראתו היה רצוף ושובר.

הפליטים שגם הם ברחו על נפשם מהבולשביקים, הכירוהו, ורצו לשסע את הרוצח לגזרים, אך השוטרים היאפאניים הצילו אותו מידם.

כששמע רב צעיר את השם „טולמאטשוב” ומה שקרה לו קרנו פניו ולחש: „כן יאבדו כל אויביך אלוקים”. ראיתי עצבות בעיניו, שאלתי: „רבי, רואה אני שזכר הרשע הזה הסב לך עגמת נפש, אף גרם לך זעזוע, מה טעמו של הבר? השיב: „שם זה של הרשע שהציף את חוצות אודיסה בדם אחינו בני ישראל, לא רק העציבני, הוא הרגיזני עד היסוד. בזמן שהייתי הרב דמתא וראש הישיבה באודיסה היה רשע זה שר העיר. יהודי צעיר גלוח היה בעיניו כאחד מה„קראמאליה”, היינו, מהפכן, המורד במלכות הצאר. בימים ההם נתתי ידי לראשי הקהל היהודי ונלחמתי להנהלת המשכילים, כי ידעתי את כוונתיה של הממשלה הרשעה שצידדה כביכול בהמונים הרחבים. פעם הבהילני הרשע טולמאטשוב לבוא אצלו והחדיעני, כי צר המקום בעיר אודיסה לשנינו, היינו לו בתורת „גראדאנאטשליניק” (מושל העיר) ולי בתורת רב. לפיכך חייב אחד מאתנו לפנות את מקומו, והיות ומקומו מבוסס יותר משלי, מחוייב אני לעזוב את אודיסה...”.

היתה לי קורת-רוח מרובה מן הישיבה במחיצתו של רב צעיר האיש רם המעלה, רואה אני זאת לי זכות ואושר. התפעלתי מזקנתו הרעננה. בבואו לביתנו, היה ר' חיים פוקד את ארון-ספרי. „בכל בית שספרים טובים מצויים בו” אמר רב צעיר, „שם אני מרגיש את עצמי כבן בית ממש”. עתה טובבה שיחתנו על הספרות העברית החדשה והשינויים שחלו בה.

משתוקק הייתי לשמוע מרב צעיר חוות דעתו בפרשה זו. ר' חיים אמר: „חבל, ידידי, שספרותנו החדשה קיבלה את השפעתה מהספרות הרוסית והגרמנית, ולא מאנגליה ותרבותה. הספרות והתרבות של רוסיה וגרמניה, יש בהן מן הרגשות חזונית-הלב המרעישים יותר מדי. הנברוזה שולטת בהן בכל המובנים. לא כן הספרות של בריטניה, שיש בה הרבה מישוב הדעת, מהשכל הישר, מן המתנות ועל כולם תורת „הדיפלומטיה”. אומתנו שהיתה עד הנה פזורה על שבעה ימים ולפני עינינו קמה לתחיה, זקוקה להשפעות תרבותה של אנגליה...”.

בהזדמנות אחרת נתגלגל בינינו הדיבור על סמיכות הפרשיות בין השירה לבבואה. אמרתי לרב צעיר, שלפי דעתי יש משוררים גם בזמנו מבני העליה שחוננו ברוח חזון ובבואה, כגון לרמונטוב, פושקין, ביאליק ואחרון אחרון חביב עלי, יעקב כהן. הבאתי דוגמאות מהאריות בשדה השירה, אך רב צעיר חלק עלי ואמר: „חזון ובבואה הן דברים שבקדושה. רק חחי מחזה עליון היו נביאים בחסד עליון”. ורב צעיר הוסיף: „מיום שמרצו חגי, זכריה ומלאכי, נסתלקה הנבואה

יש ברירה לישראל

יש מומחים למדיניות ולאסטרטגיה הסבורים, כי למדינות הקטנות בעולמנו זה אין ברירה, ואינן אלא בבחינת ספינות קטנות המיטלטלות לכאן ולכאן באוקיינוס הבינלאומי הסוער. לפי הנחה זו, עיקר דאגתם של קברניטי הספינה הקטנה צריך להיות: לשמור על הספינה לבל תתהפך, חלילה, אבל יש חולקים עליהם ואומרים: המטרה של קברניטי הספינה הקטנה ושל נוסעיה — היינו: העם היושב במדינה הקטנה הזאת — אינה יכולה להיות פאסיבית בלבד: מניעת אסון. מטרתה של כל מדיניות ואסטרטגיה נבונה צריכה להיות אקטיבית, כלומר: קברניטי המדינה והעם היושב בתוכה חייבים לחזור לקראת שיפור המצב בכל הדרכים האפשריות, כדי להבטיח את השלום, ואם אי אפשר למנוע מלחמה (בעיניים של השכנים העוינים ושואפי הקרבות) — על ידי מלחמת תנופה. אנו

מישראל, לכן כל הקורא את המשורר של זמננו, יהי הגדול שבמשוררים, בשם חוזה או נביא, אינו אלא מזלזל ברוממותם של נביאי האמת!

כשנדע לו שיליד העיר אמצ'יסלב, פלך מוהליב אני, אמר לי ר' חיים בחיך מאושר: „אם כן, ידידי, הרי מחותנים אנחנו. לא זה בלבד שבעיר זו יצקתי על ידי ר' הלל ומידין קיבלתי סמיכה לרבנות, אלא גם כשהייתי כבר באודיסה שיחקה לי השעיה להיפגש עם איש אחד מבני עירך — שמעון דובנוב, גדול ההיסטוריונים שלנו!

ורב צעיר הוסיף:

כשנתמנתי לראש ישיבה באודיסה, דרשה הממשלה ממני תעודת בגרות של גימנסיה. מכיוון שבאודיסה שררה האנטישמיות בין הבוחרים הרוסים, לא היה קל ליהודי כמוני לעמוד בבחינות, יעץ לי ר' שמעון דובנוב ללכת לגימנסיה בעיר קטנה בפלך ביסרביה, שאחד ממוריה, סמיונוב שמו, היה לפני תלמידו. ר' שמעון נתן לי מכתב המלצה אל סמיונוב וביקש ממנו להקל עלי את הבחינה. התפלאתי על היחס האדיב שהיה לי מצד מורה רוסי ששמו סמיונוב, שקרבני בשתי ידיים הראה לי אותות חיבה מיוחדים.

כשחזרתי לאודיסה גילה דובנוב מי הוא סמיונוב המורה. הוא היה לא אחר כי אם בנו של דודי ר' קלמן איזראליטן שהמיר את דתו והזניח את עמו. „מסיפורי זה“, אמר לי רב צעיר, „אתה רואה כבר עד כמה יקרה לי עיר מולדתך אמצ'יסלב שגידלה בנים מפורסמים, בני עליה כר', הלל, שהיה מפורסם כגדול בתורה וחשוב בעיני המלכות; כדובנוב, שהיה לא רק חוקר והיסטוריון, אלא גם בעל רגש ונפש פיוטית שחי חיי עמו, חיי נודדים וגלות ומת עם עמו, מת קדושים!“

יום אחד נודע לי שהמלומד הגדול חזלה, ביקרתי אצלו תכופות. את ביקורי האחרון לא אשכח. זה היה במוצאי שבת, שעות אחדות לפני מותו, עיניו היו עצומות, אבל רוחו היתה עוד ערה. הא דיבר על מדינת ישראל ועל העתיד המזהיר הצפוי לה. „ארצנו“, אמר, „תהא תלפיות לגוי כולו!“

נוטים לקבל את הדיעה השניה לא רק בשל האופטימיות שבה אלא גם משום כך, שחזון הציונות וקיומה של מדינת ישראל בשביל עם ישראל אינם מאפשרים למדינה זו ולעם זה להיות "ככל הגויים".

מטבע הדברים הוא, שמדינות בעלות משטר של דיקטטורה אינן צריכות לשאול את פי העם, אם הוא רוצה במלחמה קברניטיהן "מכינים" את דעת הציבור ומצווים על העתונות ושאר כלי התיקשורת להבין את נחיצות המלחמה ולהסכים לה, מרצונו או בעל-כורחו. מה שאין כן מדינה שמשטרה הוא דמוקרטי. במדינה כזאת יש התנגדות טבעית למלחמה, בפרט אם העם היושב בתוכה כבר התנסה תוך 25 שנה בארבע מלחמות קודמות, ונוכה לדעת שלא נושע מהן, למרות הקרבנות שהקריב. הכחה כזאת — מן ההכרח שתביא לידי תיסכול — וכזה הוא המצב במדינת ישראל כיום, אין בישראל רפיון ידיים כללי, או מורך לב — וכל מי שביקר בארץ לאחרונה יכול להעיד על כך. אבל יש ויש ליאות מסוימת והלך-רוח של "נחפשה דרכינו". בו בזמן יש בישראל איתנות וחוסן, הנובעים מן הגסיון המר ומרגש החובה הפטריוטית כאחד, ויש רצון עז אצל העם להתגבר על כל הקשיים, בבחינת "ובחרת בחיים". בזאת אין אנו מתכוונים לומר, כי הישראליים "ששים אלי קרב". אבל אין ספק, שאם יכפו הערבים עליהם מלחמה — הם ידעו לעמוד בה וגם לנצח את האויב.

סאן עלינו להעיר במאמר המוסגר, שכיום אין עוד כל ספק, שהיה זה מישגה חמור מצד ואשינגטון להחליט (ויהיה המחליט ד"ר קיסינג'ר או הנשיא לשעבר ניקסון) כי יש למנוע תבוסה גמורה של הצבא המצרי, מחשש התערבות צבאית סובייטית, וגם מתוך ההנחה הפסיכולוגית המוטעית, שאם סאדאת ינצח — יהיה מאוכזב ביותר ויקשה לנהל אתו מו"מ על שלום. אשר להנחה הראשונה, כי ברה"מ עשויה היתה להתערב, אין לבטלה מכל וכל, אבל יש לזכור כי מוסקבה שיחקה משחק דומה של איומים גם בזמן כיבוש חצי-האי סיני ע"י צה"ל בשנת 1956. גם אז שלח בולגאנין איגרת מלאה איומים לרה"מ דוד בן-גוריון המנות, וגם אז הוברר, לאחר מעשה, שאילה היו "מלים בעלמא". הפעם הזאת, באוקטובר 1973, היה קיסינג'ר סבור, כי אם יציל את צבאו של סאדאת, יכיר השליט המצרי טובה לאמריקה לנצח נצחים, וייכנס למו"מ על הסדר-ביניים בשלבים. סאדאת חיבק, אמנם, את קיסינג'ר ונשקו (בשעת ביקורו הראשון בקהיר) ואף קרא לו "אחיי". אבל התלהבותו של סאדאת פגה והלכה, כשראה, כי לא כל מבוקשו ניתן לו במהירות הבוקר; גם הסיוע הכלכלי האמריקני התמהמה לבוא, וגם המו"מ עם ישראל נתקל בקשיים בשל דרישותיו המופרזות ובשל סירובו לתת לישראל כל תמורה לזיתוריה הטריטוריאליים.

יתר על כן, כשאמר מזכיר-המדינה קיסינג'ר בראיון ל"ביונס וויק", כי "אין להוציא מכלל אפשרות פעולה צבאית אמריקנית נגד מדינת הנפט, במקרה שיאימו בחנק כלכלי על המערב, באמצעות אמברגו חדש על יצוא הנפט", — הרגיש סאדאת עלבון צורב, והביע צער על כך ש"אחיו" קיסינג'ר מדבר על אפשרות כזאת בשעה שמצרים מעוניינת בשיתוף פעולה כלכלי ומדיני עם ארה"ב (ביחוד אחרי סירובו של ברז'נייב לבוא לקאהיר). הוא איים אפילו, כי מדינות הנפט יעדיפו לפוצץ את בארות הנפט מאשר למוסרן לאמריקנים, איום דומה השמיע גם יאסיר עראפאת, ובזאת הוכיח סאדאת שוב כי ב"מתינותו" המדומה אינו מרחק כל כך — לאמיתו של דבר — מרבי-הטרוריסטים והמרצחים הערבי, וכי לא לחינם נטה פעם (בימי מלחמת העולם השנייה) לשיתוף פעולה עם היטלר והנאצים.

אולם, צדק פרופ. האנס מורגנטאו, שהכריז זה עתה, כי בעצם העובדה, שד"ר קיסינג'ר נאלץ עכשיו להשמיע איום של התערבות צבאית כזאת כלפי מלכי הנפט, יש משום מיטב והתוכחה, כי מדיניותו המזרח-תיכונית של קיסינג'ר (הכוללת את "היחסים הטובים" עם פייסל; את המו"מ עם מצרים וסוריה על הסדר-ביניים עם ישראל וכו') נכשלה כשלון חרוץ.

אנו חוזרים, איפוא, למסקנתנו, כי היה זה מישגה חמור מצד ואשינגטון (ניכסון-קיסינג'ר) למנוע נצחון ישראלי מכריע על צבאות מצרים וסוריה במלחמת יום הכיפורים (באוקטובר, 1973) על ידי הכחדת הארמיה

השלישית" ושאר פעולות, שלא הצריכו אלא עוד יום-יומיים לביצוען המוצלח על ידי צה"ל, ושקל לחצה המוגבר של ואשינגטון גרם, שתוכרז הפסקת-אש לפני ביצוען. אין ד"ר קסינג'ר יכול ורשאי להתעלם כיום מעובדה זו, בפרט שהיה עליו לזכור את הלקח המר, שלמדו אייזנהאואר ודאלס בשנת 1957, כשסברו שעבדול נאצר יכיר להם טובה לעולמים על שתבעו בתוקף מדויד בן-גוריון, שיתן צו לצה"ל להיסוג מחצי האי סיני. לפני מותו הודה דאלס שעשה מישהו חמור בנידון זה התחרט על מעשהו (שאושר ע"י אייזנהאואר). יתר על כן, המצרים טענו לאחר מעשה, כי לא לחצם של האמריקנים על ישראל, כי אם איזמי הסובייטים על ישראל הם שאילצה לפנות את חצי האי סיני. ד"ר קסינג'ר, המומחה הידוע להיסטוריה מדינית ולאסטרטגיה צבאית בזמננו מכיר ודאי אמת מרה זו. המתכוון הוא למרוד בה, ושנא הוא מתיימר להיות "חכם מקודמיו?" והעיקר, מה הן מסקנותיו לגבי איזמי "אזינו" סאדאת לפוצץ את בארות הנפט שאינם כלל ברשותו אלא ברשות סעודיה, לוב וכוויית? האומנם אינו מבחין, שיש לו עניין עם סחטן ממדרגה ראשונה, המוכן לרמות לא רק את ישראל, אלא גם את ארה"ב וברה"מ כאחת? לפני שבועיים כתב "פראודה", כי ברה"מ אינה רוצה ב"ידיד" המופיע לשעה, מקבל נשק ואשראי מלוא-הפנים הנעלם כשהוא מוצא עיסקה יותר נוחה במדינה אחרת. האומנם סבור ד"ר קסינג'ר, כי אמריקה כדאי לה שתמצא ב"ידיד" כזה? ועד מתי תתקיים ידידותו של זה? צדק מי שאמר, כי "מדיניותו של קסינג'ר במזרח התיכון היא, לא יעילה ולא-מספקת" (מ' פתוחה) גם אם כוונותיו טובות הן, גם הדרך לגיהנום רצופה כוונות טובות.

מדיניות-החוץ של ישראל נתקלת בקשיים רבים בשל בדידותה הבינ-לאומית ובשל עוצמת ההון והנפט הערבי. נשלה את עצמנו אם נניח, כי עמי ערב מפורדים ומפורדים בינם לבין עצמם. אין אחדות-דיעות ערבית לגבי עניינים רבים, אבל יש אחדות דיעות ערבית לגבי ישראל, והשאיפה להכחידה, עוד תקלה חמורה בדרכה של מדיניות החוץ הישראלית: עדיין מרובים המדינאים והזעמים במערב, הסוברים בטעות, כי עלידי הפקרת ישראל, או גם על ידי הקרבתה כטרף לשיני הזאבים הערבים, הם יפתרו את שאלת הנפט הדרוש לאירופה, ליפאן, או אף לאמריקה. לא מיניה ולא מקצתיה! הערבים לא יורירו מבחינה ניכרת את מחירי הנפט מרצונם הטוב בשום תנאים שהם, אפילו אם יורגשו לעראפאת מדינה פלשתינאית על טס של כסף. שאלת מחירי הנפט אינה תלויה מכל וכל בשאלת קיומה של ישראל או בשאלת גבולותיה, מטעם זה תהא זו איולת לחשוב שלחץ על ישראל לוותר ויתורים טריטוריאליים ולהחליש את כוח-המגן שלה ישנה כהוא-זה את מצב אספקת הנפט הערבי ומחירו. נסכים עם פרופ' מורגנטאו, שעצם האיום שהשמיע קסינג'ר מעיד על כשלון מדיניות התיווך שלו, ושהוא מודה בו, בכשלון זה, בעקיפין, אם לא במישרין.

כפי שקבענו לעיל, הרי בדידותה של ישראל מכבידה על מדיניות החוץ שלה, וגם על האסטרטגיה הצבאית הישראלית. ראש הממשלה רבין משוכנע, כי בתנאים הנוכחיים לא כדאי לישראל לצאת למלחמה, כי "לא תוכל לקטוף את פירות הנצחון". אפילו כן הוא סבור, כי אסור לישראל לוותר על רמת הגולן, ואיום על רמת הגולן ישמש, לדעתו, עילה למלחמה. ח"כ משה דיין מתן ממנו בדעותיו בנידון רמת הגולן, והוא קובע, כי סוריה לא תסכים בשום פנים לדון עם ישראל על הסכם בטרם תחזור לה רמת-הגולן. והוא משער גם כן, כי בלי הסכמת סוריה לא יעשה סאדאת הסכם עם ישראל, והא בהא תליא, לעומת זאת הוא יותר אופטימי לגבי עתיד יהודה והשומרון, משום שהוא סבור, כי בגלל יהודה והשומרון לא יצאו המצרים הסורים למלחמה נגד ישראל.

אבל שאלה יותר מעניינת היא האם נוכח בידודה של ישראל, נוכח משבר הנפט הבינלאומי והמשבר הכלכלי המתלווה לו במערב, וכן נוכח העובדה שמלבד עם ישראל בתפוצות אין למדינת ישראל ידיד אלא אחד — ארה"ב — ישנן לה לישראל אופציות כלשהן במאבקה המדיני והאסטרטגי עם ארצות

ערב? היש לישראל, כמדינה קטנה ומבודדת, חופש פעולה כלשהו וחופש תימרון מסויים גם בשעה שתהא נאלצת לסרב לקבל את ההצעות שמציעים לה ד"ר קסינג'ר ופמלייתו? בנידון זה הציע כמה הצעות מעניינות אלוף (מיל.) אריאל (אריק) שרון, החורגות ממסגרת השיגרה.

לפני שנביא דבריו נקדים ונאמר, כי לא כל הצעותיו של שרון מתקבלות על הדעת. איך אמר פעם ז'ורז' קלמאנסו: "המלחמה היא עניין רציני מדי משיניחו אותה לחלוטין לטיפולם של הגנרלים". למשל, כשטען א. שרון זה לא כבר, שישראל צריכה להסכים למו"מ עם עראפאת ואש"ף, התנגדו לו רובי העם בישראל ורובי מנהיגיו משמאל ומימין כאחד, מכיוון שמטרתו של אש"ף היתה ומוסיפה להיות — השמדת ישראל. אמנם, שרון טען, כי העיקר הוא לא עם מי נושאים ונותנים, כי אם על מה נושאים ונותנים, אך טענה זו אין בה כדי לשכנע. מעניין שאפילו ד"ר נחום גולדמן, הידוע בראגתו היתרה ל"ישות הפלשתינאית" התמבקר את ממשלת ישראל על שאינה עושה בפועל למען מימושה, מודה כי הצדק הוא עם ממשלת רבין, כשהיא מסרבת לשאת ולתת עם עראפאת.

כאן יש להזכיר, כי בשעה שהנשיא קציר הצהיר הצהרתו הידועה על כושרה הגרעיני של ישראל, אמר סאדאת לכתב לבנוני, כי הוא יודע, שיש לה לישראל נשק גרעיני, ואילו למצרים עדיין אין נשק כזה. ראש ממשלת ישראל יצחק רבין העיר באותו עניין: "יש לנו כוחות צבא קוונטציונליים מספיקים ואין לנו צורך להשתמש בנשק גרעיני, ובכל אופן לא נהיה ראשונים להשתמש בנשק כזה במזרח התיכון". אבל, עובדה זו אינה משנה לגבי כח-ההרתעה של הנשק הגרעיני. הלא אנו עדים לכך, כי יחסי "המלחמה הקרה", ואחריהם יחסי ה"דיטאנט" כביכול, בין ארה"ב וברית-ההבטחה ומתבססים עד היום על כוח הרתעה עצום זה. סאדאת הוא מדינאי זהיר ואם לא השתמש באוקטובר, 1973 בטילי "סקאד" ובטילי "פרוג" סובייטים, כדי להחריב את ערי ישראל, כפי שאיים פעם ופעמיים, לא עשה זאת מאהבת ישראל אלא מאימת תגמול של חיל-האוויר הישראלי, שהיה גורם הרס רב לערי מצרים. אימת תגמול כזה עדיין קיימת ועומדת. גם אם אין ברעת ישראל להשתמש בנשק גרעיני — אין ספק בנוגע לכוח ההרתעה של נשק כזה.

נשוב להצעות אלוף (מיל.) שרון נוכח אימויו ותביעותיו של סאדאת מישראל לשוב לגבולות יוני, 1967, ונוכח טענותיו של שר החוץ המצרי פאהמי, שעל ישראל להפסיק את זרם העלייה לישראל לחמשים שנה, אין דרך אחרת אלא להזכיר לסאדאת ולסאדאת את חולשתם הבלוטת בתחום היכולת ההתקפית של צבאותיהם. אין להניח, לדעתו, כי חולשתם זו תימוג במרוצת השנים הבאות. גם גורם האפתעה, שהרבה כל כך לסייע לצבאותיהם הנ"ל במלחמת יום הכיפורים — לא ישוב עוד כבראשונה. בתחום זה למד עם-ישראל את הלקח ולכן יש להניח, כי במקרה מלחמה יגדל כשלונן של הצבא המצרי שבעתים. כשלון במלחמה עלול למוטט גם את משטרו של סאדאת ולא רק את צבאו. אין הוא יכול לסמוך על התערבות צבאית סובייטית, שכן קיים מצב של הרתעה בין-מעצמתית, המונע התערבות סובייטית כאסיבית.

לאור העובדות האלה פחד סאדאת מפני מלחמה ומקווה להישגים ולא מלחמה כתוצאה מלחץ על ישראל של השלטון בארה"ב, המצפה מצידו, כי ויתורים ישראלים יחזירו לו את ההשפעה בעולם הערבי. אך לעם בישראל — אומר שרון — הייתי אומר: בעייתנו המרכזית היא הברירה בין שתי אפשרויות מדיניות: א) כינון בנין השלום באמצעות הסדר-ביניים, לאור לקחי הסכמי הפרדת הכוחות באמצעות קסינג'ר; ב) אי-נסיגה מהקווים הקיימים ללא תמורה מהותית של שלום, האפשרות הראשונה, שבה דוגלת ממשלת ישראל היא למעשה, הסדר-ביניים עם ארה"ב ולא עם הערבים. הממשלה הישראלית בחרה בקו זה לא מתוך פחד מאימת המלחמה, שהרי היא יודעת כי צה"ל יוכל לעמוד בה (אלא מתוך רצון לשמור על ידידות ארה"ב) שהרי הסדר כזה לא ימנע בהאה של המלחמה אלא רק ידחה את מועד פריצתה. ממשלת ישראל חוששת מפני הינתקות מארה"ב וגם מפני התפרקותה שלה. שהרי אין אחרות דיעות בממשלה.

ח. נ. ביאליק והילדות

מאת י. זמורה

א.

„וגם ימי עניי ונדודי גלותי
לא מחו מלבי זכרונות ילדותי —
החתומים בנפשי ונשואים עמדי,
כחותם על לבי, כחותם על ידי“.

חיים נחמן ביאליק היה מן האנשים שהילדות היתה להם, אפשר לומר, לא רק הא' של חיים, אלא גם הת' שבהם. ילדותו של ח. נ. ביאליק לא

לגבי רמת הגולן אין פתרון משום שסוריה אינה רוצה בשלום, ולגבי יהודה והשומרון — חלוקה הממשלה בדיעותיה, ורק תוצאות ועידת ראבאט מנעו פילוג בשורותיה.

מעניין הדבר, שלדעת שרון אין זה רצוי כלל לבוא במו"מ עם חוסיין, משום שויתור לחוסיין היה מסכן קיומה של ישראל גם בלי מלחמה. לעומת זאת הוא טוען דווקא כי במרוחו של הירדן חייבת לקום מדינה פלשתינית, בעלת מערכת קשרים ושיתוף פעולה עם ישראל. בין כך ובין כך אין לנהל מו"מ על הסדר-ביניים בגבול ישראל המזרחי, משום שאין ממשלה שתוכל לוותר בנידון זה מבלי שתופל, כיוון שרוב העם בישראל אינו מוכן לויתורים כאלה. נשארת אפוא האפשרות והשנייה, של מו"מ להסדר עם מצרים, על יסוד נסיגה נוספת בסיני. לדעת שרון, אין לקוות, כי פתרון כזה יביא רגיעה בחזית המצרית, או יבטיח לישראל סיוע אמריקני ניכר, או יאפשר את בידודה של סוריה, ואף את תבוסתה, אם תצא למלחמה בטרם תיכנס מצרים לתוכה. עוד בטרם תתייבש הדין על הסכמי קיסניג'ר יתחדש הלחץ על ישראל של הקואליציה הערבית. כיצד תצדיק או התנהגה בישראל את ויתוריה למצרים (בתיווכו של קיסניג'ר)? האם תסתמך על התמורה שתיתן אמריקה לישראל, במקום להוכיח באיזו מידה קיימת תמורה מצרית לבניין השלום?

לפיכך טוען שרון לבסס את כל המיקוח הישראלי על עצם השלום ולדרוש: הסכמת מדינות ערב לגבולות קבועים בינן לבין ישראל; פירוז כל המשטרים הערבים; יחסי שלום עם מדינות ערב, המתבססים על שיתוף פעולה כלכלי ותרבותי ועל גבולות פתוחים לתנועה אזורית, ולטווח רחוק יותר — גם קואליציות (פדראציות) מזרח-תיכוניות, שפניהן לשגשוג ולרווחה כלכלית. אם אין להשיג עתיד כזה — אין לוותר על הקווים הקיימים ויש לבסס עליהם את בטחון ישראל. כל ויתור-ביניים ללא ביסוסו של עתיד כזה — עשוי לערער את התגשמותו.

עד כאן הצעותיו של שרון, מן הבחינה האמריקנית, מעניין הדבר, כי פרופ. האגס מורגנטאו, המומחה הנ"ל למדיניות חוץ אמריקנית, טוען, כי לאמריקה אין ברירה אלא לעמוד בתוקף על שלה ולחזק את מדינת ישראל ככל האפשר, אפילו אם בסופו של דבר תפרוץ מלחמה בין ערב וישראל, הדברים יגיעו שוב לידי עימות בין ארה"ב וברית"מ. „אולם — מוסיף מורגנטאו — עלינו לזכור, כי ועידת ראבאט ונאום עראפאת באו"מ לא הניחו מקום לספק, כי הערבים היו רוצים שמדינת ישראל תיעלם מעל המפה“. גם אם ועידת ראבאט לא עשתה את תיווכו של קיסניג'ר בלתי אפשרי, הרי הציגה סימן-שאלה בנוגע לסיכויי הצלחתו. ישנן כמה נקודות-מגע בין השקפות שרון ומורגנטאו. י. מישראל

נפסקה לעולם. היא היתה לו הפריזמה היחידה לכל מה שקלט לאחר כך, עד יומו האחרון. הילדות היתה לו הכברה שאליה הביא כל מה שראה ושמע לאחר מכן, כברה שניפתה וסיננה הכל מבחינת אותו טעם ואותו ריח, אותה חוויה ואותה מהשבה. את "הבית" אשר שמנו בראש רשימתנו זו: "החתומים בנפשי ונשואים עמדי כחותם על ידי", יש לקרוא מתוך הדגשת כל מלה ומלה בתוכו. הדברים מדויקים מאד: החתומים בנפשי, נשואים עמדי. כל ילדותו היתה למשורר בחינת כתובת-קעקע, שאינה נמחקת לעולם ואין אמצעים למחוק אותה. את כל שיריו של ח. נ. ביאליק, על כל נושאייהם ותכניהם, אפשר לבחון על פי בחינת הילדות; כולם נובעים ממעין זה. אין זה גילוינו בלבד, כי הדברים כתובים וחרוזים ממש בשירו "ואם ישאל המלאך":

ב.

בני נשמתך איה? —
 שוט בעולם, בקשנה, מלאכי!
 יש בעולם כפר שאנג, מוקף חומת יערים,
 ולכפר רקיע תכלת, בלי מצרים רקיע,
 ולרקיע התכלת בתי-יחידה באמצע:
 עב יחידה, לבנה וקטנה.
 ובצהרי יום קיץ בדד שיחוק — שם ילד,
 ילד עזוב לנפשו, רך ויחיד וחולם —
 ואני הוא הילד, מלאכי.
 פעם אחת התעלף כל העולם וישתוק,
 ותתי עיני הילד השמימה נמשכו,
 ויראנה, היחידה, הזכה, הברורה,
 ונפשו יצאה בראותו, כצאת יונה משובכה,
 אל העב הנחמדה.

כל שירי-הטבע של ח. נ. ביאליק, כל שירי-הנוף — לא נכתבו על מראות שראה סמוך לכתיבה. לנו אין ספק, כי אלה מראות ואלה נופים, שזכר זכור היטב מימי הילדות, שמא ראה אותם עוד פעם, אבל גם אז ראה אותם בימי ילדותו, כמו שנחרטו בלבו באותם ימים. מכאן אותה דרמטיות אשר בשירי-הטבע שלו, מכאן אותו רטט מתמיד, אותה הפתעה ואותה רעננות ללא דוגמא. כך כתב גם את שיריו על אמו ("שבעה") ועל אביו ("אבי"), לא מתוך הרגשה שלאחר-יומן, אלא מתוך הרגשה שהיתה לו בשעת-מעשה, בשעת-האירוע, בימי ילדותו.

אפשר לומר על ח. נ. ביאליק, כי היה איש שילדותו עמדה לו עד יומו האחרון; אפשר לומר: איש פנומנלי בעל ילדות נצחית, ילדות שהמשך שלה כמשך חייו, ולא רק שעה שעסק בעניני ילדות וחרונות. בכל ענין מעניניו,

גם בעניני לאום — היה ביאליק ילד תם. מובן: גם ילד חכם, ילד חריף, ילד־ישיבה, ילד יהודי בכל רמ"ח ושס"ה. ורק מי שיעיץ שוב בכל יצירתו של ביאליק מבחינה זאת, רק הוא יבין לנפש יצירתו של איש מופלא זה (סיפורי "ספיח" יש בהם משום מפתח מובהק לפרשה זאת).

ג.

ואולם באחד המקומות, בחיק תבל ובאוצר עולם, במקום לא ייחד מאוס ולא יימחו עקבות דבר, הלא שמורה עד היום בעינה ובעצם תומה, כחותם על ימין עליון, דמות ילדוּתִי הקדושה ומחוץ לחליפות עתים, לא נפגמת ולא נכתמת, כאילת השחר במרום, עוד תזרח אלי ממשבצתה, צופיה הליכותי ממרחק וכול צעדי תספור, לי ירעד פעפפה ועלי עדנת זהרה; ונוף מכורוּתִי הרחוק, נאות ילדוּתִי ומסגרתה, עפר שרשי, מעין רוחי, נעים געגועי והגיוני, פינת יקר־לי על פני תבל ותרומת עפרות ארץ.

אם ביאליק היה אדם רגיש ובעל התלהבות כל ימי חייו, ואין כל ספק, כי כזה אמנם היה, והדבר מוכח מכל שורה שכתב האיש, בשיר ובפרוזה גם יחד, הרי רגישותו בימי ילדותו היא ללא כל שיעור וללא כל מידה. היתה זו ראייה רגישה, שמיעה רגישה, לב רגיש, ושכל רגיש. הוא צריך היה לחיים ארוכים כדי לעכל כל אותם רשמים וכל אותה קליטה שקלט בימי ילדותו. היתה זו ילדות נסערת שמעטות כמותה; נסערת לא רק מאירועים, לא רק ממעשים של הבריות, אלא נסערת אפילו מרוח קלה, מעב קלה שבשמים. נראה, כי הילד התהלך כל הזמן שכור מרות, המום רגשות ומשופע הרהורים. כל מה שראה ושמע לאחר מכן היה חוזר אל שורש זה. נראה הדבר, כי ביאליק ידע זאת הוא עצמו, עוד בשעת ילדותו, וכל מה שהוא מספר על אותם ימים — איננו בחינת שיחזור לאח־זמן ולא בחינת זכרונות על עבר, אלא זה הוּוה מתמשך והולך; זו ילדות שאינה פוסקת, והיא חיה וקיימת עד לגשימתו האחרונה. הוא היה מלא־מך־הילדות, וכל מה שאירע לאחר כך — לא היה בו כוח לטשטש במאומה את הילדות הזאת; אדרבא, כל מה שבא רק עורר געגועים וערגת־אדירים אל אותה ילדות:

אחד אחד ובאין רואה ככוכבים לפנות שחר,
 כבו שפוני מאוויי ויכלו ביגון דומם;
 אך עוד האחרון כמוס עמי, והוא נהמת כל־חיי,
 לא יחרישנה המון יום וכל־שטן לא יכחידנה,
 אשר אי־טב־נא עוד בעיני אלהים ולפני נטות יומי,
 אם בהקיץ ואם בחלום, אך לו עוד פעם אחת.

אהה, לו אך הפעם, ולו רק עד ארגיעה,
 ייטנה נא אלי בכל־יקרו חזון קידמת ילדותי
 ובוקר חיי יעברני במלוא מיתקן הראשון.

וכי יכול להיות ספק בדבר, כי שיר זה הוא אחד השירים הנפלאים ביותר שיש בספרות העברית, ושמא לא רק בספרות העברית? זהו שיר לילדות, שיר געגועים לעבר, שיר תאור אותו עבר ילדותי, שיר של טבע ושיר של חשבון־הנפש; השיר לירי עד תכלית, דק ועדין, שיר שאדם שר רק לנפשו־הוא ואף־על־פי־כן כל־כך דרמטי; שיר שכולו חזון, שיר פילוסופי על מהותו של טבע, על מהותה של ילדות לגבי שאר גיליו של האדם, שיר על אבות, שיר על יגונות החיים בכלל, שיר על השפעות ילדות והשפעות בגרות. כל תארי־הפועל ותארי־השם בשיר זה — כמהם כמו סימפוזיה; ואותו זמן דומה השיר גם לציור של צייר, שצייר על גבי יריעה רחבה, ציור ססגוני מאד, בעל צבעים עדינים ובכל־זאת גם דשנים. וזו ההתפעלות הבלתי שכיחה, הגוברת והולכת, של המשורר עצמו מן הילדות ומשמעותה בחי אדם:

ידעתי כי רק־אחת ישת האדם מכוס הזהב
 וחזון זיו זוהר לא יקום לאיש פעמים;
 כי מראה תכלת יש לרקיע ועין ירוק לדשא
 ואור גנז למלוא תבל חיו פנים לכל־מעשי אלהים,
 אשר רק אחת תזכה להם עין הילד — ולא יוסיף.

ואין לשכוח, כמובן, ששיר זה נכתב על ידי המשורר במלוא בגרותו, עשה שהיה כבר משופע נסיונות חיים וזכה לימים גדולים, להישגים בחייו הרוחניים והספרותיים, ובכל זאת לא העיב שום דבר את זוהר ילדותו. לנו אין כל ספק בדבר, כי לא רק שירי האור, שירי הזוהר, ושאר הימנוני הטבע של ביאליק, — שרשם בימי ילדותו, אלא גם כל שירי האבל, שירי המרד ושירי הזעם, האכזבה והיאוש, גם הם שרשם באותה ילדות, ועדות לכך שיריו „אלמנות“, „פרדה“, „שבעה“, גם את השחור משחור, גם את האבל שבאבל הביא עמו מוכן מימי ילדותו. משום כן אפשר לומר, כי גם שירי תוגה נוקבת אלה תוססים חיות ומלאי כוח־עלומים אשר לא ישוער. גם שירים אלה עזים בעוז של ילדות, מפעפעים ומדביקים אותנו בכוח של רעגנות ושל תמימות אשר רק ביאליק ידע לנסוך אותם בשירי עצב כאלה:

— — — כורכמו פניה כלימות וכעסיס הקדיחו דמה.
 ריצצוה, דכאוה יגיעות שווא, הימקו עיניה
 צפיות אין שחר להן, ופחי נפש רצופים
 הלאוה עד להתעלף, עד לקרוע בידיה את בשרה
 על בגדי אלמנתה יחד ועד להטיח
 את ראשה בכותל ולנהום כדובה שכולה.

מעניינת וסמלית היא העובדה, כי דווקא בשנים האחרונות לימי חייו ובשירים האחרונים שלו, חזר ביאליק אל ילדותו ואל זכרונות ילדותו, ודומה הדבר כאילו דרך קשת וחיבר שוב את הקצוות; כל המחזור "יתמות" על שיריו: "אבי", "שבעה", "אלמנות", "פרדה", כמותו כדרמה אחת בת ארבע מערכות, שהן מזוהה אחד.

השיר "פרדה" כמוהו כסיכום מלא של כל קשריו בימי הילדות עם העולם החיצוני, שאיננו חיצוני אצל ביאליק, — עולם הטבע, על כל מראותיו. הוא מתאר-כמו את כל התהליך של קליטת העולם אל תוכו; הוא גם מתאר מה עשה בו העולם שקלט בימי ילדותו במשך כל ימי חייו:

— — — עוד משא אחר,

חוסן תעלומות, אין חקר ליקרו ומרבה מהכיל,
אשא אתי, והוא צרור בלבי, חתום בעצמותי,
הלא הוא זה אשר עמסתם אותו לנפשי
יום יום ורגע רגע בפרצכם כל-שעריה
לבוא אל קרבי פנימה כמבואי עיר מבוקעה
ופי לא שאלתם, עד מלאות רוחי אתכם
ואני לא ידעתי, עתה אסיעכם אתי
אל אשר אסיעכם ושכנתם בתוכי לעולם.
ובצר ללבבי בנכר, כי יתקפוהו געגועיו,
ובאתי אל פינת-סתר ושלפתיכם אחד אחד
עד עמדכם לפני כולכם, כבודה רבה וגדולה,
וצרופים מכול סיגיכם תיגלו לעיני פתאום
והנכם כלילי חן וחסד ועטורי יפעה שבעתים.

ולהלן מונה ביאליק, בזה אחר זה, מראות שונים של הטבע, והוא מתאר אותם לא כפי שהיה רואה אותם שעה שכתב את השיר, אלא בפירוש כפי שראה אותם בעיני הילד שלו. המראות רבים, מפתיעים, מעוררי סקרנות, מסעירים. אם אנו קוראים בשיר את המשפט: "ולבבי יגוע ממתק תרועת זמירי הלילה", הרי שלא זכרון כאן על מה שהיה, אלא העלאה מפורשת של עצב החוייה באותה שעת ילדות. אל מראות הטבע בשיר זה צירף ביאליק גם את מראה "אחזל בית רבי", והוא מתאר מה פני רבו, מה שיטת החינוך שלו, מה התורה שלמד שמה.

המראות הם בעיקר מכפר מולדתו, שממנו נפרד, מאמו ומהכפר, בצאתו ללמוד בעיר גולה. בסוף השיר הוא מתאר גם מראה של העיר החדשה שבה גר אביו זקנו.

(ראוי היה לצרף לכאן את דברי הפרוזה של המשורר באותו נושא — ילדותו, — ואין ספק כי הדברים היו מוסיפים תוקף וחשיבות יתר לביורר שאלה זו, אבל כוונתנו בכל זאת קודם-כל אל שיריו, ואין לערבב את הדברים).

ה.

ח. נ. ביאליק כלל את "ספיח" בספרו "ספורים". אנו סבורים, כי מקומו דווקא בספר השירים שלו. "סיפור" זה כמוהו כפואימה, אם לפי תוכן הדברים ואם לפי לשונם וצורתם.

השכיל מאד הטיב לעשות המדקדק א. אברונין, אשר הערים על הקוראים וסידר (במאמרו "לשון פרוזה של ביאליק") חלק מפרק א' של "ספיח" בצורת שיר, כלומר בשורות קצרות ומדודות, ואף ניקד אותן, בלי לגלות מראש שזה לקח מתוך "ספיח" וזה דבריו:

"הקורא יתמה עלי, שהבאתי קטע של שיר לדוגמא על הפרוזה של המשורר, אולם יסלח לי, בלא ספק, כשאגלה לו הסוד, שאין זה אלא קטע מדברי ביאליק בפרוזה ב"ספיח" (א). ורק כדי להראות, עד היכן מגיע הריתמוס הטבעי והיופי הלשוני בפרוזה של ביאליק העתקתיה בצורה של שיר ונקדתיה. כי אכן רבים הם המקומות בפרוזה של ביאליק שאינם אלא שירה, שלא סודרה בצורתה המקובלת".

סיפור זה, "ספיח", — אנו נקרא לו מכאן ולהבא בשם "פואימה בפרוזה", ואין כל חשש לאי-דיוק — אף-על-פי שיש כאן ניגוד, כביכול, להגדרתו של המשורר עצמו.

"ספיח", זוהי פואימה בפרוזה, שיש לשייכה לסוג שיריו על הילדות. שמא זהו השיר הברור ביותר, ואף החשוב ביותר משיריו על הילדות. ביאליק ידע במפורש, ואף התכוון מלכתחילה לספר על ילדותו.

אמנם, פואימה זו היא, לפי כוונתו של המשורר, מעין אבטוביגורפיה, אף-על-פי ששם הילד שעליו מסופר, שמו לא חיים נחמן, אלא שמואליק. סיבה זאת אינה יכולה להטעות את הקוראים, ואף אותנו ביניהם, — זוהי פואימה אבטוביגורפית על ילדותו המשורר.

לאמיתו של דבר זוהי פואימה על הילדות בכלל; על ילדותם של אנשים הדומים לח. נ. ביאליק, כלומר לאנשים שילדותם הטבעיה עליהם חותם בלי-יימחה.

הפרטים המסויימים, האירועים המפורשים, הנופים שיש עליהם חותם של קביעות, מראות-הטבע, ואפילו היחסים בינו לבין סביבתו, בינו לבין הוריו, בינו לבין חבריו, בינו לבינה, הכל הכל, נושא אמנם חותם אבטוביגורפי מובהק, אבל הוא עלול להיות חותם של כל ילדות, בשינוי קל של רקע ושל פרטים.

ח. נ. ביאליק מתאר ושר לא על נופים בכלל, ולא על מראות טבע בכלל, אלא על נופים ומראות כפי שהם משתקפים בעיניו הסקרניות של ילד.

ח. נ. ביאליק משרטט במכחול מפליא וסגוני את כוח ההשפעה של דברים על ילד מן הילדים; הוא מתאר איך מגיע מראה אל לבו ונפשו של ילד. איך הוא נקלט אצלו ומה השפעתו:

— לא ידעתי לשאול עוד וקראו דבר בשמו, ואיש אין על

לפתוח פי ולהעיר רוחי. אין מחזיק בימיני ואין פוקד פנתי.

ח. נ. ביאליק על ש"י איש הורוויץ והסימפוזיון על היהדות ועתידותיה

מאת ד"ר שלמה נש

טרם נחקרה עד כה פרשת היחסים בין ת. נ. ביאליק לבין ש"י איש הורוויץ, עורך "העתיד" בברלין, מי שהיה אחד הסופרים והמייצגים העבריים המפורסמים בשעתו, במיוחד בעשור שקדם למלחמת העולם הראשונה¹. במכתבים הנדפסים להלן לראשונה, יש כדי להסתיר לא רק יחסים אלה, אלא גם את השקפתו של ביאליק על אחד הנושאים הכאובים בתקופה הזאת, "שאלת קיום היהדות" ובעיית הלוחאי, שאלת "מתנת היהדות".

באיגרותיו המודפסות של ביאליק נרמז על יחס אהוד אך ספקני-הומוריסטי, או אולי אף לגלגני, מצדו כלפי תכניותיו של הורוויץ בתחום מוסדו ה"קולטורי-לאומי" הנקרא "סיני"². לעומת זאת, כבר עמד על כך פ. לחובר³ שביאליק העריך ביותר את מגמתו המדעית-פובליציסטית של בטאון המוסד, "העתיד", ואף הגן בתוקף על כתבתה של הורוויץ נגד ביקרתו הקטלנית של י. ת. ברנר⁴. יש להוסיף שניכרת קירבה מסויימת בין היחס השלילי של ביאליק כלפי

כאפרוח יתום תעיתי בדד מסביב לקני, אבי ואמי עזבוני ועין לא חסה עלי, ואלהים אספני ברחמיו אל תחת סתר כנפיו, ויתנני לשבת דומם אצל הדום רגליו ולשחק בלאט בציציות כסותו ובשולי אדרתו. יומם ציווה לי את מלאכיו הנעימים לשעשעני בחלומות ולהעלות בת-שחוק על גפתי, ואיש לא ראה, ובלילה שלח לי את גמדיו הקטנים, לזמר לפני לאור הירח ולהפיג פחדי, ואיש לא שמע. רואים ולא נראים השכינם מסביב לי ויתקעם בעלטת כל פינה ובאפולולית כל חור, למלא נפשי חרדה מתוקה ותמהון אלהים. ידו הנעלמה היא זרעה פלאים את כל נתיבותי ונטעה חידות בכל אשר לנה עיני.

כל צרור אבן וקיסם עץ — מדרש פליאה, ובכל שוחה וגומא — רזי עולם. איכה ילין הניצוץ באבן דומם, ומי השכין את הצללים האלמים בקירות הבית? מי יערים הררי אש בשולי רקיע ומי יאחז את הלבנה בסבכי יער? אנה תנהרנה ארחות עבים, ואחרי מי ירדוף הרחם בשדה? מה רננה בשרי לבקר והמון לבבי לפנות ערב? האם אין אנו רואים בעליל את כל תהליך ההשפעה של העולם ה"חיצוני" על עולמו הפנימי של הילד? האין אנו רואים מה רבות התמורות שהתחוללו בנפשו של הילד עם כל פרט ופרט, ואפילו פרט של מה-בכך, לפי הבנתנו היום, ואיך נוצרת האישיות, איך מתרקמת הויתו של האדם מכוח כל אלה? לא פלא תדבר, שביאליק היה הטיפוס המיוחד של האיש שהילדות הטביעה עליו חותם במשך כל ימי חייו. ממעיין זה, והוא מעיין רבי-היקף, ורבי-מעמקים, שאב, והיה לו מה לשאוב במשך כל ימי חייו, חזר ושב אל ימי ילדותו, שפירנסו אותו בשפע, והספיקו לו לכל דבר.

הזרם הניאו-חסידי, כלפי ההתבצרות המוגזמת בתחומי השירה והאגדה ואולי אף כלפי היצירה העממית-אידישסטית לבין דיעותיו החריפות של הורוויץ בנושא זה.¹⁰ (אם כי בצדק יטען הטוען כי, בעיקר הרקע התלמודי המשותף לשני הסופרים הוא שגרם לחיובם את האידיאליים של וההשכלה ולדרישתם ל"הלסה" חדשה (מדעי היהדות, תכני-חיים חדשים, וכו').

הסתיוגיותיו של ביאליק (המשתקפות מתוך מכתבי המשורר) לגבי קובץ התשובות על בעיות היהדות, "על היהדות ועתידותיה" ("העתיד" ד', 1912, ע' 87—208) שערך הורוויץ וסירובו לאתר מכן להשתתף ב"סימפוזיון", מובנים לאור שתי השערוריות (הקשורות אמנם זו בזו), שבהן נסתבך הורוויץ בשנים 1904 ו-1908. יש להעיר שאמנם היו שני פנים לש"י הורוויץ. במאמריו המחקרניים הגדולים כמו "רבי יהודה הלוי" והחסידות וההשכלה" הביע דיעות חיוביות, אם כי קיצוניות, על היהדות וערכיה. לעומת זאת, הופיע כשולל היהדות ודוגל בהתבוללות במאמריו-התגר שלו, כגון "לשאלת קיום היהדות" (1904) ו"שתי דרכים" (1907). לפי חוות-הדעתו של ידידו מ. י. ברדצ'בסקי,¹¹ דוקא חוסר העקביות שבדברי הורוויץ, ולא נטיות לדעות הרסניות בלבד, המיט עליו אסון. כבר בעקבות מאמרו ב-1904 הותקף קשה כ"מסית", ואולי דוקא משום שבאותו פרק זמן הציע פרס כספי עבור חיבור חשוב במדעי היהדות. העידוד בכיוון חיובי לא עלה יפה בעיני מבקריו עם עירעוריו בכיוון שלילי, והצעת הפרס התפרשה אף היא כהסתה. ושוב ב-1907, דוקא בזמן שפסל הורוויץ ביתר חריפות נסיונות של הסתגלות לגלות (בעיקר של דובנוב ואחד העם), והתראה על ידי כך כשולל-יהדות גמור, הוא הופיע בעתונות עם תכנית מפורטת למוסד "סיני", שמיועד היה להיות מוסד תרבותי-גלתי מובהק. לשיא פירסומו הסנסאציוני הגיע הורוויץ כתוצאה ממשפט הכבוד שנוערך בינו לבין עורך "המצפה", ש. מ. לזר.¹² לזר היה עויין את הורוויץ זה מכבר בגלל שני מאמריו הראשונים ובגלל אי-עקביותו הנזכרת. לאחר פירסום מאמר נוסף שבו שיבח את הנצרות ואת השבתאות וקיטרג נגד ההסידות, יצא לזר חוצץ נגדו בהאשמה שהוא "מכור למיסיונרים". הורוויץ זוכה על ידי השופטים, אך הסנסאציה נשארה סנסאציה. חשוב עוד להעיר שזמן קצר לפני שפנה הורוויץ לקהל הסופרים והעסקנים, וביניהם ביאליק, בהזמנה להשתתף ב"סימפוזיון", כתב דברי ביקורת חריפים נגד אחד העם, רבו של ביאליק, ובתוכם אף דברים בשבחה של הנצרות.¹³ רק שלושה ימים לפני שפנה אל ביאליק במכתבו הראשון המוטא למטה, נדפסו דברי פולמוס של הורוויץ¹⁴ בענין זה נגד הביקורת השנייה של חיים צ'רנוביץ נגדו, "למדיחי ישראל ב'".¹⁵ מסתבר, איפוא שהורוויץ היה חשוב בעיני ביאליק כמבקש "סנסציה", וכנוטה ל"כיעור" בדומה אולי להשוואתו של הורוויץ את אחד העם לגאון מוילנא באשר לאי-גמישותו ופסקנותו. אבל, נוסף על הצד הסנסאציוני, מן הראוי לנו לעיין ביחסם האימנטי של הורוויץ וביאליק לעצם הענין של עדיפת סימפוזיון על נושא כ"קיום היהדות". נושא זה היה בתקופה ההיא (1904—1914) עדין לאין ערוך מכפי שהוא היום, שכן אז הגיעה ההתעוררות העברית-ציונית לנקודת שפל, וגברו נישואי תערובת והמרות הדת.

הורוויץ הגה את הרעיון לקובץ תשובות כזה, שחשב לכנותו "הביירוים", עוד ב-1907, אבל אולי קיבל דחיפה לביצוע תכניתו מסימפוזיון ("אנקיטה" בצרפתית) אחר שערכו בעת ההיא כברלין החוקר הגרמני וורנר זומברט הסופר היהודי ארטור לנדסברגר. ה"אנקיטה" של זומברט-לנדסברגר הבלטיה את הצורך הדחוף בתחרון לבועיה היהודית, והתשובות, אם כי התנגדו להתמדה, היו לא ציוניות לחלוטין והטיפו למעין התבוללות רוחנית. ("הצפירה", שנה ל"ח, גליון 15, 1912). ה"אנקיטה" של הורוויץ דומה הרבה, בניסוח השאלות לזו הברלינאית, אך כלל הדיעות המובעות בה הוא יותר מגוון ומאוזן. הוצגו ארבע שאלות: א) היש יסוד לחשוש, שיעבור ויכלה זרע ישראל מן העולם לרגלי ההתבוללות ע"י המרת הדת ונישואי תערובת? ב) מה הן התוצאות שאפשר לקוות להן מהתגשמותה של הציונות, בשביל אותן המדינות, שהיהודים יצאו משם, ובשביל "מדינת היהודים" עצמה? ג) אם אין תקוה להתגשמותה של האסימילאציה על ידי נישואי תערובת והמרות הדת ולא לזו של הציונות, היש לחשוש, שיבואו איזה קונפליקטים בין היהודים לבין שכניהם? ד) מה היא מהות היהדות, מה היא

אמונתם של היהודים, שבשבילה הם ממשיכים את קיומם ושבשבילה כדאי להם להתייחד בעולם גם לעתיד בקרב הגוים בתור בני דת מיוחדת.¹⁹

המשתתפים היו: מ. י. ברדיצ'בסקי, א. בן-יהודה, מ. בובר, נ. בירנבוים, בר-טוביה, ש. דובנוב, י. טהון, ד. גיימרק, נ. סוקולוב, ד. פרישמן, א. קמינקא, א. קורלניק, ל. שטיין, ש. שילר, ל. גייגר, מ. נורדוי, בולטים בהיעדרם שמות כאחד העם, יוסף קלויזנר, משה קליינמן וביאליק. קלויזנר וקליינמן היו ידידיו של הורוויץ, ומתוך מכתבי הורוויץ אל השניים מתברר שאמנם נפגע בגלל אי-השתתפותם, וחשד בסיבות "פוליטיות" הקשורות אולי בהנהלה השמרנית של "השלח" או ברצון להימנע מכל שערוזיה אחרי פרשת אחד העם וברנר ב"הפועל הצעיר". הענין אינו ברור כל צרכו. לעומת זה, ברורים למדי מניעי סירובו של אחד העם ומעניינים ביותר לגבי עניינו, כי הם מבליטים את הקירבה הרוחנית הגדולה שבינו לבין ביאליק. זיקה זו שבין שני גדולי הדור החדשה לא פעם.²⁰ אך תחילה כדאי להתעכב על מטרתו של הורוויץ עצמו בעריכת סימפוזיון מסוג זה, שהיתה מעין חידוש ופילוס נתיבות חדשות בעתונות העברית.

אמנם ראה הורוויץ בסימפוזיון שיא הישגיו הפובליציסטיים-המדעיים שתרם רבות למגמת ה"ברור", שהיא המגמה השלטת במפעלו הספרותי בכללו. כפי שכבר הצבעתי במקום אחר אין פועל עברי החוזר ונשנה בכתבי הורוויץ כפועל "בר-ר". כתלמיד מובהק של הרב נחמן קרוכמל, התבסס הורוויץ על העקרון שאין עם ישראל יכול להתקיים אלא אם כן תהיה לאנשי האומה הכרה ברורה את האידיאלים הרוחניים המקיימים את האומה, או במלים אחרות, האידיאלים שלשם הפצתם ובזכות הפצתם האומה ממשיכה להתקיים.²¹ אמנם יש נימה אפולוגטית בניסוח מגמה זו, והאפולוגטיקה הרגיוזה ומרגיוזה רבים, אבל אני משוכנע שהורוויץ האמין באמונה שלימה באמת שבדברי קרוכמל רבו, והם שימשו נר לרגליו. אפילו גוזמאותיו המזעזעות ביותר מיועדות היו לדרבן ולגרות את כוחות המחשבה והבירור.²² ולא עוד: לעומת חששותיהם של אחד העם וביאליק לחילול נחשאים קדושים, כפי שנראה להלן, האמין הורוויץ (שוב בעיקבות קרוכמל)²³ שבדורו, דור הספיקות ועירעור יסודות האמונה, מסוכן הנסיון להסתיר מקורות הספק, לחפות על אחרו, "קרע שבלב"²⁴ הפרשה כנגד ומכרסם בשקט. ודא עקא: השקט הוא רע, השתיקה היא מסוכנת. מוטב להרעיש עולמות, אם על ידי כך יש "לטהר את האויר" ולהקל על הלב הכלה ומתרוקן בפינת זוית (מצב נפש שיכיר הקורא גם בהרבה משירי ביאליק מן התקופה ההיא).

בניגוד לאמונת חיים זו של הורוויץ בצורך למעין "קאטאיסיס" רוחני לאומי, התייחסו אחד העם וביאליק לבעיה בצורה אחרת לגמרי. אחד העם ענה להורוויץ ישירות, אך ביאליק גנו את תגובתו, ורק מתוך כתביו הגנוזים שפורסמו לאחרונה מתגלה הדמיון המפליא בין יחסו הרגשי של ביאליק לזה של אחד העם, לגבי שיחות גלויות או דיונים ציבוריים בענין "מהות היהדות וזכות קיום עם ישראל". לא זו אף זו: ביאליק היה יפה-נפש בנראש זה עוד יותר מאחד העם המתנגד בעיקר לצורה של הדיונים ולא לדיונים עצמם.

מן המפורסמות הוא שאחד העם הירבה לעסוק בנושאים אלה ב"יחידות". בעצם, הם הם עיקר ה"אחדות-עמיות". אך הורוויץ האמין שה"מדע מבורר" של קרוכמל צריך להיות נחלת העם כולו ולא רק עיסוקם של חוקרים מורמים מעם, "אריסטוקראטיים".²⁵ בזה חלק על הורוויץ לא רק אחד העם (וכמובן ביאליק), אלא גם ידידו קלויזנר.²⁶

אחד העם סירב להשתתף בסימפוזיון כי טען ש"אניקטא" הוא דבר שטחי ואין משתמשים בה אלא לעניינים קלים המושכים את הלבבות בשעתם: "וכי שמעתם מימיכם שיעשו 'אניקטא' ע"ד מציאות האלוהות או השארת הנפש וכדומה מן השאלות העמוקות מן השטח? ושאלתך זו שאתה בא לפתרה ע"י אניקטא, אולי עמוקה וקשה היא יותר מאלו"²⁷ לדובנוב (בן-דודו אך בעל פולמוסו של הורוויץ).²⁸ שהתלהב מענין הסימפוזיון, גילה אחד העם את סיבות סירובו: "ביחוד עתה, אחר ה"אניקטא" של זומבארט ופסקי-הדיונים של הגוים שלנו, נעשה כל הענין "חוליין" ביותר... אסקופא הנדרסת לכל עובר ושב...".²⁹

תשובתו המפורשת של ביאליק להורוויץ אבהה. גם מכתב המשורר מתברר, כנראה, שביאליק הסתייג מאבק "סנסציה", ואולי גם מהנסיון לקבוע "אמתות הנדסיות"³⁰ בדברים שבלב. אך בעזבתו השאיר ביאליק תשובה שיכולה

היתה להיכתב כמענה על פניית הורוויץ אליו להשתתף בסימפוזיון. מסגרת דבריו היא "ספרות ישראלית בלשון לועזית". ביאליק מאפיין ספרות זאת, בין השאר, כאפולוגיטית ולא בריאה, ובהקשר זה מטעים: "השאלה הזו לאו בפירוש איתמר אלא מכללא בכל ספרותינו הלועזית ואפילו קודם ש"י איש הורוויץ" (המורגש הוא שלי, "כתבים גנוזים של ח. נ. ביאליק", תשל"א, ע' 340 והלאה). ביחס לשאלת "זכות הקיום" אומר ביאליק, "הכרים קיצוניים יותר מאלו של אחד העם (היכולים לשמש ביקורת, אולי אף על מגמתו הפובליציסטית של אחד העם): "מתוך ההשתדלות היתרה והתמידית להוכיח לאחרים את זכות קיומנו ולמצוא טענות אלו היתרים להיתנו התחלנו לשאול את שאלת קיום היהדות גם בימינו לבין עצמנו ובסגנון שאין דוגמתו בשום עם בריא, החי על פי הרגשתו והאינסטינקט הבריא שלו" (שם).

למען האמת עלינו להעיר מיד שהורוויץ (כמו אחד העם) מעולם לא היה מעוניין "להוכיח לאחרים", אם כי אמנם בקש "טענות" אבל רק לצרכם הנפשי של אנשי האומה, ובמיוחד לצעירים שביניהם. אולם, ביאליק המשיך לדון בעצם העניין של "בקשת תשובה כזו על שאלה אלמת: למה אתה חי ומתקיים", ואמר: "שאלה זו יפה לה העולם וההסתר, כשהיא נשאת חבויה במעמקי הנפש ונהגת בסתר בכל מעללי הגוף ופעליו, אבל כשהיא באה לידי גילוי — זהו סימן מחלה... האבר החולה מרגיש היותו הרגשה מיוחדת. הטעמת ההויה — זוהי כאב...". ובקשר לצד השני של המטבע (השאלה הרביעית ב"אינקיטא"), מהי "מהות היהדות", אומר ביאליק: "אצלנו מגדירים: היהדות היא דת, היהדות היא תעודה, היהדות מוסר, ואיש לא יאמר פשוט: היהדות הם סתם חיים של יהודים" (שם).

לא מתוך אדישות סירב ביאליק לענות על ה"אינקיטא" של הורוויץ. העובדה שכתב באריכות על הנושא, וגנו את הכתוב, מעידה כנראה עדים שהתייחס אל העניין ברצינות. בודאי חש בשמץ של פולמוס ואפולוגיטיקה בכל הקשור לש"י הורוויץ, ואולי גרמה אווירת התקופה שהיתה הרת פולמוסים ואינדיבידואליות. לא נמנע לאחר מכן להגדיר את "מהות היהדות" בעצמו במאמרו "הלכה ואגדה", וכן מלאים דבריו שבעל פה ונאומיו הגדרות לאין ספור בתחומים מתחומים שונים בשטח היהדות, ודוקא מתוך נימה פסקנית. עוד עובדה ב"אינקיטא" מרמזת על יחסו זה, האותה אך שומר על ריחוק־מה, כלפי ש"י הורוויץ. לאחר מלחמת העולם הראשונה נודמו ביאליק והורוויץ יחדיו לא רק לאותה עיר, ברלין, אלא לאותו בית־הוצאה של ה"יודישער פערלאג", שם עבדו ביחד כשנה וחצי. נשאר בידינו צילום טנדו של שני הסופרים ויודע שהיו ביחסי ידידות. בנו של ש"י הורוויץ סיפר²⁵ שבהלוויית אביו סירב ביאליק לדבר. כנראה גם על סף עולם האמת הסתייג ביאליק מלעשות פומבי לאותם רגשות אמביוואלנטיים לגבי פולמוסותו של הורוויץ בעניני אמונה עדינים. וודאי האמין שאלה הם דברים שיפה להם השתיקה.

(1) על הורוויץ (1861—1922) ראה מאמרי ב"Judaism", כרך כ"ב, מס. ג', קיץ 1973,

ע' 322—327.

(2) ב"אגדה ביאליק", ב', תרצ"ח, ע' ג'רנז, הוא כותב אל אשתו: "...הקביה זכני בש"י הורוויץ, יהודי עשיר, שאינו חסר, בלי עין הרע, אלא כאבראש, והיהו מטית ראשו בכותל התמצית מין אגודה ספרותית בשם מפוצץ "סיני". כלומר, הוא ש"י הורוויץ, רצה ליתן לנו תורה חדשה על הר סיני חדש, שמקומו אישם בברלין". ועל המוסד "סיני" ראה מאמרו המצוין של א. ר. מלאכי ב"בצרון", ס', חוב' ז', מאיינוי 1969, ע' 80—83.

(3) פ. לחובר, "ביאליק, חייו ויצירותיו", ב', תשכ"ה, ע' 707.

(4) [גון] ח. נ. ביאליק, "טעות נעימה", השלח, י"ט, גל. ז', 1908, ע' 380—384, וב"כתבי ביאליק", תש"ך, ע' 282—284. וראה "כתבי ברנר", ב', תש"ך, ע' 286—291.

(5) השווה מאמרו של הורוויץ, "החסידות וההשכלה", בספרו "מאין ולאין?" ברלין, "אחיספרא", 1914, ע' 181—264 למאמרו המפורסם של ביאליק, "הלכה ואגדה", כתבי ביאליק, ע' רכב—רכט, וגם לדבריו הקצרים נגד החסידות ב"ביאליק היה אומר" (בעריכת י. בקר), תש"ך, ע' 132. בענין יחסו של ביאליק לתנועה ה"אידישסטית", חלק לאחרונה א. צייטלין (בשולי השירה הביאליקאית "הדואר", ג"ב, גל. כ"ג, 13 אפריל 1973, ע' 358) על

- פירושו המקובל של פ. לחובר ("ביאליק", ב', ע' 734-735) לשיר אחד של ביאליק, בו התרעם, לפי לחובר, על ועידת האדיסיסטים בצ'רנוביץ ב-1908.
- (6) מ. י. ברדיצ'בסקי ו'י. ח. ברנר, "חליפת אגרות", תשכ"ב, ע' 56.
- (7) יש רשימה כמעט שלמה של מאמרים נגד הורוויץ בביליאוגרפיה של ו. פישמן, "עין הקורא", א, 1923, ע' 98-104.
- (8) ב"המצפה", ד', גל. — 44, 1907.
- (9) על פרשה זו ראה ספרו של ג. קרסל על ש. מ. לזר, "על המצפה", 1969, ע' 50-58.
- (10) "להתחברת הגבולים", "העתיד" ג', 1911, ע' 129-149, 217-218, "במאין ולאן?" ע' 82-107.
- (11) "מכתב אל המערכת", "הצפירה", ל"ה, גל. 117, י' בסיון תרע"א.
- (12) מדפס ב"העולם" והוצאה מיוחדת, אודיסה, 1911, יחד עם "למרחי ישראל א'". חלק א' מדפס לראשונה ב"הצפירה", ל"א, יוני-יולי 1904.
- (13) ה"אנקיטה" עוצמה לא נשתמרה, אבל מתוך תשובתו המסודרת של ל. גייגר ("העתיד", ד', 1912, ע' 205-207) אפשר לשחזר אותה.
- (14) לאחרונה ע"י ד. מירון ב"בצרון", ס"ד, תרכ"ו, תמוז-אב, תשל"ג, ע' 280-295.
- (15) ג. קרוכמל, "מורה נבוכי הזמן", "ציון לנפש קרוכמל" (בעריכת ש. ראביצ'וביץ), מהדורה שניה, תשכ"א, ע' 44. וראה הורוויץ, "ציון לנפש קרוכמל", וורשה, תרמ"ו, ע' 48 ומ"אין ולאן?" ע' 83 והלאה. לשון הר"ג הוא: "כי זה הוא העיקר הגדול שמלבד שיתנוחזה איוה רוחניות באומה מנה אומות אין בזה די עד שיוחזע לה במדע מבורר, שזה התוהו בקרבנה הוא ענין רוחני ושהוא המעמידה ומקימה...".
- (16) מ. קליינמן, "כלפי הגותמא וההבאי", "רימון", ב', 1922, ע' 43-45. וראה דברי הורוויץ עצמו ב"המליץ", כ"ח, מס. 111, 24 מאי 1888, ע' 1185: "בשעה שראה ר' יוסי הגלילי את העם בבית המדרש שהוא מתנגמם ורצה לפתוח להם און לשמוע בלמודיו ומדרשו קרא את הקריאה המבהילה: אשה אחת במצרים ילדה ששים רבוא! ומיד לצוכם ההפריזה, נתעורר העם המתנגמם והטה אונן לשמוע... הגה גם ההפלה בשעה ידועה ולצורך ידוע דרושה לחפצה כמתנות וקרת רוח. קרת רוח של החוקר לכל תכלית תכסה על כל פשעים... אבל אין העולם צועד קדימה בזה נו!"
- (17) קרוכמל, ב"מורה נבוכי הזמן", ע' קמב"קמה, כותב: "ונאמר ונשנה עוד פעמים רבות, שכמו שהיתה בדרות שלפנינו הסכנה לגלות את המכוסה — כן יועד יותר הסכנה בדרנו זה לכסות את המגולה כבר ע"י אחרים... אשרינו מה טוב חלקנו, כי דבר ה' ותורת אמת אתנו, שאין לה לירוא ולפחד את הדרשה והבחינה מכל צד ואופן שתבוא... וראה הורוויץ, "ציון לנפש קרוכמל", ע' 39-40.
- (18) אפשר להגדיר מושג נפוץ זה כמתחתות שבין נאמנותו של היהודי המשכיל למסורת אבות ובין רצונו לחבק רוחות עולם ומלאו. וראה "מאין ולאן?" ה"הקדמה" ע' 13, 115 והלאה, 158 והלאה, ובהרבה מקומות.
- (19) אמונתו זו של הורוויץ נבעה מהפירוש ה"עצממי" שנתן לתורת הר"ג בכלל. בפרס התבסס על הביטוי "ציוני תחלת המחשבה" שהשתמש בו הר"ג ("כתבי הר"ג", ע' תלד-תלז). ש. ראביצ'וביץ הוכיח את טעותו זו של הורוויץ בפירושו ביטוי זה במאמרו "רבי נחמן קרוכמל (יחסו לה"חסידות", ל"השכלה" ול"לאומיות)", "התורן", י"א, תרפ"ה, ע' 215-216.
- (20) קלויגנר אינו מזכיר את שמו של הורוויץ, אך הרמז הוא ברור. ראה "הוספיסטים העתיקים והחדשים" ב"פילוסופים הוהגי ודעות", תשט"ו, ע' 37.
- (21) "אגרות", ד', תשט"ז-תש"ך, ע' 388 (2 מאי 1911).
- (22) ראה ש. דובנוב, "ש"י איש הורוויץ", "רימון", ג' (1923), ע' 29-30.
- (23) "אגרות", ח', ע' 16 (20 מרץ 1912). וראה ש. דובנוב, *Nationalism and History* (בעריכת ק. פינסון), New York: Meridian, 1961, ע' 68-69, 325-335.
- (24) ביטוי זה הוא מן השגורים ביותר בכתבי הורוויץ ובמכתביו לקלויגנר, קליינמן ובחריצ'בסקי, ולכן אין להסיק כביטחה שביאליק נקט לשון זו או טענה זו בסירותו.
- (25) אליהו איש הורוויץ, ב"העולם", כ"ג, גל. י"ג, 28 מרץ 1935, ע' 212 לתמונת שני הסופרים ולתיאור פעולותיהם בברלין. ראה גם מאמרי אליהו הורוויץ ב"גליונות", כ"ו, 11 ספטמבר 1952, ע' 207-210 וב" *Leo Baeck Institute Year Book*, XII (1967), ע' 85-103.

שיר האהבה הראשון של ח. נ. ביאליק

מאת שרה גלזמן

בערב הזיכרון ליום השלושים לפטירתה של רעיית המשורר כלל מי שכלל את השיר „עיניה” בתוך קבוצת השירים שהמשורר הקדיש לרעייתו, ולא כן הוא. אילו נאמר הדבר, כדי להגביר את הצד הרומאנטי שבשיר לא היה אולי מקום להעיר הערות, אלא שכל שיר המדבר בעיני נערה רומאנטי הוא, ומכיוון ששיר זה נכתב על ידי המשורר לפני שהכיר את רעייתו לעתיד — ולפי עדות עצמה, אלמונית היתה בעלת „העינים” הללו — הרי אין לכלול בתוך קבוצת השירים המוקדשים לרעייה.

וכך מספר לנו חברו וידידו של ביאליק, הסופר ש. הילל'ס, בזכרונותיו הנזכרים בספרו של פ. לחובר („ביאליק, חייו ויצירתו”, ח”א, עמ' 137), ששמע מפיו של ביאליק „על דבר הזמן, המקום ומצב נפשו, שבהם ראה את „עיניה”. היה זה שיר-האהבה הראשון שלו, שלפי הרשום בכתב ידו שר אותו ביום כ”ב באב תרנ”ב (1892) בז'יטומיר. — — — למד בישיבה והיה שב לביתו לימי החופש, וליד ביתם גן, ובגן סוכה, והוא יושב בסוכה ולומד בניגון עצוב באיזו מסכתא וסמוך לגנם עוד גן, ובגן ההוא ריבה יש, וריבה זו היתה מתגנבת בחשאי ועומדת בין העצים לראות את ביאליק ולשמוע את קולו הנוגה, וקרני-שמש חודרות בעד עלי העצים וסורגות רשת-הלב על פניה, וכתם-פז נופל על עיניה, ועיני ביאליק נתקלות ברגע ההוא בעיניה — ויצא השיר הזה”.

כותב לחובר: „יש בסיפור הזה יותר מדי פשטות ונטורליזם, וקשה קצת לישוב את הדבר ש„למד בישיבה והיה שב לביתו לימי החופש”, — מוואלוז'ין הרחוקה לא שב ביאליק לביתו לימי החופש, — אבל אין לפקפק בגרעין העיקרי של הסיפור, וביאליק סיפר את הדבר בשינוי מעט או הרבה”.

ובכן, הגה עדות נאמנה מפיו של ביאליק עצמו על דבר אותה ריבה אלמונית, שהופיעה לפניו, כשהיה בגן ושינן מסכתא, והוא עוד תלמיד בוואלוז'ין. אני מרשה לעצמי להעלות כאן את ההשערה, כי ייתכן שהפגישה עם אותה ריבה אלמונית היתה בעירת וואלוז'ין עצמה, שם גר אצל אלמנה, שהשכירה לו ולחברו חדר קטן, שעה שלמד בישיבה שם. ובוואלוז'ין היו גינות וגנים ועצים ובריכה נאה ונוף מושך. שכן, כפי שהעיר פ. לחובר ובצדק, ואלוז'ין שבליטא היתה רחוקה מאד מביתו שבז'יטומיר, והוא, ביאליק, שחי על קיצבה קטנה, לא יכול אז להרשות לעצמו לבקר בחופשות בביתו.

בין אם כך ובין אם כן — הריבה אלמונית, זרה, הופיעה מנגד כחלום, כרוח טובה, ושתי עיניה סוקרות אותו במבוכה, בתהייה ועיניה לזהטות כנחלים וטובלות בלהבה, שתי עיניה אש ולילית בתוכן והן צדות אותו והוא התלמיד מישיבת וואלוז'ין, המתמיד שלידי העמוד, שראשו במסכתא, מתבלבל מהאלמונית הנאה, הזרה, המושכת ביפיה, שאינה משמעת קול, וצדה אותו, ואמור, אל האהבה השובב, פוגע בו בצחוק עליה, ונולד שיר „עיניה”.

<p>ותלַטְשֵׁן, ותלהטְנָה — אֵלַי, אֵל שְׁמַיִם! מֵה־תַּחֲפָצְנָה, מֵה־תִּשְׁאַלְנָה אֵלֶּה הַעֵינַיִם?</p>	<p>בְּרֵאשׁוֹנָה שֵׁם בְּחַרְשָׁה חַרְשׁ רְאִיתִיהָ; הַלֵּךְ הִלְכָה בֵּין צְאֵלִים שְׁפִי — וּפְגַשְׁתִּיהָ.</p>
<p>שְׁנֵי צְפֻעוֹנִים, פְּתָנִים שְׁחָרִים, אָרְאָה בְּקִעוֹ, גָּחוּ מַעֲיִנִיהָ אֶל־לְבָתִּי, יָרְדוּ אַף־נִשְׁכוּ:</p>	<p>קָרְנֵי שְׁמֶשׁ הָאֲחֻרוֹנוֹת קָרְנוּ בֵּין הָעֵלִים; כַּתְמֵי אוֹר כְּדִיגְרֵי זָהָב שְׁפָכוּ בֵּין הַצְּלָלִים.</p>
<p>אֶכְלוּ, שָׁרְפוּ, יִצְקוּ רַעַל, אֲשֶׁם אֶכְלַתְנִי — שְׂדֵי, שְׂדֵי, קִרַע הַשֵּׁטָן! לִילִית צוֹד צְדָתְנִי!</p>	<p>בְּדָד הִלְכָה, עַל־לְבָתָהּ שְׁלוֹבוֹת זְרַעוֹתֶיהָ, כַּתְמֵי אוֹר חֲקִילֵי עָלוּ, יָרְדוּ בְּפָנֶיהָ.</p>
<p>הִיא נִעְלָמָה וַיַּעֲלָמוּ אִתָּה עֲקֹבוֹתֶיהָ; אֵךְ עֵינֶיהָ יִרְדְּפוּנִי תָּמִיד — הֵהָ, עֵינֶיהָ!</p>	<p>מַפְנִיָּה נִפְלוּ, גָּחוּ אֲרָצָה לְרַגְלֶיהָ; אֲזַ שְׁנֵי גְלִילֵי זָהָר נִפְלוּ גַם עַל שְׁתֵּי עֵינֶיהָ.</p>
<p>מְרִיבֵי.</p>	<p>נִפְלוּ, גָּחוּ — פְּתָאִם עֲמָדָה דוֹקֵם גַּם נִצְבָּה... שְׁתֵּי עֵינֶיהָ — שְׁתֵּי גְחָלִים טוֹבְלוֹת בְּלֶהֱבָה...</p>

והרי השיר לפניכם. "חסרונו" — בהירותו ופשטותו. כאן אין לחפש הסברן של כוונות המשורר ופיענוח סמלים, כדי להפעיל את החוויה על הקורא. ודאי יימצא מי שיגדירו בזמננו כשיר "לא מודרני", אך הוא חוסך לנו את הקשיים להבינו ולהיהנות ממנו, כהרבה שירים מחדרניים ושיש לחפש בהם עמקותה של נקודה, או סימן קריאה ומקף. יש בשיר זה לחן פנימי, נוף תקופה ונוף טבע ובריקעם — המתמיד, הנפגש לראשונה עם האהבה בת־השמים. מאבקים בו, מלחמת עולמות — השכינה מצד זה ואור־ההשכלה — מצד זה. אין אלה רק עינים קוסמות ומושכות — זהו עולם חדש, זר ועיין. המתמיד נלחם בו בעזרת חכמים ותנאים ושדי נקרא לעזרה מול שטן ולילית. —

מן הראוי שלשיר יפה זה של ביאליק, שיש בו חן של עממיות חיו של אהבת ראשונים ורוח של אנדיתיות עליו, תחובר מנגינה מתאימה להנאת כולנו.

ספר לציון יובל המאה להולדתו של ביאליק

מאת ד"ר פלטיאל בירנבוים

חיים הזו תיאר את אישיותו של ביאליק: „איש האשכולות שידין רב לו במקצועות התרבות (משורר, מבקר, מדקדק, בלשן, פרשן, מתרגם, עורך, מוציא לאור): איש פשוט היה, איש עממי, בעל פנים מסבירות, בעל הומור ואיש שיחה, מעורב בין הבריות ואוהב בריות, אהב לעשות טובה עם אדם הנצרך, אהב סופרים והתהלך עמם בריעות וידידות. בערוב יומו כתב לרעייתו: הכול רואים אותי כראות איש המעלה, ואני יודע מה חדל אני, ודבר זה עוכר את רוחי“. לאחרונה פירסם מ. אונגרפלד, מנהל „בית ביאליק“ בתל-אביב, את ספרו המרתק ביאליק וסופרי דורו, תוצאת מאמציו לכינוס הביוגרפי השייך ליצירתו של המשורר הלאומי. מדובר בספר על שמונים אישים בסדר אלפאביתי, מאחד-העם עד ז. שניאור, שבא במגע עם ביאליק (הוצאת „עם הספר“, 352 עמודים כפול-טורים, פורמאט גדול, תל-אביב, תשל"ד / 1974).

עד כה נכתבו שמונים וחמישה ספרים וחוברות על ביאליק ושירתו. „ארבעים שנה משל נסיך השירה בהיכל האומה וחזו ויצר וייסר וניחם וחינך וגידל על ברכיו את דור התחייה והגאולה, והעמיד דור של סופרים ומורים . . . וטל של חיים ורעונות הטליל על לשון הנביאים“ (הקדמת המחבר). עבודה גדולה עשה אונגרפלד בכרך הגדוש ומגודש שלפנינו, שהופיע לציון יובל המאה להולדתו של ביאליק וארבעים שנה לפטירתו. חליפת המכתבים שבין ביאליק ובין סופרי דורו, בצירוף המבואות המאלפים של אונגרפלד, תעניין ביותר את הקורא. כשהמטיר דוד פרישמן מכתבים על ביאליק לבוא לעזרתו בהוצאת הכרך הראשון של „התקופה“, התנצל ביאליק לאמור: „דבר משלי אין עתה בידי לשלוח אליך, אין! ריק אני כמצולה שאין בה לא דגים ולא נחשים ועקרבים. והיה בפקוד אותי אלוהים ופקדתי גם אותך, בהן שלי . . . לאנוס את נפשי לכתובה איני יכול ואיני רגיל. סופר בדרך ארצי הייתי מעודי, וכך אהיה, כנראה, כל ימי“.

ביאליק נודרו לתרגם את „הדיבוק“ של אנסקי ושלח בשביל הכרך הראשון של „התקופה“. במכתבו אל ביאליק, ציין אנסקי: „מה אומר לך? כשקראתי את התרגום ולגו עיני דמעות מתוך שמחה. תרגום נפלא עדין ופיוטי כזה, ששיפר גם במוסיקאליות שלו את כל המחזה“.

ביאליק בא בטענות אל פרישמן, שאינו שולח לו דבר בשביל השלח, ופרישמן ענה לו בשנת 1906: „יקירי! תמים אני עמך בכל לבי ואני אוהב אותך והוגה בך . . . ואיך אפשר שתהא טינה בלב על איש הנותן תענוגות? . . . בכל לבי הייתי רוצה לעבוד במחיצתך ב„השלח“ ואולם ירא אני שהמו"לים שלך יבקשו להם מציאות ואני איני יכול לוותר משלי אפילו במשהו. כל מאמר ומאמר בגודל מידת הפיליטון כפי הרגיל, מחירו 25 רובל. הצרכים אצלי מרובים מאוד ויש לי עבודות קבועות . . .“

בשנת תרס"ח עברה מכונית על פרישמן בברלין והוא נלקח לבית החולים ושכב שם כמה שבועות. ביאליק שלח לו מיד את איחוליו לרפואה שלימה וביקש ממנו לשלוח לו סיפור בשביל „השלח“. והרי תשובתו של פרישמן: „יקירי וחביבי! ברמ"ח אברי ושס"ה גידי הייתי מודה לך על השתתפותך החמה שאתה משתתף בצערי, אלא שאין אותם האברים והגידיים שלמים לפי שעוה במספרם הנ"ל . . . בתנאים כאלה אי אפשר לי לעשות שום מלאכה ספרותית . . . הסיפור אינו מעובד עוד כל צרכו ועלי לצרפו ולזקקו . . .“

בשנת תרע"ח כתב ביאליק אל פרישמן: „כותב אני לך מבית החולים, באותו החדר עצמו שמצא בו מנוח גופך הטהור לפני שנתיים. אותו החדר ואותה המטה אך אהה — לא אותה המשמשת! השד לקחה, ואיננה, אין מזל לי, העני, מחר אני עולה לגרדום; ואתה אל נא תתחלחל. אינני חולה מסוכן, חלילה, אלא

נתאויתי תאוה לטעום טעם של איזמל. אראה נא מה יצא מזה. והעיקר, אל נא תפרסם את הדבר ברבים ולא ביחיד. סודך הוא — שא! . . .”

הלל צייטלין כתב אל ביאליק בשנת 1913, בזמן שמתחו עליו יאצקאן ואחרים ביקורת קשה על שהוקיע את „סיפורי המקרא“ של ביאליק ורביניצקי. צייטלין סבור היה, כי צריך להגיש לילדים את פרקי התנ"ך בשלמותם, ולא בקיצורים. וזו לשונו: „לחיים נחמן ביאליק! הנך עומד מרחוק ככל הסופרים והמשוררים העבריים. רואים אתם את ריעכם טובע בבוץ של עלילות וכזבים ופסקוילים ואתם עומדים מן הצד . . . אינכם חפצים לשלוח יד ברפש אפילו בשעה שצריך להציל את הריע . . . האמנם טוב ויפה הוא הדבר להניח לאיש לטבוע ברפש ולבלי להצילו, מיראה פן ידבק גם בך איזה רפש? . . . ומה אני עושה כל ימי? החס אני על כבודי במקום שצריך להציל כבוד אחרים או חיי אחרים? . . . ועתה בשעה שניגשתי לבקר את החומשים הקצרים — האם לא ידעתי כי מעורר אני בזה את חמת כולכם? . . . את הכל ידעתי. ואף על פי כן עשיתי מה שעשיתי, לפי שראיתי שהתורה האמיתית הולכת ומשתכחת מישראל והחומשים המקוצרים מסייעים לזה, ידעתי כי גם אתה תרגו עלי בשביל ביקורתי זו ופרישמן בוודאי ובוודאי שירגו (כי „חומשו“ הוא הגרוע מכל החומשים ובאמת לא של פרישמן הוא) ושניכם הלא מאוהבי היותר קרובים לי — אבל מה יכולתי עשה? החוק הגזר עלי מלא וזובתן קשה הוא מכל אהבה וידידות וקרבת דעת . . .”

ביאליק מתח ביקורת על כמה ממסותיו הביקורתיות של י. ה. ברנר. במאמרו היחיד שכתב על ברנר „טעות נעימה“ והשלוה, כרך י"ט, רב את ריבו של אחד-העם, שברנר כתב עליו שהוא נעשה „לסופר שלא במקומו“: „אותו ברנר הצנוע והישר, שכותב ספרים טובים כל כך בסגנון מרושל כל כך, ראה פתאום את עצמו והנה הוא גבור . . . ישתדל נא לכתוב ספרים טובים ולתקן אגב אורחא את סגנונו המרושל“.

כשהופיע ב„דביר“ הספר מן השפה ולפנים מאת צבי דיזנדרוק, שהורה שנתיים במכללה בירושלמית ונאלץ לעזוב את משרתו זו ולקבל את הצעת בית המדרש לרבנים בסינסינטי כמורה לפילוסופיה, כתב לו ביאליק: קראתי לפי שעה את הקדמתך. עבר קשה, רואה אני שאתה תולך ומקשה עצמך יותר ויותר . . . תולך אתה בדרך של אלה מן הפילוסופים המשתדלים להכביד על סגנונם לשם העלמה והרחקה מן ההמון . . . בשנתנו הדורות. האנגלים והצרפתים נוטים להקל, רק האשכנזים מחמירים, ואתה מבית מדרשם. דיזנדרוק כתב לביאליק בשנת 1918: „שמעתי כי שקוע אתה במיט שערי עסק, אבל משער אני, כי אותם המפיצים שמועות אלה, אין להם יחס והשגה באותו שער הנוץ הגנוז אתך . . .”

בשנת תרפ"ו כתב ביאליק לחיים וייצמן: „ידיד נעלה! נעניתי הפעם לקריאתך והנני ללכת לאמריקה, כמו שהודעתך כבר בתלגרמה. בשעה קשה זו להסתדרותנו ולישוב, ואולי גם לכל דבר תנועתנו, לא ימלאני לבי להשיב את פניך . . . התנאים שיאפשרו את יציאתי לאמריקה ושרמותי עליהם בדפשה, אלה הם: א) שילך עמי ר' שמריהו לויזן ידידנו. ב) שתלך עמי אשתי. במצב בריאותי הכושל, אני זקוק לה בדרך. הצריך אני להוסיף עוד תנאי אחד, כי ההסתדרות לא תתעמר בי יותר מדי באמריקה ולא תעשני חולין, להוציאני לפני הקהל יציאות יתירות ובכל הזדמנות של מה בכך . . . אם רוצה ההסתדרות להוציא משליחותי תועלת כל שהיא, עליה לשמור קודם כל על כבודי“.

ביאליק הוקיר כל הימים את זאב ז'בוטינסקי כאדם שחונן בסגולות נפלאות וכסופר בחסד עליון. ואף בתקופה שמתח ביקורת על מדיניותו של ז'בוטינסקי הטעים תמיד, כי הוא אוהבו בלב ונפש. הוא הדגיש תמיד, כי תרגומו הרוסי של ז'בוטינסקי לשיריו הוא הטוב והמיוחד שבכל יתר התרגומים לשירתו בעשרים ושמונה לשונות. בשנת 1910 כתב ז'בוטינסקי לביאליק מקונסטנטינופול ביחס ל„מגילת האש“: „הואילה נא לכתוב לי בפשטות פשר היצירה הזאת, ככל האפשר בפרטות וברוסית, כי בלשון הקודש שלנו אני קורא באיטיות יתירה . . . ולתרגם יצירה זו רצייתי מאוד. אני מרגיש אותה. אולם לא אוכל להתחיל בחרוזים כל

זמן שלא אבין . . . אל תחשוב כי מכיוון שלא הבינתי פעם, לא אבין גם אחרי הפירוש; אני תופס בקלות יתירה . . .”

בשנת תרס"ד כתב ביאליק לקלחנר: „אמור נא למזיק זה, טשרניחובסקי, שחזיק הוא. ראה ניבאתי. עתיד הוא מזיק זה לשים בידו את כתר המשוררים על בלוריתו, ואזי אאסוף את קרחתי העלובה ואקרא ראשון לראשונים: יחי המלך!“ בשנת 1923 כתב טשרניחובסקי לביאליק: „מי כמוך יודע, שמימי לא הייתי בהול על שכר סופרים, ואולם הפעם בענין זה ארבה קצת . . . נודעו לי כמה דברים. מתוך דברי ויסלבסקי נוכחתי כי נכון אתה לתת לי שכר סופרים גם 25%. והנה למרות 25% אחוזים למאה מתקשה אתה לשלם לי בעד ג' אלפים אכסמפל. 400 דולאר . . . אם הדבר כך, אין כדאי להוציא שירי כלל וכלל. אני לעולם לא חייתי על עטי, וגם כעת אשתדל בכל יכולתי למצוא לי מקור אחר לפרנסתי, ולא אהיה תלוי בספרי. אתה תאמר, כי לא כך עושה סוחר הגון; אל תשכח, כי סוחר טוב לא הייתי מימי. הייתי סוחר גרוע . . . וסוחר גרוע אשאר גם עתה . . . שלך באהבה.“

בהקשר זה מעיר אונגרפלד כמלמד זכות ומגן על כבודו של המשורר הלאומי, כדלקמן: הרבה עמל ויגיעה שיקע ביאליק בעבודת המו"לות שלו, שעסק בה למעלה משלושים שנה והוציא מתחת ידו מאות ספרים נאים ומועילים בתחום הספרות היפה וחכמת ישראל. הוא היה העורך הספרותי וקורא גם את עלי ההגהה. וכמה עבודה מפרכת ויצירה מקורית משלו השקיע בעריכת כתבי היד של אחרים, בהכנתם לדפוס. וקשה מכל היה עניין תשלומי השכר לסופרים בעתו. ההוצאות היו גדולות וההכנסה מועטה בשל ירידת המארק בגרמניה. והסופרים תבעו את שלהם. נפגע מקשיי ההוצאה האלה גם המשורר שאול טשרניחובסקי, ועל אי הנעימות שנגרמה בשל כך למשורר לא סיפרו כלל לביאליק, כדי שלא לצערו. טשרניחובסקי היה בטוח שביאליק קרא את מכתביו, וקשה היה לו לסלוח לביאליק על שתיקתו, שראה בה קשיחות לב.

כעשרים שנה היה ביאליק בקירבתו של מנדלי וידו לא זוה מתוך ידו. לבביים היו היחסים ביניהם כאלה שבין הסב לנכדו. מנדלי השמיע את דעתו על כמה מיצירות ביאליק באוזני קלזנר וברקוביץ. על התרגום העברי של ביאליק מתוך פישקח החיגר הביע את דעתו כך: „הכלה יפה יותר מדאי. אין ביאליק יודע את סוד הצמצום. סגנונו עשיר יותר מדאי, שופע ניבים וביטויים ומלים יותר מדאי . . . מוכרח אהיה לתרגמו בעצמי.“

ביאליק העתיק לעברית כמה סיפורים מאת שלום עליכם, ועל תרגום „הכניור“ כתב לו שלום עליכם: „ידידי המשורר! תרגומך עלה על גוף הסיפור ביופיו ואין כוח בעטי לתאר לך את העונג ששבעתי ואת תודתי לך בעד מלאכתך הנאמנה“. פעם כתב לו ביאליק: „יודע אתה, שלום עליכם, לפרקים צר לי על שאינך כותב עברית. יש לנו רק שלום עליכם אחד בעולם ומאד מאד הייתי מתאוה שיהא חלקו בעולם הבא בספרות העברית. ולמי יש רשות לתבוע עולם הבא יותר ממך? מי צייר באמנות גדולה כל כך את חיינו האמיתיים ולא המדומים, חיינו ההווים ולא אלה שעברו ובטלו, או שעתידיים להיות, כמוך שלום עליכם? הגיעה השעה שלא תרבה לטפל עם השפחה . . .“

קרוב לחמישים עמודים תופסים בספר הנחמד שלפנינו מכתביו של ז. שניאור לביאליק, ואין כאן מקום להאריך. עונג רב צפוי לקורא בספר שהגיש לנו משה אונגרפלד. יהי חילו ברוך.

המאבק להקמת ממשלת ליכוד לאומי

מאת יצחק א. ברזילי (ת"א)

כאשר שורות אלו תתפרסמה כבר יהיה ברור לכל, אם בעתיד הנראה לעין תהיה קיימת בישראל ממשלה המאגדת בתוסה את כל המפלגות הציוניות או שבהרכב הקואליציה הנוכחית לא יחול כל שינוי והגוש האופוזיציוני הגדול „הליכוד“ על 39 נציגיו בכנסת ימשיך לשבת באופוזיציה. בימים אלה עומדת להתכנס ישיבה משותפת של לשכת „מפלגת העבודה הישראלית“ וסייעתה בכנסת ובתאריך מאוחר יותר אף תתכנס הנהלת „המערך“ (המשותף למפלגת העבודה ולמפ"ם) ולפי כל ההתנאים ידחו מוסדות אלה ברוב קולות ניכר את ההצעה להקים ממשלת ליכוד לאומי.

עם זאת אין להניח, שעלידי כך תרד תביעה זו לחלוטין מן הפרק. חלקים גדולים מן הציבור הישראלי בני שכבות חוזגים שונים רוצים בכל לב, שממשלה כזאת תוקם במהרה וקרוב לחצי, שכאשר המאבק המדיני שלנו יחריף עוד ביתר שאת בחדשים הקרובים יהיה זה דבר מובן מאליה, שהתביעה לשיתוף כל הגורמים המדיניים בישראל בממשלה לשעת חירום תגבר עוד יותר. אין כמעט יום, שבו לא תדון העתונות הישראלית בבעיות הכרוכות בהקמת ממשלה של ליכוד לאומי. בצורה זו או אחרת.

המפלגה הדתית-לאומית (המפד"ל), שחזרה לא מזמן לחיק הקואליציה והמיוז-צגת בממשלה הנוכחית על-ידי שלשה שרים, נקטה בחדשים האחרונים בפעולה מוגברת להקמת ממשלה של ליכוד לאומי. משלחת מטעם המפד"ל נתקבלה לא מכבר על-ידי נשיא המדינה, פרופ. אפרים קציר וביקשה שיוזם הקמת ממשלה לשעת חירום, שתהלוך את רצינות המצב בו אנו שרויים כיום. הנשיא גילה הבנה לפניה זו והאף בפגישה שהיתה לו עם עובדי הדאר, שטענו, כי „הממשלה אינה נותנת דוגמא של אחדות העם“ הכריז הנשיא, שאם כי אין באפשרותו להכריח את הממשלה, שתקבל את עמדתו הרי הוא מצידו ישתדל להשפיע על אלה, שזהכח יהיה הוא בידם למען הקמת ממשלה רחבה.

„הליברלים העצמאיים“, שבעבר לא גילו נטייה גדולה להקמת ממשלת ליכוד לאומי, החליטו באחרונה בשיבת המרכז הארצי שלהם ברוב מכריע של קולות בזכות הקמת ממשלה של אחדות לאומית. משלחת מטעם מפלגת זו כבר נפגשה בנידון זה עם ראש הממשלה, מר יצחק רבין וכן נפגשו נציגיה עם ראשי המפד"ל ו„הליכוד“ לשם ליבוך יסודי יותר של הבעיית העומדת על הפרק. המפד"ל ו„הליברלים העצמאיים“ מתאימים ביניהם בזמן האחרון את הפעולה בנידון וכן עומדים הם במגע קרוב עם אותם החלקים ב„מפלגת העבודה“ (עם אנשי רפ"י לשעבר בראש) החותרים אף הם להקמת ממשלת ליכוד לאומי.

בין ראשי הטוענים להקמת ממשלה כזאת נמצאים גם שר ההסברה, מר אהרן יריב וראש עיריית חיפה, מר יוסף אלמוגי (לשעבר שר העבודה בממשלת ישראל). מר יריב אף חתם על עצומה של אנשי רוח ואקדמאים למען הקמת ממשלת ליכוד לאומי. עלידי כך עורר עליו את חמתו של ראש הממשלה, שטען, כי „אין התיימה על עצומות תולמת את מעמדו של שר בממשלה“. תחילה טען מר יריב, שמאחר שאין החלטה מפורשת בממשלה נגד הקמת ממשלת ליכוד לאומי הרי כל שר יכול לנקוט בעמדה שהוא תומך בה, אך בסופו של דבר הוא התנצל בפני ראש הממשלה על מעשהו.

את המאבק העיקרי נגד ממשלה של ליכוד לאומי מנהלת בעקשנות רבה מפלגת הפועלים המאוחדת (מפ"ם) ואתה גם כמה גורמים שמאלניים קטנים יותר ממנה כגון „מוקד“ (גוף המשותף למק"י ול„תכלת-אדום“ המיוצג בכנסת הנוכחית על-ידי ציר אחד בלבד) וכמה גופים ציבוריים קטנים עוד יותר ממנו. הנהלת

„מוקד“ אף פנתה אל מפ"ם בהצעה לתאם המאמצים למען הכשלת תכנית הקמת ממשלה של ליכוד לאומי מאחר, שהדבר עלול להביא לידי „שיתוק מוחלט של היזמה המדינית הישראלית, המצטיינת בחולשתה גם בלאו הכי“.

מפ"ם מאיימת בעזיבת הממשלה וה„מוערך“

הוועדה המדינית של מפ"ם, שישבה באחרונה בתל-אביב משך שעות רבות על מדוכת הענין קיבלה את ההחלטה כדלקמן „מפ"ם מתנגדת בצורה חד-משמעית לצירופו של הליכוד לממשלה ורושמת לפני הודעת המזכיר הכללי, כי במקרה של כינון ממשלת ליכוד לאומי יומלץ בפני הוועדה המוסמכים של המפלגה לפרוש מן הממשלה“. ראשי מפ"ם כבר הודיעו בצורה חד-משמעית לראש הממשלה ולחבריו בצמרת מפלגת העבודה, שאם „הליכוד“ יצורף לממשלה יפרשו אף ממנה שני שרי מפ"ם ומפלגתם תפרוש מן „המוערך“.

מאחר, שבלי מפ"ם אין כיום למפלגת העבודה רוב בהסתדרות הרי ברור הדבר, שאיום כזה אינו בשבילה דבר של מה בכך. עמדתה הבלתי-יפשרנית של מפ"ם הביאה לידי התעוררות באותם החלקים במפלגת העבודה המתנגדים אף הם נמרצות לרעיון הכנסת „הליכוד“ לממשלה, אך מטעמים שונים העדיפו עד כה שלא להכריז על התנגדותם זו בגלוי. עתה משתחררה הרצועה משמיעים אף הם קולם בגלוי, ללא כל מורך ופחד. הנכונות לוויתורים טריטוריאליים היא המאזזת את כל הגורמים הפוליטיים הנאלץ.

ומכאן לעמדת מפלגת העבודה, שבידה נתון במדה רבה המפתח להסדר הענין. תשעה חברי כנסת הנמנים על שלש הסיעות שמהן מורכבת כיום מפלגת העבודה פנו בשעתם אל מוסדות מפלגתם בתביעה, שידונו בהקדם בהצעה להקים ממשלת ליכוד לאומי. תשעה אלה מחייבים מצדם הקמת ממשלה כזאת ותביעתם לדון בדבר באה מתוך הכרה, שהם לא ישארו בנידון זה „בוודדים במערכה“. בינתיים התארגנו גם שוללי ההצעה האמורה. הללו החלו להשמיע קולם ברמה ואף נפגשו עם ראש הממשלה וטענו בפניו, שלא רק מפ"ם, אלא גם חלק ניכר ממפלגת העבודה עצמה מתנגד בתוקף להקמת ממשלת ליכוד לאומי ועלול בבוא המועד להסיק מסקנות, באם תתקבל החלטה המנוגדת לעמדתם.

בכל הפגישות והשיחות חוזרים ומדגישים השוללים, כי ממשלת ליכוד לאומי, כלומר בשיתוף עם „הליכוד“ פירוש הדבר הוא „סחף“ מדיני וסגירת כל ה„אופציות“ בפני מ״מ לשלום עם מדינות ערב. השוללים אף לא נרתעים מלכנות ממשלה של ליכוד לאומי בשם „ממשלת שיתוף לאומי“, אך אין הם טורחים כלל להסביר למה ומדוע חייבת דוקא ממשלה כזאת להביא לשיתוף יזמה מדינית ולא להיפך — לעודדה ככל האפשר. הן במצב הקיים חוששת הממשלה לא פעם מלקבל החלטות מחייבות בעניינים מדיניים רבי-חשיבות מחושש האופוזיציה, והאין זה טבעי יותר, שלאחר שנציגי האופוזיציה ישבו אף הם בממשלה תוכל זו האחרונה לקיים את דיוניה ביתר יסודיות ואף לתחליט בבוא העת. ואשר לעתיד יהודה השומרון הרי ראש הממשלה הבטיח למפד"ל, כשזו הצטרפה לא מכבר מחדש לממשלה, שהממשלה הנוכחית לא תחליט בדבר על דעת עצמה, אלא תפנה לעם, כלומר תערכנה בחירות חדשות לכנסת.

„הליכוד“, כפי שהדבר מצא ביטוי בדברי נציגיו המוסמכים, מוכן אף הוא להסכים להצעה זו. ראשי „הליכוד“ נסערים על כך, שראש הממשלה אינו מוצא לנכון, משך כל הזמן, להזמין אותם לשיחה „פנים אל פנים“ לשם ליבון כל הכרוך בהקמת ממשלת ליכוד לאומי, אכן בהעדר פגישה ישירה שכזאת נודע ערך מסוים לפעולת ה„שושבינים“ לסוגיהם, אך האמת לאמיתה הנה, שלא המפלגה הדתית-לאומית ולא הליברלים העצמאיים יפרשו מהממשלה הנוכחית, באם „הליכוד“ לא יצורף לממשלה.

תביעת מפלגות אלו להרחבת המסגרת רחוקה מלהיות אולימטיבית והדבר מחזק את ידיהם הן של מפ"ם והן של חלקים גדולים במפלגת העבודה בעיקר, כשישנם כמה שרי-ממשלה חדשים החוששים מפני אבדן כסאותיהם, באם תוקם ממשלה בשיתוף „הליכוד“ ושבה תצטרך מפלגת העבודה לוותר על כמה עמדות מפתח לטובת „הצד שכנגד“...

כמה חוגים בתוך מפלגת העבודה כגון "אתגר" (המורכב בעיקר מקציני צבא לשעבר) והחוג הנושא את שמו של דוד בן-גוריון ז"ל וכו' כבר קיבלו החלטות ברורות בעד הקמת ממשלת ליכוד לאומי, אך תהיה זאת איזוהי לחשוב, שראשי חוגים אלה מוכנים "לעלות על באריקדות", באם תביעתם זו לא תמצא אוזן קשבת.

עמדת הנשיא הראש הממשלה

שוללי הרחבת מסגרת הממשלה אף מתחו בקורת על נשיא המדינה על שגילה יחס הבנה לצורך להקים ממשלה רחבה ואף היה מוכן לזמן יחד את ראש הממשלה, מר יצחק רבין ומר מנחם בגין — (ראש "תנועת החירות" ומראשי ה"ליכוד") לשם בירור העניין. דעת השוללים היא, כי אין לנשיא סמכות לכך וכי רק לאחר בחירות לכנסת ובמקרה של משבר ממשלתי עליו להזמין את נציגי הסיעות ולהטיל על חבר הכנסת מטעם הגדולה שבסיעות להרכיב ממשלה. כתוצאה מבקורת זו פורסמה הודעה מטעם לשכת נשיא המדינה בה נאמר, שהנשיא לא יתערב בדבר.

אכן פעם נוספת הוברר לכל, שסמכויות נשיא המדינה בישראל הן מצומצמות מאד וכי זה תפקיד ייצוגי בלבד. הנשיא הנוכחי עוד טרם רכש לעצמו בציבוריות הישראלית את אותה היוקרה האישית שהיתה לקודמיו — פרופ. חיים וייצמן, יצחק בן-צבי וחלמן שזר ז"ל, ולפיכך התריגה מהסמכויות שמקנה לו החוק קשה עליו כפל כפלים. רצונו הטוב בלבד לגשר על פני הניגודים הקיימים בין המחנות השונים אינו מספיק, כנראה, בשום פנים.

ולבסוף: כמה מלים על עמדת ראש הממשלה עצמו בסוגיה נכבדה זו. האמת לאמיתה הנה, שאין עוד למר יצחק רבין אותה ה"כאריזמה" בעם, שהיתה בדרך כלל לקודמיו בתפקיד רם זה והוא עצמו מודע יפה לעובדה זו. מעמדו במפלגת העבודה עצמה אמנם מתבצר והולך, אך הוא רחוק עדיין מלהיות איתן התוצאה הנה, שאין הוא מעז "לחתוך עניינים" על דעת עצמו בלבד או להילחם למען ענין, שחבריו בצמרת המפלגה אינם רוצים בו. למשלחות השונות, שהתייצבו בפניו הוא נתן תשובות שסאלה, שקשה מהן להסיק, אם הוא אישית הגו בעד ממשלת ליכוד לאומי או לא.

במסיבה השנתית האחרונה של העורכים והעיתונאים הישראליים לציון יום ה-29 בנובמבר בה השתתפתי שמעתי מפיו, בתשובה לאחד השואלים, כי פעולת הממשלה מתבססת על קוי יסוד של ההסכם הקואליציוני, הודעותיה והחלטותיה. אי לכך חייב לדעתו, ה"ליכוד" באם ברצונו להצטרף לממשלה הקיימת להודיע שהוא מסכים לדרסה של הממשלה, והיה אם כך יעשה, הוא יביא בפני מוסדות מפלגתו הצעה לדרן בצירוף "הליכוד" לממשלה, אך מאחר שהוא לא עשה זאת עד עכשיו אין עדיין על מה לדרן. לדבריו מה שהוצע עד כה לא היה יותר, מאשר בגדר של נוסחאות בלשון של "חתירה לשלום ולחיוק ישראל". אין זו לדעתו נוסחה מעשית לביצוע מדיניות וממשלה אינה יכולה להתייצב בפני הציבור ולהגיד, שזהו הקו שלה. ראש הממשלה אף הכחיש נמרצות את הנגריסאות, שפורסמו בזמן האחרון בעתוני חוץ שונים, ושלפיהן הופעלו כאילו על הממשלה לחצים חיצוניים נגד הכללת "הליכוד" בממשלה.

אכן מה שהעז לעשות ראש הממשלה המנוח, לוי אשכול ז"ל, בפרוס "מלחמת ששת הימים" בשנת 1967 שהביא לנו נצחון מהיר אינו מעז משום מה לעשות עתה בשעה גורלית זו בשבילנו ראש הממשלה הנוכחי, מר יצחק רבין, יבדל לחיים. העם בישראל רוצה, שכל הכוחות יתרכזו יחד למען המטרה המשותפת, שהנה הבטחת קיומה של מדינת ישראל וממשלת ליכוד לאומי הנה כיום רק אחת הדרכים המובילות לכך. הסקר שנערך בזמן האחרון בישראל בו הביעו 63.6 אחוזים מבין הנשאלים את תמיכתם ללא כל תנאי בהקמת ממשלת ליכוד לאומי מוכיחה, שדעה זו הנה עתה הרוב הגדול של הציבור במדינת ישראל.

„חינוך לערכים“ או ניהיליזם רוחני?

(בעקבות מאמרו של ס. יזהר: „ואולי נחנך קצת פחות“)

פסטאלוצי, פרבל, שלא להוכיח, מחנך חדשן מבני עמנו, יאנוש קורצ'אק, שברית-אהבתו לילדי־טיפוחיו התומה בדמו.

למותר להאריך על חיבה יתירה לילד שהודיעו חז"ל, שראו במלמד דרדקי אביהם הרוחני, ויגלגלו זכות לעולם כולו בהבלי־פיהם של תינוקות דבית-רבן. והרי חכמינו הם שטבעו מטבעות בתורת־החינוך, שגם בימינו הם מופת להבנת ולארכת נפש הילד, כגון: „חנוך לגער על־פי דרכו“, „טוב לגבר כי ישא עול בנעוריו“, ועוד כו"ב פסוקים הכשרים גם למחנך מהפכני ו־אולטרה־אוונגארדיסטי של זמננו.

והרמז־ערעור שני, והוא ראש־וראשו: נוכח המיתקפה הסוטאלית נגד ערכים ואמות־מידה במעשה החינוך, נשאל — הכצקתה? ! האומנם, כדברי יזהר, החינוך לערכים אינו אלא „משהו ערסילאי, כמין השבעת־רוחות“? דומה, עוד מעט תעצם הלגיטימיות של הנחלת ערכים תינתן בסמך־שאלה ובמרמאות כפולות כ„ציונות“ ר"ל, שהרי הסופר המקט־רג כביכול שואל: „מי שמך לקבוע ערכים מה ומה הם?“.

אנו מורים היתר לעצמנו לשאול את ס. יזהר, שאלת־תם: האם — לא תרצה, לא תגנוב, כבד אביך ואמך וגו', הם ערכים שבטלה שעתם בזמנינו המודרניים, זמני אלימות ומעילות במימד־ענק? ומה בדבר — ואהבת לרעך כמוך, צדק צדק תרדוף, האמת והשלום אהבו, או פסוק אנטי־קלריקאלי במסכת אבות — „אהב את המלאכה ושנא את הרבנות“, האין כל אלה ערכים שרירים וקיימים, דלונטיים, בז־ארגון של ימינו, שכל ליבראל ושחר־קידמה בן־זמננו יכול לדגול בהם ולאמצם ולחנך על ברכיהם את יוצאי־חלציו?

שוב — הנחלת ערכים ואמות־מידות מדור לדור — האם לא בה סוד כל קידום תרבות־

תכונה בולטת בסופר ס. יזהר שיחד עם יצירתו, כברת־ההגות ועמוסת־הסמלים, המח־ייבת מאמץ ומעמק אינטלקטואלי רב, אין הוא מדיר עטו משאלות יום־יום, ביחוד בתחומי תרבות ורוח.

והנה, כסופר ומחנך הוא נוקק לאחרונה במין בלמוס לבעייה שבמוקד הויתנו כאומה ומדינה, בעיית החינוך.

זה ימים וירחים רצופים שאין הוא פוסק מלהשתער על מערכת החינוך שלנו ושיטת־תיה, וזועק חמס על פגמים ומחדלים שבה. והגדיל והפליא מהלומותיו במאמרו העוקץ, „ואולי נחנך קצת פחות“ („דברי־השבוע“ של ערה"ש), וזאת כתגובה לדברי שר החינוך והתרבות על „תובת מערכת החינוך להנחיל ערכים ולחנך לאורם של ערכים — לאומיים, ציוניים, חברתיים ומטוריים“.

עם שאונך הולכת שבי אחרי הבוקי־מחש־בה אירוניים־פארדוקסאליים, הנך נדהם מהת־קפה חזיתית זה נגד „הנחלת ערכים והקניית אמות־מידה“, ועל קצפו לרתיעת השר מפני „ניהיליזם ואינדוקטרינציה של מבוכה“ (שיש ויש בקצות המחנה מחנכים שאינם גמנעים מלטפחה).

עם כל נדיבות־ההבנה לעירנא דריתחא שבטערת התפלסוטה, בחינת „ליצניציא פולמי־קה“, קשה להלום תיאורי־הבלהות שמייחס ס. יזהר למערך החינוך, שהפכו כמין מגני־נון אימתני, הכופה עצמו הר כגיגית על היצור הרך, הילד החניך, והוא כתינוק שנשבה ח"ו לערצים ערלי־לב, הקמים עליו למוטט אישיותו; ובלשון הסופר: „שבעים ושבעה ענקים עומדים על גבי זה הקטן ונותנים עליו בקולם“.

בטרם נבחון תדמית זו ביחס לקדמונינו, מחוקקינו וחכמינו, נשאל, הייתכן היבט כזה אף לגבי אבות הפדגוגיה המודרנית —

מבעיות חינוכנו — כשלון הוראת התנ"ך

מאת פנחס וולמן-צמיר

מאהאראדו'ה גי' "תארא קרישנה" וכו' שפשה כנגע צרעת בין הנוער האקדמי מאי.

הנאמים עומדים על ריבוי הבורח בין הנוער היהודי, חוסר ידיעה על ערכי ישראל ומדות ישראל וכו', הגי' רוע מזה חוסר-ענין לענייני דת ויהי דות והתנסרות המולוכה לשנאה לעם ישראל ולמורשתו התרבותית. שומעים הרבה וידיים ושאלות של מחנכים ידועים: למה לא הצלחנו להחזיר בנוער את התודעה היהודית ואת כיי

א. האספקלריה החינוכית כדורנו העוקב אחרי ועידות המורים, הרבנים והתנועות התרבותיות בארה"ב ומאזין לזיכוחיהם, מזועזע לשמוע את האזהרות על הירידה של יהדות אמריקה, והוגים רציניים מנבאים אפילו היעלמות היהודי האמריקאי תוך 10—20 שנים הבאות. כהוכחה לכך מצטי 20 סטאטיסטיקות על ריבוי מבהיל של גישואי תערובת והמרות הדת בקמפוסים, ובאחרונה את השגעון הגדול של "פרחחי ישראל", גורד

לציון-גנאי של "יומרה מתרברבת להנחלת ערכים", מעטו של ס. יזהר?

מבחינת הישר האינטלקטואלי, דומה יש משהו מ"פגם אסתטי" במגמתו של הסופר לראות במשבר שפקד את כולנו עם מלחמת יום-הכיפורים, השלכות ומתחלים לגבי מער" כת החינוך. והלא בית-הספר העברי בארץ, למחאשיתו המיוערה ועד היום הזה, שימש בית-היצר למחונגי ומבוגני העם והכוזה בית-גידול לגיבורי צה"ל, שגילוי רוחם בלבר חת, גם במלחמת-אוקטובר, הועלה על גס כפי בני-סמכא בעלי מוניטין בינלאומי.

אכן, גם יזהר המקטרג, מודה, ולא במקצת, אלא בפה מלא, כי "יש דברים שהחינוך יכול ויכול לעשותם, ואיש מבלעדיו לא יעשה זאת". אף הוא מרמז כאילו דרכים הוא יכול להשיג יעידיו: — — "לגעת בזהירות ולהציע לכל ילד להגדיל דעת — ולתת לו תמיכה וחיוך וחיוך — —".

ילמדנו רבינו, כיצד משיגים כל היעדים הנעלים הללו, בלא "הנחלת ערכים ובלא הקניית אמות-מידה"? כלום, כשאלת יזהר, אפשר לעשות "מצפון לבן" לילדים מ"מצפון שחור" למבוגרים?

כאן מגיעות השגות יזהר המקטרג, ותהיינה עתירות-רוח כאשר תהיינה, אד-אבסורדום, לאיפכא מסתברא, בחינת

Contradictio in Addiecto

מ. עובדיהו

אנוש, פשר תהלוכת-הנצחון של האנושות מאז ועד עתה?

תמצא לומר, כי המתעלם, ולוא בהכללה עוסקת-מתחכמת, מעצם מצוות הנחלת ערכים מדור דור, כאילו הוא מתעלם מעיקרה של תרבות, שמשמעה כפשוטה הוא — התרבות, הצטרפות ערך לערך, ערכי דעת ומוסר ואמות-מידות, יליוי אדם משלב לשלב בסולם החירות, בחינת "דור לדור יביע אמרי". ודאי, שיש גם ערכי-עראי, בני-חלוף, ערכים לדור ולשעה, שמשחלפה שעתם, פנה זיומם ובטל סברם, ועל הריסותיהם קמים ונבנים ערכים חדשים, טובים ומצויקים מהם. ואילו כונתנו לערכי צאן-ברזל, ערכי נצח אדם ועם ואנושות, ערכים שרירים וקיימים, שאינם בטלים עולמית, והם יסוד-מוסד כל תרבות-אנוש.

שום איש, ושר-החינוך בכלל זה, לא התיימר לומר, כי מערכת-החינוך שלנו הכל בה שפיר ומתוקן ומום אין בה. (כשם שמת' לבטים במסכת כיצד מחנכין, גדולי מאורי-התוראה בעולם כולו) נהפוך הוא, זה שנים שחמקי חינוך, נבוני תוראה ופסיכולוגיה, יושבים על המדוכה כיצד לשפר ולשכלל את דרכי החינוך. עדים לכך המאמצים והניסויים הבלתי-פוסקים להנהיג רפורמות ותקנים חדשים בעבודת בתי-הספר, לכל דרגיהם; וניסויי מסוג "חטיבת-הביניים" אף הניב פרי ראוי לציון.

האם מאמצים ושקידה רבה זו ראויים אך

ליכו לשיעבוד העם היהודי בארץ נכריה, בארץ מצרים.

ב. כי הוא:

1. דימה את אחיו הטעיה אותם ע"י העלמת זהותו מיד אחרי הכירו אותם.

2. התעלל בהם ועינה את אחיו באופן מרושע והתגםם במ ע"י:

1) הוצאת דיבה עליהם בהאשמת מות שווא של ריגול;

2) האשמות שקר של פשע פלילי של גניבת גביע כסף;

3. הנהו מיסודו, ובאופן כללי, צביע, שקרן, נוכל ומסכך אנשים, אשר והאשמות בסעיפים 1 ו-2)

שבקטע זה הן רק דוגמאות לצביעות ולמצואות הנ"ל.

ג. — נקט בכוונה תחילה באמצעים זדוניים, אשר כתוצאה מהם נגרם כמעט מות לאביו. מעשי אכזריות אלה המרושעים וללא הצדקה היוו תגמול לאהבת האיש, שספה אהב אותו בהיותו ילד.

ד. — בנהגו כסתגלן ומתוך שגעון הגדלות ניצל מצבים ואנשים לתועלתו והתקדמותו החמרית.

ה. — ביצע פשע נפשע של חירוף וגידוף בנושא את שם ה' לשוא ובהשגת תגמול בו כדי לקדם את מטרותיו החמריות.

ו. — הוציא בתכסיסים ערמוניים את מצרים מתוך דימוקרטיה יחסית והפך אותה לממלכה אבסולוטית, ומסיבה זו אומה שלימה של יצורים אנושיים אבדה את חירותה ועצמאותה ונעשתה לרכוש ולעבדים של איש אחד, כלומר, לפרעה.

ז. — עזב את תורת אביו ואת מורשתו והתבולל והפך מצרי עד כדי כך, שנשא אשה, בת כהן גדול לדת אלילית.

א"י הופעתו בבית המשפט בימים הנקובים לעיל, כדי לענות להאשמות האלה, תחשב כמעשה בויון לבית ה"משפט ייענש בסכום של \$ 50,000. ועל זה באו על החתום העדים ביים שמנה באבגוסט הרי, פקיד בית המשפט, ניק, תובע כללי של בית המשפט.

* * *

יוסף הצדיק, כפי שמכונה ע"י חז"ל בתלמוד ובמדרשים, מוצג לנוער הייחודי כ"פושע פלילי", "שקרן", "גור כל", "צבוע" וכו', ובני הנוער —

בוד המסורת, ולמה ההתנגדות ללימוד מקצועות היהדות, שכנראה, אינם רואים בזה "תכלית".

רבים רואים את הסיבות לכך בשיטות טות — ההוראה הפסולות, ומעטים יש להם העוז להודות כי אף השיטות האולטרא-מודרניות בהוראת התנ"ך לא יעזרו להתגבר על התופעות דלעיל. אם רוצים לשנות את המצב, עלינו לחפש את שורש הרעה במקומות בו מלמדים את התנ"ך, ועלינו לבחון את הרצח החינוכית המלווה את השעור, את פרשנות התנ"ך, את הרקע ההיסטורי ואת הלשון המוסרי, הדתי, הלאומי מי והתרבותי.

ב. חוויה מועזת במחנה-קיץ בארצות-הברית

לפני שנים אחדות בקרתי במחנה קיץ ידוע בארה"ב בשעת שערור בחור מש. הנושא המרכזי היה "יוסף ואחיו" והאזנתי לפרשנותה "העובדתית" של מורה צעירה.

הופתעתי לשמוע "פרשנות" מורה על דמויות תנ"כיות, אך נודעתי עמוקות, בקבלי, כעבור שבועות אחדים, טופס מודפס באנגלית, ובו ראשי פרקים על "משפט" ו"האשמות" נגד יוסף בן יעקב אביו. "משפט-משפוח" זה — נמסר לי מאחת התלמידות שהשתתפה בו — נמשך שבוע שלם!

היתה זאת דוגמה חיה כיצד לא ללמד תנ"ך. היתה בזה משום עיוות הדין ועוול משווע. סילוף דמותו של יוסף, סילוף יעובדות ופרשנות מטעה של מאורעות, עקב בורות וחוסר ידיעה על פרשנים מסורתיים, המוכיחים בדיוק את ההפך הסותרים את כל "האשמות" האוויליות.

תרי תרגום המקור מאנגלית של כתב האשמה" או יותר נכון כתב-הפולסטר:

"בית המשפט המחוזי של מחנה ה-קיץ ב... באנגליה החדשה (ארה"ב) נגד יוסף בנו של יעקב.

להזי ידוע, כי יוסף, בנו של יעקב, נתבע בזה להופיע בפני בית המשפט המחוזי של המחנה ב... באנגליה החדשה בתשעה באוגוסט בשנת חמשת אלפים ושבע מאות עשרים ושבע ליצי"רה כדי לענות ולהתגונן נגד האשמות דלקמן:

א. כי הוא, יוסף, הנזכר למעלה, נקט בכוונה תחילה באמצעים, שה-

2. כיצד יכול להבין נער, שאינו יודע פירוש רש"י ואפילו לא את כתב רש"י, את כל הבעיות הנ"ל ולה"סיק" מסקנות, כשהוא יודע לכל היותר את הטכסט הקצר שבחומש ולרוב ע"י תרגום אנגלי, האם יכול הוא לסמוך רק על ה"שכל" שלו, שלא התבגר עדיין?

כל מדריך או מורה יודע כיצד הגור-ער בגיל זה מגיב בוויכוחים. הוא מהיר לשבח, ולהפך, מהיר לפסול, ונקלע לרוב מתוך קיצוניות אחת לשניה מפאת הגישה הסובייקטיבית לבעיות וחוסר שיפוט אובייקטיבי מבור-גר יותר, הבא מאוחר יותר בגיל המכללה. אין ספק כי המדריכים ההגור-ער היו מגיעים למסקנות אחרות לגמרי ר"י אילו היו יודעים את הפירושים וההארות האלה המאירים את העינים. "מה שאירע ליעקב — אירע ליר"ס" (רש"י) — כאן בסדר הפוך. גם יעקב אבינו עבר "ניתוח" דומה כמו יוסף. הוא תואר ע"י אחת המורות הצעירות כ"רמאי", כי במרמה הוציא את הבכור-רה מעשיו... המורה הסבירה את ענין הבכורה בלי להזכיר את זכויות חובות הבכורה, את אופיה, רקעה ומחותה. בימים ההם היתה הבכורה כרוכה בכהונה ובעבודת הבורא. עשיו היה איש צייד מובהק ולא החשיב בכלל את הכהונה ואת עבודת ה' ולכן "ויבז עשיו את הבכורה" ומכר אותה, אבל "יעקב היה יושב אהלים" (של שם ועבר) (לפי רש"י) ולכן חשב עצמו כראוי לכהונה ולעבודת הבורא. "מה ראה אבינו יעקב שנתן נפשו על הבכורה? דתנינו, עד שלא הוקם המשכן היו הבמות מותרות ועבודה בבכורים. משהוקם המשכן, נאסרו הבמות ועבודה בהננים. אמר: יהיה נפשע זה עומד ומקריב? לפיכך נתן נפשו על הבכורה" (בראשית רבה ס"ג, יג). השקפות או הסברות אלה הדרושות להבנת המשא-ומתן בין יעקב ועשיו, לא החכרו בכלל ולכן סילוף דמותו של יעקב אבינו בין הנוער הזה.

ד. המסקנות

אלה הן עובדות אחדות המשקפות את הבעיה העיקרית: כשלון החנוך היהודי להחזיר לנוער את הערצה לאבות האומה ולגדולי ישראל בתול-דותינו, את הערכת המסורת ומנהגי ישראל וקיומן ומסירות לאידיאלים הקדושים שלנו.

"השופטים" נדרשים להוציא "פסק-דין" צודק, המהייב את יוסף על מע-שיו הנפשעים"...

אילו רק טרחו המורים המדריכים האלה לעיין קצת במקורות, במדרשים, במפרשים הראשונים והאחרונים ולהביא אותם לפני הנוער הזה, היה אפשר למנוע הרבה מן הסילופים האלה.

לא צריך להיות תלמיד-הכם גדול כדי לסתור את כל ה"אשמות" האלה, כל בר-ביי-רב שלמד קצת תנ"ך עם מפרשים ישתומם למשמע ה"פרשנות" הזאת.

זהרי כמה דוגמאות לפרשנות פרשת יוסף לפי המקורות:

1. "יוסף שקידש שם שמים בסתר, וזהו הוסיפו לו אות אחת משמו של הקב"ה (יהוסף)" (סוטה י').

2. "שרתה רח הקודש על יוסף מנעוריו ועד יום מותו, והיתה מנהגת אותו בכל דבר חכמה" (פדר"א ל"ט).

3. "יוסף קיים מה שכתוב בתורה כ"כבד את אביך וגו'" לא תרצח וגו' לא תחמוד" (ויק"ד ב, ו).

4. "יוסף הצדיק הוא עמוד העולם" (זהר ת"א, מה).

5. "אלו השניים משה ויוסף בדרגת של סוד אחד הם נמצאים (זהר ח"ב, סז).

6. "כל ההלכות שמסרו שם ועבר מסרן לר' (בר"ר בראשית לו, ב).

7. "ויבוא הביתה לעשות מלאכתו" (בראשית לט, יא) שבת היה ומה מלאכה היתה לו? שונה וקורא מה שאבא למדו" (יל"ש וישב קמו).

8. "כל אותן שנים שהיו ישראל במדבר, היו שני ארונות הללו אחד של מת ואחד של שכינה מהלכים זה עם זה והיו עובדים ושבים אומרים: וכי מה דרכו של מת להלוך עם השכינה? אמרו: קיים זה מה שכתוב בזה" (סוטה י) ועוד ועוד.

ג. בעיית פרשנות התנ"ך

כאן מתעוררות שתי שאלות יסוד: 1. כיצד יכולים המדריכים או המורים למסור לנוער כל אותם הפירושים והמטיבים מאחורי הפעולות, הנסיבות והבעיות הכרוכות בזה בלי המפרשים כמו רש"י, רמב"ן, רשב"ם, אבן עזרא, אור"ח, רד"ק, אברבנאל, ספורנו, כלי"קר, ומן האחרונים הופמן, מל"בי"ם, ש"ר הירש, קאסטנו ועשרות אחרים?

דית של בני-הנוער עלידי שיטות הוראה כאלה של התנ"ך, גם אין כאן הכוונה להציע אפילו בראשי פרקים הצעות מפורטות לשיפור שיטות הוראה של המקצועות היהודיים**.

סדנא דארעא חד הוא אמרו חז"ל. ואם משווים את שיטות הוראת התנ"ך הכא והתם באים לידי מסקנה אחת: אי אפשר להשיג עלידי לימוד התנ"ך גרידא השפעה חינוכית-מוסרית, תורה יהודית חיה יהודית, השראת רוחנית — אידיאליסטית, התפתחות האישיות היהודית — המקורית, חינוך למסירות-נפש למען ערכים נצחיים, דתיים-לאומיים ואף אנושיים — בלי אמונה בקדושתו.

אמונה זו פירנסה את עמנו רוחנית וחמרית במשך כל הדורות ובכל הארצות, והיא יסוד להמשך תרבותנו גם לעתיד. דרך אחרת אין. כל תמורה אחרת לא הצליחה ולא תצליח! ההצלחה תבוא רק ע"י לימוד המקור רות בדרך המקורית.

(**) דנתי בפתרון בעיות אלה בבטאון האקדמאי "יבנה" בישראל לפני שנים מספר. במסה הנ"ל טפחתי בבעיה דומה של פרשנות מסולפת של ספרי הנביאים, יחסיות או רלטיוויזיה של המצוות ושיטות פסולות בהוראת התנ"ך, וניתוח הגורמים והצעות לשיפור המצב.

לאיזו תגובה אפשר היה לצפות מן הנוער היהודי השואף ליושר, לאמת ולטבעיות אחרי "פרשנות" כזאת? אחרי רי שקדושת האבות הורדה מהם, השפעתם והשראתם הרוחנית הוטלה בספק, המוסריות שלהם מפוקפקת, התנ"ך הורד מקדושתו לספר חילוני, שאתה רשאי לבקר עד למגוחך, והחובות והמצוות חסרות יסוד וערך ואינן מחייבות עוד לכולם.

התגובה הטבעית היחידה היא: שאט נפש ובח "לרמאות" ול"צביעות" של האבות, והתוצאה? שיון-נפש, לא איכותיות, שגאה ואף ציניזם.

כך נוצר הנזק לאידיאלים ולערכים החינוכיים, שהיו צריכים להפיקם מלימוד התורה. וכך אנו מרעילים את נפשות הצעירים וגורמם להם נזק בלי ישוער*.

אין כאן הכוונה וצר המקום, במסגרת מאמר קצר, לנתח את כל הבעיה בכל היקפה מבחינה דתית-לאומית, מוסרית, פסיכולוגית וחינוכית ואת הנזק שנגרם לאישיותם ולהתפתחותם היהודית.

(* במאמרי "תנועות זרות ותנועה יהודית" ב"הדאר" מייט כסלו, תשל"ד הבאתי כמה דוגמאות להתנכרות הנוער האקדמאי מן היהדות והצטרפותו לתנועות גבריות עקב שיטות חינוך פסולות שהשנאו עליהם את תורת היהדות.

עשרים כרכים של מאסף לתולדות יהודי רוסיה

העשרים. מייסודו של כתב-העת בן ציון כ"ץ ועורכו יחד אתו ברוך קרוא. לאחר מותו של כ"ץ נספח למערכת בתש"ך ד"ר יהודה סלוצקי, פרופסור להיסטוריה במכללת תל-אביב ומחבר המאמרים על יהודי רוסיה ב"אנציקלופדיה יהודית". מזכירו הנאמן של כתב-העת מתחילתו הוא א. אהרוני.

כתב-העת דן ביהדות רוסיה, בעיקר שלפני הסובייטים, ואין בו כמעט דבר על השואה. מסופר בו על יהודי בוכרה, סיביריה וסין ועל החיים בערים ועיירות בתחום המושב, על פרעות, תסידות, ישיבות וצינונות, על רבנים ומלומדים, על מלחמת עולם הראשונה

בתרע"ח והפיעו שני כרכים של "העבר", כתבעת לדברי ימי היהודים היהדות בעריכת שאול גינזבורג. במערכת השתתף בן-ציון כ"ץ. הפיעו בו מאמרים לא רק על רוסיה, אלא גם על ארצות אחרות; לא רק על היסטוריה אך גם על פילוסופיה, כגון מאמר של ד"ר אהרן קוראלניק על הרמן סתן.

צא וראה מה ערך המדינה למחקר. כמה מדינת ישראל, פרחו מוסדות הלימוד והאוניברסיטות, ויחד אתם מדע היהדות. בתשל"ג מופיע שוב "העבר" ע"י "אלתירא" — אגודה לחקר תולדות ישראל ברוסיה ואוקראינה. והוא הפיע כסדרו שנה שנה, זו שנת

— מופיעים על דפיו של כתב-עת חשוב זה. יהדות רוסיה תחילתה ב־1772 60,000 נפש וסופה ב־1917 עם תום תקופת הצארים קרוב ל־6 מיליון. היא עברה ממסחר ומלאכה למעמד פרולטריון; מחסידות ומתנגדות ל־השכלה ולהתבוללות; מציונות ותלוציות ל־בונד ולקוסמופולטיות; מפרעות וגזרות לה־גירה לארה"ב, ומתגרת־יד הסובייטים חזרה לציונות — יהדות כזאת כולה צמיחה והיתוך דפי „העבר” משקפים במאמרים ובמחקרים החשובים שבקבציו את מארג התבונה־היהודית הרוסית. **ד"ר יצחק לוויטאץ**

ועל מהפיכות, העיקר על סופרים והיסטוריונים נים בסך הכל 465 מאמרים. ההיסטוריונים של יהדות רוסיה שמדובר עליהם בכרך כ־האחרון הם אליהו אורשנסקי, סרגיי ברשדסקי, יולי גסן, ישראל צינגברג, מארק וישיניצר ויעקב לשציינסקי, על שמעון דובנוב נכתבו אחד עשר מאמרים בכרך ח', ועל שלום בארון שכתב לאחרונה ספר על תולדות יהודי רוסיה בכרך י"ב.

רוב המאמרים הם זכרונות, אגרות ומחקרים וכן גם מספר תעודות ותזכירים. הרבה תמונות צורפו לנכתב. מדולי, הסופרים והמנהיגים — זלמן שזר וב. צ. דיגור

פגישתי עם דוד בן־גוריון באמריקה / סוף מעמוד 59

לְאָמִיר זִיד אִיבֶּרֶבֶטְטֵן,
דו וועסט זיין מיין קלח.
לְאָמִיר זִיד אִיבֶּרֶבֶטְטֵן,
און זיך פרייען אַלע.

לְאָמִיר זִיד אִיבֶּרֶבֶטְטֵן,
שטעל אָן דעם סאמאואאר.
לְאָמִיר זִיד אִיבֶּרֶבֶטְטֵן,
זיי שזע ניט קיין נאַר.

לְאָמִיר זִיד אִיבֶּרֶבֶטְטֵן,
ליבע איז דאָך טייער,
לְאָמִיר זִיד אִיבֶּרֶבֶטְטֵן,
אין האַרצן ברענט אַ פֿייער.

בן גוריון נעץ עיניו בי והקשיב רב קשב. אחר־כך פנה אלי, ושאל: „עד כאן ותו לא?” הוא בקשני לתת לו הפינקס והעיפרון, והוסיף:

הבה נתפייסה,
נשוב לארצנו,
הבה נתפייסה,
נהיה בין הבונים.

כעבור חודשים אחדים, ספרו לי, שאת השיר הזה, באידיש ועברית, מכרו מוכרי עתונים, ברובע היהודי בניו־יורק (בעילום שמו של המחבר)...
ערב אחד, ישבנו בחודרי הצר והקשבנו לשיחת בן־גוריון. הזדר היה מלא מפה לפה. החברים ישבו צפופים והקשיבו לכל מלה והגה שיצא מפיו. כל אחד התאמץ להקשיב היטב, מפני קולו הנמוך — קול דממה דקה אחרי שסיים, התחילו החברים להכניס רוח בידור לתוך האווירה הרצינית. אחד פנה אל בן־גוריון בשאלה: „נאמר, שהגענו אל מטרנתנו ושארץ־ישראל כבר ברשותנו. מובן מאלינו שנצטרך אז להרכיב ממשלה — מי לפי דעתך, ראוי יהיה לעמוד בראש הממשלה?” — זכורני שבן־גוריון נקב רק בשלושה שמות וקבע תפקידם. ואלה הם: נחום סוקולוב, שר־החוק, שמריהו לוויין — שני תיקים — הפנים והחינוך, ואוישיסקין — שר ההגנה, ואת השאר — אמר — נשאיר לכשנגיע לכך...
מאז לא זכיתי להיפגש עם האדם הדגול הזה, אך זכר הפגישות מן הימים הרחוקים ההם אשא בלבי כל עודי בחיים.

ידיעות

מפעליו המדעיים של בן ציון דינור —
עזריאל שוחט; פרופ' בן-ציון דינור —
המתחן — ישראל מהלמן; בין ב"צ דינור
דינבורג ות. נ. ביאליק (חליפת אגרות ביניהם)
— מ. אונגרפלד; מכתבים לת. נ. ביאליק;
ממכתביו של פרופ' ב. דינור ז"ל.

היסטוריונים של יהדות רוסיה: אליהו
אורשנסקי ומקומו בהיסטוריוגרפיה של
יהודי רוסיה — יצחק מאור; סרגיי ברשדסקי
— פאול א. סופר; יולי גסן — יהודה
סלוצקי; ישראל צינברג — ההיסטוריון של
ספרותנו — שמואל ורס; משנתו של מרק
וישניצר — אריה טרטקובר; פעלו החלוצי-
מדעי של יעקב לשצינסקי — אלכסנדר
מנור; רשימה של כתב-יד בפיט ובשריה
שבספרית לנינגרד — דוד מגיד.

לדמותו של היהודי בספרות הרוסית של
המאה התשע עשרה — שלמה בריימן;
פוגרום הפתיחה של המאה העשרים (ה)
פוגרום בקישינב 1903 — שרשיו ותולדותיו)
— דב וולחונסקי; שישים שנה למשפט מגדל
בייליס — יצחק מאור; שומרי החומות —
האחרונים של התנועה הציונית ברוסיה —
יעקב גולדבורט; השחר — אגודת סטודנטים
יהודיים בריגה — אלעזר זליקסון; ישיבת
לובביץ בימי המהפכה — י. בן-פורת;
מיקוליניץ — אהובה שוחט.

מדור לברוך קרוא ז"ל: שלוש ערים
(טשרנוביץ זוטא; שארגורוד; ברדישוב) —
ברוך קרוא ז"ל; ילדותו של ברוך קרוא —
מ. שחם-אוחטמן; חמישים שנה עם ברוך
קרוא — בתיה קרוא; הצעיר הנצחי —
תקוה וינשטוק.

אהרון בן-אור (אורינבסקי) ז"ל — משה
גולדשטיין וצבי קלמניטובסקי; מגדל בובה
ז"ל — יצחק מאור; רחל פייגנברג-אמרי ז"ל
— נחום חייניץ; ד"ר פנחס פלדמן ז"ל —
ברוך בריתקוה; יעקב שריר ז"ל — י. בר-
שירה; ביבליוגרפיה של כתבי ד"ר מארק
וישניצר — רחל וישניצר ושלמה אידלברג.

פרס ביאליק

פרס ביאליק הוענק השנה לשלושה
סופרים אלה: המבקר ישראל כהן, על ספרו
„יעקב שטיינברג, האיש ויצירתו“; המשורר
חיים גורי קיבל את הפרס בעד ספרו
„מראות גיתו“ ופרופסור יהודה קומלוש
זכה בפרס על ספרו „המקרא באור ה-
התרגום“.

מילגות קרן שרת

קרן התרבות ישראל-אמריקה על שם משה
שרת, מעניקה השנה 414 מילגות לאמנים
צעירים, תלמידים בכל תחומי האמנות:
מוסיקה, תיאטרון, מחול, האמנות הפלסטית,
הקולנוע והטלביזיה — להמשך השתלמותם
המקצועית.

למפעל המילגות מוקדש סכום של למעלה
ממיליון לירות, כשליש מתקציבה של קרן
התרבות. בין הזוכים ילדי-הפלא שעלה ל-
ישראל מתחילת השנה מברית המועצות —
אילן וסרמן, שמנבאים לו גדולות בשטח
המחול.

זוכר שלמה צמח ז"ל

בבית הסופר על שם חיים הזו בירושלים,
נערך בכ"ה טבת נשף לזכרו של הסופר
והמבקר, שלמה צמח. דברי הערכה נשאו:
דב סדן, יריב בן-אהרן, אברהם שפירא ו-
המספר אהרן אפלפלד.

„העבר“ כרך ב'

הופיע כרך כ המכיל למעלה מ-20 גליונות
דפוס, מוקדש בחלקו לזכרו של פרופ' ב"צ
דינור ז"ל ולהיסטוריונים של יהדות רוסיה
וחומר היסטורי רב ומגוון לתולדות יהדות
רוסיה, וזהו תוכנו:
לזכרו של דוד בן-גוריון ז"ל — זלמן שזר.
לזכר פרופ' בן-ציון דינור ז"ל: פרופ'
בן-ציון דינור (פרקי חיים ומעש) — אברהם
אבן-שושן; שומר הגחלת — יהודה סלוצקי;

ש. שלום: „כי פנה יום“

ספר שירים חדש מאת המשורר העברי הידוע ש. שלום, מן הראשונים במעלה בספרות ימינו. זהו הכרך הי"א של כתביו, והם: א: ספר השירים והסוגיות, בין תכלת ללבן; ב: פנים אל פנים, ספר חי רואי; ג: און בן פלא, שיר בוקר לאורח, שבת העולם (פואימה דרמטית), מערת יוסף (פואימה דרמטית), מגילת אלי פלט; ד: שירי קוממיות ישראל; ה: התר-גומים משירת העולם, כולל סוגיות שקס-פיר; כרך ו: יומן בגליל, הנר לא כבה (רמז); כרך ז: חזיונות (אדמה ושמי שמים; במתח הגבוה); כרך ח: מסות (רשומות, תגובות ודברים); כרך ט: מחזרת השיר, שירים חדשים; י: משא ומסע.

בשירי הכרך „כי פנה יום“ — יש בהם מריתחת הזמן והתלבטויות היחיד והדור כשניבו הנוקב של המשורר חותר לנבכי העתיד. המדורים: ספירות, צירופים, אזכרות ובשפת נכר וכו' תרגומים ממכס ברוך, פרנץ רומנצוויג, גלי זק"ש, פאול צאלן, סן ז'ון זרט (דמיונים לקדוזה), ו"יום" — מיצוי של חשבון נפש הפרט והכלל. הוצאת יבנה, ת"א, 124 עמ'.
ראובן כריוסף: „מתים ואוהבים“

ב„ספריית מקור“ בשיתוף עם אגודת הסופרים העברית הופיע ספר השירים החדש של המשורר הצעיר והמחונן, ראובן בך יוסף: „מתים ואוהבים“. המשורר נולד ו-נתחנך בארצות-הברית ובה פירסם קובץ שירים באנגלית. בגיל צעיר, לאחר ששירת בצבא האמריקני, עלה לארץ והיה חבר ב-קיבוץ. את ידיעותיו בעברית רכש במדינת ישראל. זהו ספר השירים הרביעי של המשורר, שפירסם גם סיפורים ודברי בקורת ורומן בשם „הדרך חזרה“, „כוחה של שירת בן-יוסף הוא בהחייאת השירה-שבחיים בלב הקורא, בעושר צורות ורעיונות שיריים, במוסיקה של קסמי תמונה ודיבור“...

רחל איתן: שירה ושירות

„סיפורה של אשה צעירה ורגישה שחי הנישואין שלה מגיעים למשבר. אגב עקיבה אחר מהלך חייה והרפתקאות-האהבים שהיא נקלעת לתוכן נפרש לפנינו הוי החוג הנר-צץ“ בחברה הישראלית, על טיפוסיו השונים — תיאור כן ואוטנטי, חושפני וביקרתי. הוצאת „עם עובד“, ספריה לעם, תשל"ד, 298 עמ'.

פרקים מן הספר נתפרסמו ב„בצרון“: המחברת, שגולדה בת"א ולמדה בסמינר למורים ע"ש לוינסקי ובסמינר הקיבוצים, מרצה כיום לספרות ישראלית וספרות אידיש ב-אוניברסיטת הופסטר. ספרה „ברקיע החמיר ש"י שהופיע בשנת 1962 זכה בפרס ברנר לספרות בשנת 1966.

שמחה רז: „שירי אגדה“

זה עתה הופיע „שירי אגדה“, מאת שמחה רז (מחבר הספר „איש צדיק היה“). ספרו החדש של שמחה רז הגו שי נאה למורה, למתנן ולתלמיד ולכל הרוצה לתדור לנבכי התנ"ך, המדרש והאגדה. שמחה רז ממצה בספרו את האוצר הבלום של קורות ספרותנו העתיקה בצורה השווה לכל נפש.

הספר מכיל למעלה מ-300 עמודים ומופיע בפורמט אלבומי נאה בליווי אילוסטרציות צבעוניות ותמונות אמנותיות של גדולי האמנים בעולם. המחיר \$10 ברית עברית עולמית, ת. ד. 1111, ירושלים.

באופירה ובתיאטרון

באופירה „מטרופוליטן“; (א) מוות בווניצ'יה, מאת בנימין בריטן, מיוסד על ספרו של תומס מאן; (ב) ארמון „בלויבוירד“, מאת בילה בארטוק, אופירה טראגית; (ג) גיאני שיקי, מאת פוצ'יני, קומדיה (פארסה). שלום עליכם במחזמר: „האוצר“. הצגה נאה, שהצליחה לתפוס את רוח ההומור המלביב של אמן-הצחוק היהודי. בין השחקנים מצטיינים דוד אופאטשו וסטאן פורטר.

Published Monthly by Bitzaron, Inc. (Hebrew Literary Foundation), 1141 Broadway, New York, N.Y. 10001 (except January-February, April-May, October-November, when published Bi-Monthly, and March, July and August when not published), Dr. Maurice E. Chernowitz, Executive Editor; Prof. Hayim Leaf, Editor; Dr. Gabriel Preil, Special Editor. Subscription, payable in advance, \$9.00 per year; foreign \$10.00. To members of the Armed Forces half-rate. Second class postage paid at New York, N.Y. All rights reserved. Opinions expressed in articles of Bitzaron represent the opinions of the authors and not necessarily reflect those of the editors and publishers. Subscriptions automatically renewed unless we are notified otherwise.

**SABRA
EAST
is
Edna Lev
Hannan Goldblatt
David Krivoshei
and the
Sabra East
Orchestra
Debby Friedman
Nathan Okev
Aliza Yitzchaki
The Sabra Litas
Greek Dancers**

*succulent
middle eastern
cuisine*

*delightful
atmosphere*

and much more...

open every evening
except friday
from 6:30

*sunday
family matinee 1-5 P.M.*

**Tuesday
Singles Night**

**SHARE
A
SIMCHA**

*you provide the occasion
and we'll make you
an affair to remember
group rates from \$6.95*

For information and reservations
call (212) 661-1450

SABRA EAST אקט
ניש
232 East 43rd St. New York City

**מחקרים ביהדות לכבוד ד"ר
שמואל בלקין**

בהוצאת "כתב" הופיע הספר (באנגלית) מחקרים ביהדות, לכבוד ד"ר שמואל בלקין. נשיא ישיבה אוניברסיטה. הספר נערך על-ידי ד"ר ליאון (אריה) ד. סטיטסקין ומאמרו של העורך, "ד"ר שמואל בלקין כחוקר ר' כמחנך" פותח את הספר. המחקרים בספר הם: כמה מסורות שתומות שנתבררו על ידי השוואה מפילון והספרות הרבנות — שמואל בלקין; עימות — יוסף ב. סולובייצ'יק; איש האמונה הבודד — יוסף ב. סולובייצ'יק; התנגדותו העקבית של הרמב"ם לאצטננין — ליאון (אריה) ד. סטיטסקין; הסברתו האתית-פסיכולוגית של לוצאטו את היהדות — ג'וזף רוזנבלום; סלנטר — תנועת המוסר — זלמן פ. אורי; השקפת המוסר של הרב קוק (תרגום) — אלתר ב. ז. מצגר; הספרות הרבנות ומחקר: חכמתו של ד"ר דוב רבץ — סידי (שמחה) ב. הוניג. "ישיבה אוניברסיטה פרס". 467 עמ'.
אבידות

הבמאי משה הלוי

הבמאי משה הלוי, מראשוני התיאטרון העברי "הבימה" נפטר בתל-אביב בגיל ע"ט. את חינוכו האמנותי קיבל אצל הבמאים המפורסמים במוסקבה סטאניסלאבסקי וזאכ" טאנגוב. בשנת 1925 עלה לארץ וייסד את תיאטרון הפועלים, "אהל".

משה הלוי היה המנהל האמנותי של "אהל" שנים רבות וחניך דור של שחקנים שתפסו מקום חשוב בתיאטרון העברי בארץ. הוא הניח אחריו את אשתו, השחקנית, לאה צגנית ואת בתו המזמרת אוהלה הלוי.

אנחנו משתתפים בצערם הגדול של ידידינו, האחים

בייניש ודוד אפשטיין

במות עליהם אחיהם יקירם

הרב שלום אפשטיין

בעבודתם למען ביצור ישראל

ותחיית תרבותנו ינחמו

ד"ר משה משרנוביץ

ד"ר חיים ליף גבריאיל פרייל

כשר TSS QUEEN ANNA MARIA 10 DAYS PASSOVER CRUISE

MARCH 25 to APRIL 4, 1975
FROM NEW YORK TO ...

- SAN JUAN
- ST. MAARTEN
- ST. THOMAS

Celebrate the holy days on the elegant QUEEN ANNA MARIA— with rabbi, cantor and kashruth kitchen. Kosher for Passover foods will be served exclusively on the ship with both seders and the entire holiday gloriously and faithfully observed.

1st CHILD FREE*

* First child free up to 16 years old sharing same cabin with parents and occupying berths above the designated cruise capacity of the cabin. This offer at Greek Line's option, and may expire soon.

Greek Line

REGISTRY: GREECE

For immediate reservations
call your
TRAVEL AGENT

32 Pearl Street, New York, N.Y. 10004 (212) 943-9140

for your information

FREEDOM OF CHOICE.

Some organizations which provide death benefits for their members appoint an "official" funeral director. It should be understood, however, that the family is *not* obliged to use this so-called "official" director in order to receive the organization's death benefits. Under New York State law, the family may make arrangements with *any* funeral director of its choice. The law is quite specific: freedom of choice is always the family's prerogative.

Riverside guarantees that families will receive any and all legitimate Society benefits.

RIVERSIDE

Memorial Chapel, Inc./Funeral Directors

MANHATTAN: 180 West 76th Street (at Amsterdam Avenue)/EN 2-6600

BROOKLYN: 310 Coney Island Avenue (Ocean Parkway at Prospect Park)/UL 4-2000

BRONX: 1963 Grand Concourse (at 179th Street)/LU 3-6300

FAR ROCKAWAY: 1250 Central Avenue/FA 7-7100

And Westchester Riverside Memorial Chapel, Inc.:
21 West Broad Street, Mt. Vernon/(914) MO 4-6800

Chapels in Miami, Miami Beach and Hollywood Florida.

Carl Grossberg/Andrew Fier/Leo J. Filer

דרושים מורים

קהילה תוססת ורשת של בתי חינוך יהודיים מציעים משרות הוראה עם תנאים יוצאים מגדר רגיל למורים המתאימים.

האקדמיה העברית, ומדור התיכון של בתי הת"ת המאוחדים בטורונטו, קנדה (כתות ז'— י"ג), מעונינים במספר מורים למשרות מלאות ללימודי היהדות, החל מספטמבר 1975. ההוראה עברית בעברית. דרושים בעלי תואר אוניברסיטאי כשברשותם תעודות הסמכה להוראה, שומרי מצוות, ובעלי נסיון בהוראת מקצועות היהדות. ההוצאות הקשורות בהעברה מובטחות.

המשכורות תקבענה בהתאם לנסיון ותואר עד גובה של \$16,000 לזוגות מורים תינתן עדי-פות אם שני בני הזוג עונים לדרישות הנ"ל.

נא לשלוח תולדות חיים אל:

RABBI IRWIN E. WITTY
Board of Jewish Education
22 Glen Park Avenue

Toronto, Ontario M6B 2B9

**If you're
on your way
to the land
of milk and
honey,
it couldn't hurt
to stop off
in Germany
for a beer.**

Lufthansa has fast and frequent service to Tel Aviv. But since Israel is a long way off, we stop in Frankfurt or Munich. You can rest, relax, shop and even do a little business. Without paying extra fare.

All our flights serve fine kosher food. Just ask for your favorites when you make reservations. For more information on our Tel Aviv service, call your travel agent or Lufthansa.

Lufthansa German Airlines

680 Fifth Avenue, 52 Broadway,
New York, N.Y. 10019—Tel.: (212) 357-8400